

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

2004.

tavas

KORDOS LÁSZLÓ

DINOSZÁURUSZOK A MECSEKBEN

A Kárpát-medence, s benne Magyarország földje mindössze 15 millió éve alakult ki. A dinoszauruszok korában, a 200 és 65 millió évvel ezelőtti időszakban a területünket alkotó kőzetlemezek egymástól akár több ezer kilométeres távolságban, különböző földrajzi és éghajlati területeken helyezkedtek el. A legnevezetesebb kárpát-medencei dinoszaurusz-lelőhely Erdélyben, a Hunyad-megyei Hátszegi-medencében található, ahonnan kezdetben báró Nopcsa Ferenc saját földbirtokának kréta időszi kőzeteiből gyűjtötte a később világhírűvé vált *Telmatosaurus*, *Magyarosaurus*, *Struthiosaurus* és *Rhabdodon* csontmaradványait.¹ A Hátszegi-medence 65–67 millió évvel ezelőtt képződött kőzeteiből az 1970-es évektől kezdve nemzetközi expedíciók a dinoszauruszok mellett halak, kétlélűek és ősi emlősök maradványait is feltárták.²

A Hátszegi-medencétől északra, Gyulafehérvár környékéről ugyan már Nopcsa is említett kréta időszi dinoszaurusz-csontokat, de csak az elmúlt években sikerült *Struthiosaurus*-, *Rhabdodon*- és *Telmatosaurus*-leleteket, valamint dinoszaurusz-lábnymokat feltárni.³ A bihari Királyerdő területén, Cornet határában egy azóta vízzel elöntött mélyművelésű bauxitbányából 1978 óta több mint tízezer, 125 millió évvel ezelőtt, a kréta időszak kezdetén élt dinoszauruszcsont-töredéket gyűjtöttek be. Többek között *Hypsilophodon*, *Iguanodon* és a repülő sárkánygyíkok közé tartozó *Pterosaurus* maradványait mutatták ki. Lehetséges, hogy az egyik legősibb madár, az *Archaeopteryx* is élt ezen a vidéken.⁴ A szintén bihari Élesd és Alsólugos települések környékén triász időszi, 240 millió évvel ezelőtt képződött mészkőből az ún. zsiráfnyakú őshüllő (*Tanystropheus*), valamint a sekélytengeri ragadozó (*Nothosaurus*) csonttöredékei kerültek elő.⁵

A Kárpát-medence legutolsó jelentős dinoszaurusz-felfedezése 2000-ben történt. A bakonyi Iharút melletti bauxitbányában feltárt 85 millió évvel ezelőtt képződött ún. Csehbányai Formáció tavi-mocsári-folyóvízi üledékéből *Rhabdodon* fogát és egy új *Nodosaurus*-féle csontvázát ásták ki.⁶

Magyarország jelenlegi területéről a dinoszauruszok első biztos előfordulását azonban a mecseki kőszénbányákból sikerült kimutatni.

¹ Nopcsa Ferenc: Vorläufiger Bericht über das Auftreten von oberer Kreide im Hátszeger Tale in Siebenbürgen. Verhandlungen der K.K. Geologisches Reichsanstalt, 1897. 273–274.p.; Nopcsa Ferenc: Erdélyi dinoszauruszai. In: Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve, 1925. 23 (1) 1–28.p.

² Weishampel, D.B., Grigorescu, D. and D.B. Norman: The Dinosaurs of Transylvania. In: National Geographic Research and Exploration, 1991. 7 (2) 196–215.p.

³ Codrea, V.A., E. Săsăran and P. Dica: Vurpar (Vintu de Jos, Alba district). In: The 7th European Workshop of Vertebrate Palaeontology, Sibiu., Excursion Field Guide. 2002. 60–62.p.

⁴ Jurcsák, T. and E. Kessler: The Lower Cretaceous paleofauna from Cornet, Bihor country, Romania. In: *Nymphaea*, 1991. 21. 5–22.p.

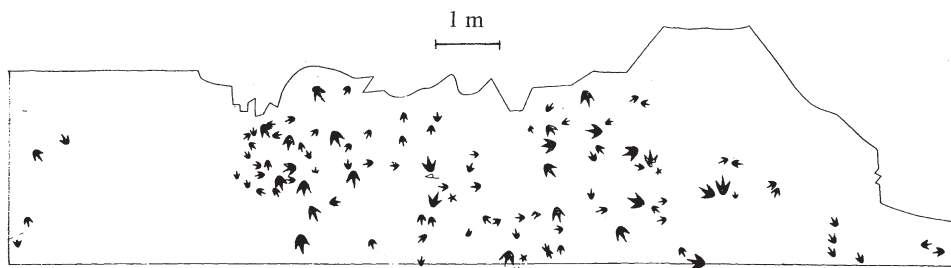
⁵ Jurcsák, T.: *Tanystropheus biharicus* n. sp. (Reptilis, Squamata) o noua specie pentru fauna triasica a Romanei. In: *Nymphaea*, 1975. 3. 45-52.

⁶ Ósi, A.: A new *Nodosaurid* (*Ankylosauria*) from the Upper Cretaceous (Santonian) Csehbánya Formation, Bakony Mts, Hungary. In: The 7th European Workshop of Vertebrate Palaeontology, Sibiu, Abstract, 2002. 34.p.

A MECSEK ŐSHÜLLŐI

A mecseki jura időszaki (hettangi-szinemuri), 180–200 millió éves kőszéntelepes rétegsor képződményeiből időnként hullócsontok és nyomok kerültek elő, amelyeket pontosabban sohasem határoztak meg. A Magyar Királyi Földtani Intézet 1909-ben kiadott múzeumi vezetője szerint Pécssett, az andrásházai széntelepből **Böckh János** „Ichtyosaurus” csigolyatestet és végtagdarabokat gyűjtött.⁷ Később a hettangi 7. telepből „Plesiosaurus” ágyékcsigolya került elő.⁸

A pécs-vasasi II. külfejtésben 1966-ban **Wein György** geológus egy homokkötőmb felszínén három dinoszaurusz-lábnymot fedezett fel, amelyet **Tasnádi Kubacska András** segítségével hamarosan Budapestre, a Földtani Intézetbe szállítottak.⁹ A mecseki dinoszaurusz-lábnymok történetének második fejezete 1980-ban kezdődött, amikor Komlón meddőleválasztás során egy pozitív és egy negatív darabra szétesett teljesen ép dinoszaurusz lábnym került elő. A lábnymok ekkor keltették fel jelen sorok írójának érdeklődését, s csakhamar kimutatta, hogy a Vasasról és Komlóról előkerült dinoszaurusz-lábnymok egy mindaddig ismeretlen állathoz tartoznak, s ezért *Komlosaurus carbonis*nak nevezte el, Komló városára és a szénképződményekre utalva.¹⁰ Néhány évvel később az ELTE geológushallgatói közül néhányan a pécsbányai külfejtésnél végezték nyári gyakorlatukat, s legfőbb vágyuk volt, hogy a ritka *Komlosaurus* lábnymát megtalálják. Talán ők lepődtek meg a legjobban, hogy a bányászással feltárt nagykiterjedésű kőzetlapokon több száz, esetenként csapásokba rendeződött őshüllő lábnymát fedezték fel.¹¹ Feltérképezték a 75 m²-nyi felületet, a legfontosabb nyomokról másolatokat készítettek, s a felszedhető kőzetlapokat a Magyar Természettudományi Múzeumba szállították. Ugyanekkor a vasasi külfejtésben a Földtani Intézet munkatársai is feltártak egy 100 m²-es felületen 110 lábnymot.¹²

A Vasasi-külfejtésben 1988-ban feltárt 110 db kisebb-nagyobb méretű *Komlosaurus* lábnym-lelőhely

⁷ Vezető a M. Kir. Földtani Intézet Múzeumában. Lóczy Lajos (szerk.) 1909.

⁸ Nagy, E.: A Mecsek-hegység alsóliász kőszénösszlete. In: Földtan. A Földtani Intézet Évkönyve, 51 (2) 1969.

⁹ Tasnádi Kubacska András: Dinoszaurusz lábnymok hazánkban. In: Élet és Tudomány, 1967. 118–121.p.

¹⁰ Kordos László: Fontosabb szórványleletek a MÁFI Gerinces-gyűjteményében. Dinoszaurusz lábnymok (*Komlosaurus carbonis* n. g. n. sp.) a mecseki liászból. In: Földtani Intézet Évi Jelentése az 1981. évről. 1983. 503–511.p.

¹¹ Hips-Józsa-Nagy-Pataki: Őshüllők nyomában. In: Természet Világa, 120. 1989. 108–111.p.

¹² Kordos László: Dinoszaurusz-lelet a Mecsekben. In: Tudomány. 5 (2) 1989. 17–18.p.

Amikor köztudottá vált, hogy a mecseki kőszénbányákban rendkívül gyakoriak a dinoszaurusz lábnyomok, azonnal megkezdődött a hivatásos és amatőr követvadászok rohama. Napjainkban közgyűjteményekben, magánkollekciókban, s külföldön is több száz, vagy több ezer mecseki lábnyomot őriznek, s természetesen a bányaműveléssel évente ennek sokszorosát semmisítik meg. A lábnyomok tudományos kutatását 1996-ban az amerikai székhelyű *The Dinosaur Society*, 1997-ben a Nemzeti Kulturális Alapprogram és 1997–99. között az OTKA támogatta. Mindezek eredményeként a tudományos értékelésbe 681, köz-, vagy magángyűjteményekben felmért lábnyomot lehetett bevonni.

A MECSEKI KŐSZÉNBÁNYÁK DINOSZÁURUSZ LÁBNYOMTÍPUSAI

A mecseki kőszénbányákból mindeddig tízféle, méretük és morfológiájuk alapján eltérő lábnyomtípust lehetett elkülöníteni.¹³ Az ilyenfajta csoportosítás csak arra alkalmas, hogy a lábnyomokat legfontosabb jellemzőik alapján megkülönböztessük egymástól, de arra már nem használható, hogy megmondjuk, hány dinoszaurusz faj élt a területen. A láb- és kéznyomok formája és mérete az egykori talajt alkotó kőzetszemcsék méretétől, nedvességétől és elhelyezkedésétől, valamint az állat testtömegétől és mozgásformájától egyaránt függött. Lehetséges, hogy egy állatnak öt ujjja volt, de általában csak három ujjával érintette a talajt, máskor pedig teljes súlyával kapaszkodva mindegyik ujját használta. A hátsó két lábon járó, és egyébként három ujjat viselő dinoszauruszok csökevényes és rendszerint ötujjas kezükkel időnként érintették a talajt, s akkor kisméretű kézlenyomatuk is fennmaradt az utókorra. Mindezek fényében sok esetben igen nehéz megmondani, hogy valójában hány dinoszaurusz-faj, hányféle lépésnyomot hagyott hátra.

HÁROMUJJÚ (TRIDACTYL) LÁBNYOMOK

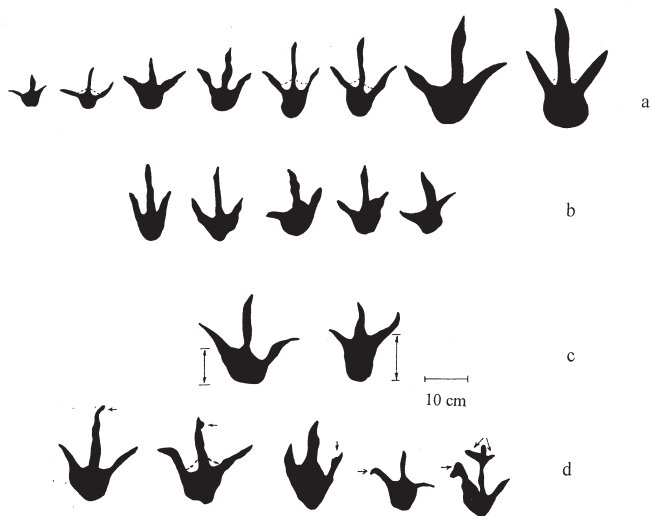
A leggyakoribb *Komlosaurus carbonis* lábnyoma nagyobb tenyérnyi méretű, három ujjból álló (tridactyl), keskeny és hosszú, nagyjából szimmetrikusan elhelyezkedő ujjnyomokat hagyó, erőteljes talpbenyomatot viselő, és ezek alapján valószínűleg két hátsó lábán járó kis-közepes termetű dinoszaurusz lehetett (II. típus). A típusok számozása Kordos, 1999. évi OTKA jelentésének felosztását követi.¹⁴ Az 1988. évi nagy feltárások alkalmával azonban új nyomtípusok is előkerültek. Némelyikük ugyanúgy nézett ki, mint a *Komlosaurusé*, csak annál sokkal kisebb méretű volt (I. típus). Másoknál, mint a nagyobb méretűeknél az ujjak meghosszabbodtak és közelebb álltak egymáshoz (III. típus). A közepes méretű *Komlosaurus* lépéstávolsága 40 cm, míg az ugyanebbe a fajba tartozónak vélt nagyobb méretű lábnyomot hátrahagyó állatoké 81–100 cm. A lépéshosszakból számított medencemagasság a közepes méretűnél 40–45 cm-nek, a nagyobb lábnyomok esetében pedig 120–125 cm-nek adódott. Mindezek alapján arra is lehetne gondolni, hogy egy egész család sétálhatott a mecseki ősmocsárban, ahol a nagyobb lábnyomok

¹³ Kordos László: Lower Jurassic Dinosaur Footprints from Hungary (Preliminary Report). In: - First Symposium on European Dinosaurs, Abstract. Düsseldorf, 2000. 15–16.p.

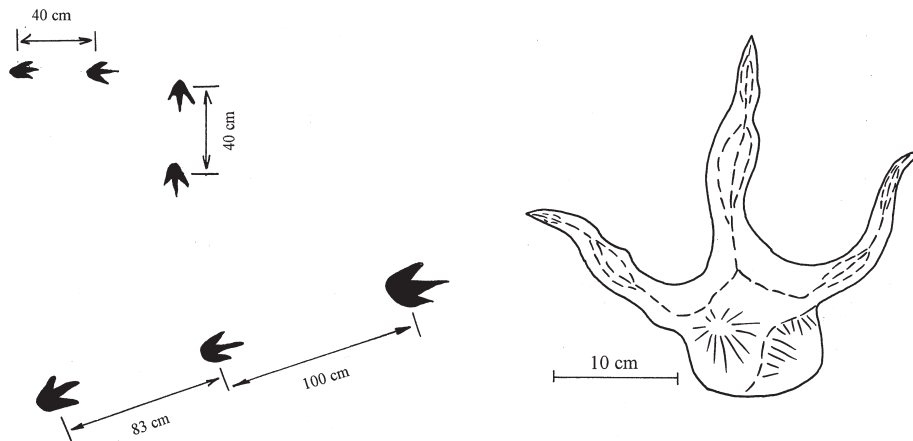
¹⁴ Kordos László: Dinosaurusok Magyarországon. Manuscript, OTKA T 022446 zárójelentés, Budapest, 1999.

Tipikus Komlosaurus carbonis-lábnyom Komlóról (II. típus)

A Komlosaurus carbonis jellegzetességei (I-II-III. típus). a = méretbeli különbségek, ami alapján a lábnyomokat különböző életkorú és nemű, vagy különböző fajba tartozóknak lehetne gondolni, mindezek ellenére alapvető morfológiai jellegzetességeik azonosak. b = a Komlosaurus-lábnyomok szimmetrikussága igen sokféle lehet. c = a lépés módjától függően a talp benyomata rövidebb és megnyúltabb. d = a Komlosaurus lábnyomok egyik sajátossága az utolsó ujjperc mozgékonyágát tükröző elmozdulása.

A kisebb méretű Komlosaurus lépéstávolsága 40 cm, a nagyobbé pedig 83–100 cm volt

Nagyobb méretű, keskeny, hajlékony, egymással széles szöget bezáró ujjú tridactyl lábnyom (VI. típus)

a hímektől, a közepesek a nőstényektől, az igen kicsik pedig a fiataloktól származnak. Mások, mint a Magyarországon néhány napot eltöltő lengyel **Gierlinski** szerint a nagyobb és a kisebb nyomok más állatfajoktól származnak.¹⁵ A Komlosaurus carbonis kisebb, közepes és nagyobb méretű nyomainak lépései egyaránt egyvonalban helyezkednek el, ami a két hátsó lábbon járásra (bipedalizmus) enged következtetni, amire a Pécs-Karolina külfejtésben feltárt nagykiterjedésű lábnyomos felületeken kimutatható faroknyom jelenléte is utalt. Ugyanakkor még nem sikerült olyan lábnyom együttest találni, ahol kétségtelenül kimutatható lenne az egy állathoz tartozó láb- és kéznyomok.

A Komlosaurus lábnyomaitól kétségtelenül különbözik az a ritka háromujjú lábnyom, amelyik legalább kétszer akkora, mint a közepes méretű Komlosaurusé, az ujjlenyomatok keskenyek, íveltek és mélyek, a szélső ujjak a középsőhöz képest igen széles szögben állnak, s az ujjbenyomatok között nincs úszóhártyára emlékeztető lenyomat. (VI. típus)

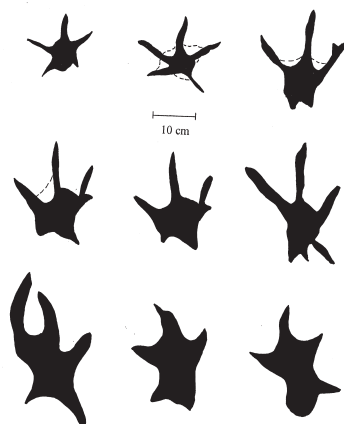
ÖTUJJÚ (PENTADACTYL) LÁBNYOMOK

A Komlosaurus lábnyomok társaságában időnként előkerül egy-egy kis-közepes méretű, ötujjas nyomtípus, amit a gyűjtők általában kézlenyomatnak tartanak. Ezt az elgondolást az is alátámasztja, hogy az ujjak egymáshoz viszonyított arányai és szögei, valamint a tenyérlenymat formája igen hasonló a Komlosaurus tridactyl lábnyomához. Ugyanakkor méretében túl nagy a lábnyomhoz viszonyítva, s a nyom mélysége arra utal, hogy az jelentős tehertől nyomódott be a puha agyagos iszapba. (IV. típus)

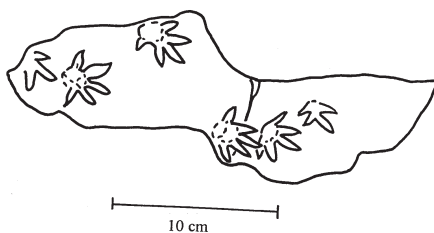
¹⁵ Gierlinski, G.: Dinosaur ichnotaxa from the Lower Jurassic of Hungary. In: Geological Quarterly, 40 (1) 1966. 119–128.p.

A mecseki jura dinoszaurusz-lábnyomok között leginkább a nagyméretű (két-három ember-tenyérrnyi), négy vagy öt ujjat viselő, szokatlan formájú pentadactyl lábnyom a legkülönösebb (V. típus). Az ujjak lenyomata sekély és széles alapú, ahol a talpnyom középső része a legmélyebb. A két szélső ujj szinte egyvonalban, egymással ellentétes irányban helyezkedik el, s ezáltal a lábnyom inkább szélesebb, mint hosszabb. Ugyanakkor a középső három ujjnyom méretében, arányaiban és formájában rendkívül hasonló a Komlosauruséra. Mindezek alapján merült fel az a gondolat, hogy a Komlosaurus valójában nem is három-, hanem ötujjú volt, csak a talajfelszín állapotától és az állat mozgásától függött, hogy milyen nyomot hagyott hátra.

A harmadik ötujjú lábnyomtípus rendkívül jellegzetes és a korábbiaktól alapvetően különböző, mert egyértelműen igen kisméretű, négy lábon mozgó (quadripedal) állattól származik (VII. típus). Jelenleg csak két összetartozó kőzetdarabon hat nyom ismert ebből a típusból, s azok sem a szételepek közötti márgában, hanem a jura sorozat idősebb, homokköves tagozatából kerültek elő. Az ujjnyomok alakja ovális, a talp benyomata sekély, és hátulsó részén a talpnyom pereme elmosódott.

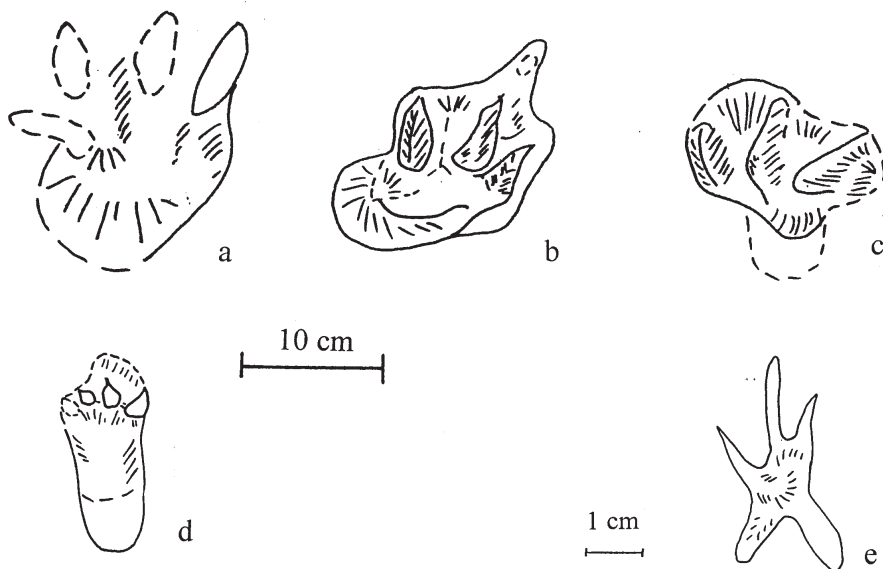
Ötujjú (pentadactyl) lábnyomok a mecseki kőszénbányákból. A kisméretű nyomokról (IV. típus) többen azt gondolták, hogy azok kézlenyomatok. A nagyobb méretű és sokszor torzult nyomok (V. típus) hátranyúló két ujjbenyomatának elhagyásával (amikor az állat csak az elülső ujjaira és a talpára támaszkodott) a Komlosaurus carbonis jellegzetes háromujjú lábnyomának formája rajzolódik ki.

A széntelepes rétegsor idősebb, homokköves részéből előkerült kisméretű, négylábon járó, ötujjú állat lépésnyomai (VII. típus)

EGYÉB, RITKA LÁBNYOMTÍPUSOK

A mecseki kőszénbányákból a kagylók és az ízeltlábúak életnyomain kívül időnként különleges, korábban nem ismert méretű és formájú, gerinces állatoktól származtatható nyomok is előkerülnek.

Ritka lábnyomtípusok a mecseki kőszénbányákból. a-b-c = közepes méretű, három vagy négy ujjnyomatot tartalmazó, aszimmetrikus lábnyomok (X. típus) ; d = karmokban végződő, megnyúlt talpú, kis-közepes méretű lábnyom (VIII. típus); e = igen kisméretű, előre három, hátrafelé két ujjnyomatot tartalmazó lábnyom (IX. típus), amely morfológiája rendkívül hasonlít a sokkal nagyobb méretű pentadactyl lábnyomokhoz (IV-V. típus).

Ezek között jellegzetes a hosszirányban megnyúlt talpú, négy jól elkülöníthető karomban végződő, s a karmok előtt mélyedést képező, kis-közepes méretű nyom. (VIII típus)

Az igen kisméretű, előre három, hátrafelé két vékony, ívelt ujjnyomatot tartalmazó ötujjú kéz- vagy lábnyomból mindeddig csak egyetlen példány ismert. (IX. Típus)

Ritka, de egyre gyakrabban előkerülő nyomtípus a Komlosaurusszal azonos méretű, három, vagy négy karomnyomatot tartalmazó, lekerekített peremű, változatos formájú lábnyom. Az ujjlenyomatok oválisak, cseppformájúak és hossz tengelyükben aszimmetrikusak. A talp hátulsó része erősen bemélyedt. (X. típus)

HASONLÓ LÁBNYOMOK MÁSHOL

A 180–200 millió évvel ezelőtt, a jura időszak elején élt őshüllők lábnyomai viszonylag ritkák, annak ellenére, hogy ugyanebben az időszakban keletkeztek az egyesült államokbeli Connecticutban azok a lábnyomok, amelyekről az 1830-as években a dino lábnyom-kutatás megalapítója, **Edward Hitchcock** még azt gondolta, hogy gigantikus méretű kihalt madarak lábnyomaira lelt. Észak-Amerikában és Európában is gyakoriak az igen változó méretű, háromujjú ragadozók, a Grallatorok nyomai, amelyek azonban még a laikusok szerint is különböznek a Komlosaurusétól. A Grallator mellett még három más hüllőnyomot is kimutattak a

franciaországi La Rochelle közelében fekvő Le Veillon lelőhelyről. Utóbbi annyira népszerű lett, hogy a média hatásának köszönhetően a látogatók és a vandálok cselekedetei miatt a lábnyomos felületek napjainkra megsemmisültek. Ugyancsak Grallator-nyomokban gazdag lelőhely ismert a Massif Central déli előterében is, ahol több, észak-amerikai lelettel azonos nyom azt bizonyítja, hogy a ma elkülönült kontinensek ebben az időszakban még összekapcsolódtak, miután ugyanazon állatfajok is éltek rajtuk. Hasonló nyomokat ismerünk Svédországban egy szénbánya alagútjának falában, valamint a lengyelországi Szent-Kereszt-hegységben is.

A Komlosaurushoz, valamint a nagyobb méretű, karcsú ujjakat viselő nyomhoz (VI. típus) hasonlókat találtak a Marseille-től 40 km-re keletre fekvő Sanary sur Mer lelőhelyen, ahol egyébként gyakoriak a közönséges Grallator- és Eubrontes-nyomok.¹⁶ A jura időszak eleji, keskeny ujjlenyomatú, tridactyl, „madár-szerű” dinoszaurusz nyomok a Föld különböző pontján, így Grúziában, Marokkóban, Iránban, Kínában, Dél-Afrikában és Észak-Amerika több pontján kimutathatók, de valójában sehol sem tudják, hogy milyenek voltak az efféle lábnyomokat hátrahagyó őshüllők.¹⁷

MI LESZ A LÁBNYOMOKKAL?

A mecseki dinoszauruszok lábnyomait nem ismernénk, ha a területen nem lenne több mint kétszáz évre visszatekintő kőszénbányászat. Amint az elmúlt 25 évben kiderült, az egykori és a még napjainkban is működő bányákból folyamatosan és igen nagy számban kerülnek elő a legkülönbözőbb őshüllők láb- és egyéb életnyomai. Ezeknek csak elenyésző töredékét sikerül a bányák munkatársainak, az amatőr gyűjtőknek és a múzeumi szakembereknek megmenteni, dokumentálni, a többi az enyészet martalékává válik. A begyűjtött leletek jelentős része a hazai és nemzetközi ásványbörzéken szakmai kontroll nélkül illegálisan továbbterjed. Több száz hiteles és újrazivsgálható lelet vizsgálatából kiderült, hogy nemcsak a közepes méretű, háromujjú, Komlosaurus carbonisnak hitt dinoszaurusz élt ezen a területen, hanem legalább még 7–8 olyan állatfaj, amelyek ugyanabban a környezetben hátrahagyták lábnyomaikat. A széntelepek képződéséről és az egykor ott élt növényekről és gerinctelen állatokról már sok minden kiderült, ugyanakkor magukról a dinoszauruszokról közvetlen életkörülményeikről szinte még semmit sem tudunk.

A még működő bányákban a művelés jelenlegi módszere nem kedvez a nagy rétegfelületeken felbukkanó lábnyomsorok előkerülésére, s a bányák jövője sem végtelen. Napjaink modern természetvédelmi szemlélete és az egyre növekvő jó példák azt mutatják, hogy a bányászat, a tudomány, és a társadalmi igény kénytelen jól megférni egymás mellett. A mecseki dinoszaurusz-lábnyomok forma- és egyedgazdagsága, a több mint száz évre visszatekintő tudományos kutatások eredményei és a meglévő (vagy céltudatosan feltárt) leletek még önként kínálják a nemzeti kincset érő természeti értékek továbbtanulmányozásának és megőrzésének igényét.

¹⁶ Lockley, M. and Ch. Meyer: Dinosaur Tracks and Other Fossil Footprints of Europe. In: Columbia University Press, New York, 1999.

¹⁷ Weishampel... i.m. 1991.; Lockley, M. and A.P. Hunt: Dinosaur Tracks and other fossil footprints of the Western United States. In: Columbia University Press, New York 1995.

A KÖZÉPKORI PÉCSI EGYETEM PÉLDAKÉPEI

A pécsiek szeretnek azzal büszkélkedni, hogy a Studium Generale Quinqueecclesiense, a Nagy Lajos alapította középkori egyetem az elsők között volt Európában. Pedig még a keresztény Európában is csak az 51. volt a sorban.

Mielőtt a Nagy Lajos király alapította egyetem példáira és előzményeire rátérnék, a fentiekhez – per tangentem – négy megjegyzést szeretnék fűzni.¹

A keresztény Európát hangsúlyozni kell, hiszen a muszlim Európában több mint egy tucat egyetem volt, olyanok, mint pl. a córdobai. A városnak III. Abdúr-Rahmán uralkodása idején, a 900-as évek elején 113 ezer emeletes lakóháza volt a több mint egy millió lakos részére. A város egyetemének könyvtára a fennmaradt 24 kötetnyi katalógusa szerint a 900-as évek közepén 400 ezer kötetet számlált. Olyan keresztények tanultak itt, mindenekelőtt orvostudományt, mint a francia Gerbert d’Aurillac. Aki mint II. Szilveszter pápa, egész tekintélyével küzdött azért, hogy a keresztény Európa is fogadja el a csak alaki értékkel rendelkező római számok helyett az alaki és helyi értékkel rendelkező arab számokat.

Azért mi magyarok nem vagyunk olyan „elmaradottak”, mint amit az európai 51. hely sugall. Ha ugyanis elfogadjuk a három, különféle korabeli dokumentumok igazol-
ta, a III. Béla király alapította Studium Generale Vespremiense 1170-es évekbeli, III. Sándor pápa alatti létét, akkor dobogós helyünk van a középkori keresztény Európában. Az egyetem létét igazoló bulla 1204-ből, III. Ince pápa idejéből származik.

A középkori magyar tudományosság feltételeinek megteremtésében nagy érdeme van Szent István királynak. Pécsváradra montecassinói bencés szerzeteseket telepített és Pécsre Bonipertust nevezte ki püspöknek, aki vidékünkön a magyar tudományosság elindítója lett. 1020 táján Chartresből Priscianus-féle nyelvtankönyvet kér, ami akkor nem a középfokú oktatás feltétele volt.

Mindennek is köszönhető, hogy alig két évtizeddel az első európai, a bolognai főiskola- és egyetemalapítás után, 1181-ben oklevél emlékezik meg Gilbertusról, aki magister hospitalis Quinqueecclesiensis et canonici Quinqueecclesiensis. Alig több mint száz év múlva van a városban egy Péter nevű kanonok, aki az Árpádházi Szent Erzsébet kórház igazgatója és Pécs apothecariususa. Azt is fontosnak tartom, hogy – a két, alább említendő magyar professzor mellett – az 1300-as évek elején van magyar ember, Petrus Transsylvanus, aki orvosi munkát írt, és Esztergomban János honti főesperes orvostant (artium in medicinis) tanított. S végül, János, kalocsai kanonok, gyógyító orvos. Physicus; 1211-től ismert orvos szavunk is. Vagyis a korabeli magyar jogtudomány mellett az orvostudomány is európai színvonalon volt. Úgy gondolom, nem teljesen elhanyagolható tények ezek az 1367 előtti magyar tudományosságról.

¹ Nagy Lajos jól ismerte Salernót. Apjával, Caroberto (Károly Róbert) királlyal együtt a „Salerno hercege” címet is birtokolta. Bolognát (többször is járt itt), Padovát (F. Carrara herceg jó barátja), Prágát (első apósa IV. Károly császár), Krakkót (nagybátyja Nagy Kázmér király; aki ifjúkorában Zách Klára elcsábítója volt). Nem ilyen közvetlen kapcsolat Salernóval: Károly Róbert nádora, Drugeth Vilmos salernói származású volt, akinek fiát, Miklóst, aki elkísérte Lajos királyt Nápolyba, Salerno parancsnokává teszi a király.

Az alábbiakban azokról a keresztény európai előzményekről szólok, amelyek példaként szolgálhattak egyetemalapító királyunknak. Ismeretes Petrarca szerepe az uralkodó elhatározásában, amint az is, hogy milyen mértékű volt Nagy Lajos vonzódása a tudományokhoz, kitüntetetten a medicinához. Ezért is tartom elképzelhetetlennek, hogy nem lett volna az általa alapított pécsi egyetemen orvosi fakultás, amelynek létét tökéletesen megerősít a pápai levél, amelyben V. Orbán pápa a Róma-közeli városból, Viterbóból válaszol a király levelére (ez a pápák ún. avignoni fogságának időszaka): „Mivel Te minap az országod lakóinak javára dicséretre méltóan törekszel Pécs városában...minden fakultással rendelkező studium generalet létesíteni.” Vagyis a bulla nyelve szerint: „studium generale in qualibet licita facultate.” Itt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a viterbói Palazzo Papale beomló mennyezete temette maga alá a (később említendő) montpellier-i orvosprofesszorból lett pápát (1277).² Nagy Lajos itáliai származása, Anjou családja természetesen mindenekelőtt e két ország egyetemeit állította példaként eléje, vagyis Salerno, Bologna, Padova, Montpellier voltak azok a híres egyetemi városok, amelyek legközvetlenebbül hathattak elképzeléseire. Ugyanakkor az ő egyetemalapítását megelőző szomszédok, mindenekelőtt Prága és Krakkó is befolyásolhatták elhatározását.

SALERNO – CIVITAS HIPPOCRATICA (850)

A dél-itáliai helység mikroklímája és gyógyforrása a legrégebbi idők óta vonzotta a gyógyulni vágyókat, Máté evangélista földi maradványai pedig a vallásos tömegeket.³ A görög kultúra, a római civilizáció és az arab hatás a korai kereszténység szellemével talán a leglátványosabban éppen itt találkozott.⁴ A 7. században keletkezett Benedek-rendi kolostorhoz kórházat is csatoltak annak a benedeki regulának a szellemében, hogy „a betegeket úgy kell szolgálnunk, mint ha Krisztust szolgálnánk”. 800 körül orvosait már messze földre királyokhoz és főpapokhoz hívták, de sok főnemes is utazott ide gyógykezelésre, így többek közt az angol trónörökös. A 800-as években a város érseke, Alphanus, maga is kiváló orvos, virágzó orvosi életről emlékezik meg. A 900-as évektől ismertek olyan könyvek, amelyekből a kórház orvosnövendékei tanultak. Megemlítendő, hogy a korai századokban, a 900-as évektől hallgatónőket (mulieres salernitanae) is oktattak, sőt női tanárok is tanítottak az 1050-es évektől. Több nőorvos is dolgozott és tanított itt. A legnevesebb Trotula, a híres Ruggerio nemzetségből. A salernói centro istoricóban ma jószerével csak a Trotula di Ruggerio utca őrzi az egykori egyetem emlékét. Híres professzora volt Mathias Platearius, akinek gyógyszer-

² Lehet, hogy ezért helyezte XXI. János pápát Dante az Isteni színjátékban a Paradicsomba?

³ Az apostol csontjai csak a 10. században kerültek a 845-ben emelt, később Szent Mátéról elnevezett székesegyházba. Itt található VII. Gergely pápa holtteste is.

⁴ Természetesen nem homogén szellemiségről van szó a kereszténység történetének e korai századaiban sem, hiszen Dél-Itália „második” hellenizációja olyan szomorú eseményhez kapcsolódik, mint a bizánci képrombolás. V. Konstantin császár (741–775) 754-es zsinata utáni bizánci szerzetesüldözések következtében, görög monostorok és iskolák alapításával a görög kultúra új központjai alakultak ki Dél-Itáliában, vagyis összességében csaknem másfél évezredes – ha megszakítással is – a hellenizáció a félsziget e részén.

könyvét később is alapnak tekintették. 1050-ben itt írja a kor egyik leghíresebb orvosa, Gariopontus Pessionarius című művét, amely a mai orvosi terminológia alapja, ugyanis „latinizálta” a görög kifejezéseket. Kortársa volt az ugyancsak itt tanító arab Constantinus Africanus (1087), húsz arab és szír, valamint több hindi és más nyelvű orvosi könyv latinra fordítója, aki a gyógyítás és az oktatás mellett először követelte meg a keresztény Európában a tudományos munkát. Hatására alkalmazták itt a 11. század második felében az anatómiai kutatásban, sőt a szemléltetésben is a boncolást. Az 1100-as években keletkezett a *Regimen Sanitatis Salernitanum* életviteli, gyógyászati szabályok összefoglalója. Messze földön híres patikái voltak. II. Roger szicíliai király 1140-ben emelte egyetemi rangra a salernói orvosi iskolát. A normann Roger – arabok készítette – koronázási palástja utal Salerno iskolájának arab alapítására és az arab hatás harmad évezredére is. A középkorban itt keletkezett az egyik legrégebbi írás az uroszkópiáról. Maurus kommentárja 1160 körül készült. A vizelet színét – 19 árnyalatot különböztet meg – sűrűségét, mennyiségét, üledékét teszi vizsgálat tárgyává. A Salernóban tanult Gilles de Corbeil (1220) később Montpellierben lett professzor, s aki a vizelettel kapcsolatban 352 hexametert is írt. Könyve, a *Carmina de urinarium* fél évezreden át a vizeletvizsgálat kézikönyve volt. Később Corbeil alapította meg a párizsi egyetem orvosi karát. Ekkor a város már civitas hippocratica, Aquinói Szent Tamás pedig az orvostudomány városának nevezi. Hartmann von Aue *Der arme Heinrich* c. költeményében 1200 előtti években így ír: „Indul délnek, Salernóba / Ottan pedig felkeresett / Mindent tudó mestereket / Salerno legjobb orvosa...” és így tovább. II. Frigyes császár 1221-ben alkotta meg híres medikus rendeletét, ami nyolcvévi tanuláshoz és egyévi gyakorlathoz kötötte a diplomát. A birodalomban orvosi gyakorlatot csak az folytathatott, aki a salernói professzorok előtt levizsgázott és akit az egyetem nyilvánosan beiktatott. Nem akarom eltúlozni az ekkorra már elhunyt első felesége, Aragóniai Konstancia, Imre királyunk özvegyének a hatását, aki apja, de főleg apósa, III. Béla udvarából sok minden tudományosságot hozott tizenegy évvel fiatalabb koldusszegény férje palermói udvarába. S hozzájárult ahhoz, hogy ez a félvad utcakölyök a történelem egyik legtudósabb császárává váljon.

Nemcsak Európa minden részéből voltak hallgatói a salernói egyetemnek, hanem Ázsiából és Afrikából is. Azonban Petrarca az 1300-as évek közepén már csak hajdani dicsőségéről ír. Magyar vonatkozásai miatt megjegyzendő: az intranzigens és infallibilis karizmatikus Szent Sátán, a pápaság univerzalizmusának meghirdetője, a császárral, IV. Henrikkel Canossát járató, a császár és Géza magyar király közötti konfliktusban a király mellé álló, az első magyar szenteket felavató VII. Gergely pápa itt halt meg 1085-ben.

BOLOGNA – AZ ELSŐ EURÓPAI JOGI FŐISKOLA

A középkori köztársasági kormányzatú városállam egyházi iskolái világhírnevének elindítója Irnerius (1130) professzor volt, aki az 1088-ban alakult híres püspöki iskolában az 1100-as évek elején megteremtette a későbbi jogi kultúrtörté-

net által corpus juris civilisnek nevezett tantárgyat. Az iskolát a lombard városok felett győztes Barbarossa Frigyes császár 1158-ban jogi főiskolává fejlesztette. Itt tanított Gratianus (1159), aki a későbbiekben a corpus juris canonicinek nevezett tantárgy oktatását vezette be a Szent Félix kolostorban, elválasztva az egyházjogot a teológiától (1143. Decretum Gratiani). Alig fél évszázaddal megalakulása utáni magyar vonatkozása a kialakulóban lévő jogi egyetemnek: Paulus Hungarus (1241) volt az első professzor, aki mindkét jogi tárgyat tanította. Néhány évtizeddel később itt találjuk az első magyar orvosprofesszort is, Bertalan kanonokot. Tekintélyére jellemző, hogy tanszékét fiának, az ugyancsak orvosprofesszor Vilmosnak adhatta át. A bolognai egyetemen testületek (corporatiók) voltak (ultra- és citramontani). Az előbbibe tartozott 1265-től a natio hungarica, ami azt mutatja, hogy sok magyar hallgatója is volt az egyetemnek. Hallgatóinak összlétszáma tízezer fő volt. Bolognában nem karról (facultas) beszéltek, hanem collegiumról. Ennek volt a vezetője a dékán. A hallgatóknak nagy szerepük volt a professzorok és a dékánok jelölésében is. Ekkor még nem volt állandó épülete az egyetemnek. 1224-ben a Szentszék ellenőrzése alá került, s az egyetem igazgatását ekkor a püspök, később a főesperes végezte. 1239-ben kapott a pápától a jogi kar egyetemi rangot.

A bolognai sebészképzés megalapítója Ugo Borgognoni (1252) volt. Híresé vált a műtéteknél használt szivacs (spongia somnifera). Fiának, Teodorico Borgognoninak (1298) – aki ugyancsak híres sebészprofesszor volt Bolognában – fő műve 1266-ban jelent meg Chirurgia címmel. Ebben szembeszáll azzal a nézetel, hogy a gennyedés szükséges a gyógyuláshoz. Bologna egyik első orvosprofesszora, Rolando Capuletti 1264-ben írta meg sebészeti kézikönyvét, sok „salernitana” idézettel. Guglielmo da Saliceto (1280) sebészeti tankönyve 1275-ben „jelent meg”. Guy de Chauliac lelkesen ír *Nagy Sebészetében* Salicetóról, aki nagyon jó belgyógyászati könyvet is írt. Ismertebb nevén Saliceto di Bologna a kauterizálással szemben a sebek késsel történő kimetszésének híve volt. Annak ellenére, hogy a clermonti zsinat már 1130-ban, majd a toursi zsinat 1163-ban „véglegesen” eltiltja a papokat, a pap-orvosokat a sebészetől. Bolognában tanult Lafranchi (1306), az olasz származású párizsi sebészprofesszor is. A 13. század közepén az orvostudomány mellett már bölcsészetet (septem artes liberales) is tanítottak. Újabb évszázad múlva, 1360-ban pedig VI. Ince pápa felállította a teológiai kart. Itt tanult a középkori pécsi egyetem híres professzora, Galvano di Bologna is. Mondino dei Liucci (1326) bolognai sebészprofesszor boncolt először 1302-ben törvényszéki orvosi céllal. 1316-ban készült el *Anathomia Mundini* c. könyve, amelyet csaknem minden egyetemi városban kiadtak, azaz lemásoltak. Guy de Chauliac (1368) bolognai hallgató, a későbbi híres professzor leírja, hogy sok boncolást hajtott végre Mondino dei Liucci, s Chauliac ennek alapján honosította meg a boncolást Montpellierben 1340-ben. A fentebb említett híres professzorok mellett itt tanult és tanított a későbbi III. Sándor pápa; a Császárságot az Egyház fölé helyező nagy jogtudós, a szonettnek, mint a szerelmi költészet műfajának a megteremtője, Cino da Pistoia (1336), aki a jogi tanulmányait itt folytató Petrarca segítője

volt, de itt tanult III. Ince és IX. Gergely pápa, Dante és sok-sok más történelmi híresség.⁵

PADOVA – SOK MAGYAR EMLÉKKEL⁶

A római történetírás atyja, Titus Livius szülőhelye, az ókori Patavium a császárság idején Itália második városa volt, de a későbbi századokban is sok hírességet adott: Szent Antal, Giotto, Donatello, Mantegna, és itt élt Dante is.

Az egyetemet 1222-ben alapította a bolognai egyetemről eltávozott oktatók és hallgatók egy csoportja, mintegy ezer hallgató; két újabb hullám volt még az 1300-as évek elején. Az előző évszázadtól a szabad város közössége már jó hírű humanista iskolával rendelkezett, amely a legnagyobb mértékben garantálta az egyetemi privilégiumokat és a tanulmányok szabadságát. Az egyetem nem császári, pápai vagy vallási alapon szerveződött, hanem a hallgatók közösségeként (*universitas scholarium*). A hallgatók nemzetek (*natio*) szerint csoportosultak, s az ún. ultramontani csoport 9 nemzete között volt a magyar (ungara, negyedikként felsorolva). Híres volt az orvosi kar, melynek szabályzata előírta, hogy az oktatásban csak a Mondino dei Liucci által írt *Anathomia Mundini* használható. Mintegy fél évszázaddal később boncoltak itt, mint Bolognában. Itt is azon igyekeztek, hogy ne váljon el egymástól a medicina elmélete és az orvoslás gyakorlata, mindennek ellenére azonban még mindig nagy szerepet játszott a skolasztikusok elméletektől agyonterhelt dogmatizmusa, ami a kísérletezést, legalábbis a 13. században megbénította, noha hivatalosan nem tiltották a boncolást. Pietro d'Abano (1315), az első padovai orvosprofesszor Konstantinápolyban és Párizsban tanult.⁷ S miután az inkvizíció vádat emelt ellene, 1306-ban Padovában telepedett le, ahol meghonosította és felvirágoztatta az orvosképzést. Az inkvizíció itt is elérte, de 58 éves korában a sírba mentette magát. Csak úgy kerülhette el a máglyát, hogy tanítványai kilopták a holttestét a Szent Antal katedrálisból. Így csak jelképesen tudták elégetni. De in effigie elégették! A szinte felsorolhatatlanul sok híresség, pápa, császár, király, orvos- és jogászprofesszor, festőművész, szobrász, államférfi stb. mellett itt tanított a középkori pécsi egyetem híres professzora, Galvano di Bologna is.⁸ Híres anatómiai tanterme, az ún. *teatrum* valószínű csoda volt. Mint határa-

⁵ Felsorolni is lehetetlen az itt tanult hírességeket. Nemcsak tanult, de tanított is, mint jogászprofesszor a bolognai egyetemen a későbbi IV. Ince pápa (1243–1254). Előtte pedig a nagyon híres egyházjogi és római jogi professzor, a mindössze három hónapot a pápai székben eltöltő későbbi VIII. Gergely (1187). Vagy VIII. Bonifác pápa (1294–1303), aki 1303-ban megalapította a római egyetemet. Vagy az ugyancsak jogvégzett V. Kelemen (1305–1314), az első avignoni pápa, aki volt egyetemén, Bolognában, azután a párizsi, oxfordi és a salamancai egyetemen felállította a keleti nyelvek tanszékét a hitterjesztés (!) érdekében.

⁶ Padova ura, Carrara herceg hatalmának megvédését hadseregével is segítette Nagy Lajos.

⁷ Az első ezredforduló tudományának II. Szilveszter pápa melletti legnagyobb alakja a kontinens keleti végében, Konstantinápolyban élő Pszellosz (1078), a híres orvos-filozófus volt, akinek tudása kortársai számára csoda volt s akit mély kapcsolat fűzött az antik görög kultúrához. Mellette Xiphilosz jogász és mások voltak az 1045-ben újjáélesztett egyetem vezetői. Pszellosz a *hypathosz* (a filozófusok konzulja), Xiphilosz a *nomophylax* (a jog védelmezője) jól csengő címet kapta. Az egyetem a római jog új központja lett, s Bizánc történetileg legjelentősebb tudományos teljesítménye a megalakítása.

⁸ Az 1350-es években itt tanult a későbbi VII. Ince pápa, s itt lett az 1360-as évek végén jogászprofesszor. De itt tanult V. Sándor (a későbbi ellenpápa) is, aki az 1360-as években Prágában, az 1370-es években pedig Krakkóban volt jogászprofesszor.

inkhoz legközelebb eső egyetemi várost, érthető, hogy sok tanulni vágyó magyar fiatal kereste fel megalapításától kezdve, amint ezt a különböző helyeken látható magyar nemesi címerek is mutatják. Megjegyezzük, hogy Nagy Lajos barátja, Carrara herceg, akinek trónját a magyar hadsereg védte meg, még ideiglenesen, a magyar király ismételt kérésére sem engedte át az egyetem híres orvosprofesszorát, Bartolomeo Piacentinit Lajos király pécsi egyetemére.

MONTPELLIER – AZ ELSŐ ORVOSEGYETEM

A keresztény Európa első orvosi iskolája VII. Lajos uralkodása (1137–1180) idején, 1141-ben létesült a dél-franciaországi Montpellier-ben a Szent Lélek kórházban. Alig két évtized múlva a neves jogtudós, Placentius megalapítja itt a jogásziskolát. A már említett Hartmann von Aue így ír 1200 előtt Montpellier-ről: „Hívé Heinrich, hogy gyógyulást / Montpellier hoz, semmi más, / Ott vannak a jó doktorok / Kik megmentik a bajnokot”. III. Honorius pápa 1220-ban megbízta egyik érsekét az itteni orvosi iskola ellenőrzésével, ugyanakkor rendelkezett a medicina tanulásának módjáról, ami a keresztény világban az orvoscépzés alapját vetette meg. 1220-ban vezették be az egyetemi jogászképzést. Itt kezdte jogi tanulmányait Petrarca is. A montpellierier egyetemen tanított Alfredus Anglicus, aki az 1200-as évek elején *De motu cordis* c. művében leírta a vérkeringést. Itt tanított Gilles de Corbeil (1220) professzor, a *Carmina de urinarium* szerzője, továbbá Pedro Juliani (Hispanus 1277), aki a történelem első olyan pápája XXI. János néven, aki orvosprofesszorként kezdte a pályafutását. Szegények számára írt egy gyógyszerkönyvet, s ő volt az első a középkorban, aki módszeres áttekintést adott az elmebetegségekről. Montpellierben szerezte diplomáját 1260 táján a középkor legnagyobb orvosának tartott Arnoldus de Villanova (1312), a salernói Regimen megjelentetője. Itteni professzori működése alatt írta *A gyógyítás parabolái* c. könyvét. Itt is megfogalmazzák azt az ekkor már több mint kétezer éves indiai alapelvet, hogy könnyebb az egészséget megőrizni, mint az elveszett egészséget helyreállítani. A montpellierier gyógyszerek, csakúgy mint az orvosok a 13. században Európa-szerte híresek voltak. Sőt sokan azt állítják, hogy Montpellier a 13. és a 14. században a világ (egyik) legjobb egyeteme volt. Teodorico Borgognoninál tanult párizsi és montpellierier évek után Henri de Mondeville (1320), a sebészet úttörője, a *Chirurgia* szerzője, a középkor legnagyobb sebészének, Guy de Chauliacnak a mestere, aki 1303-tól Montpellierben az anatómia és a sebészet professzora, később párizsi professzor lett, aki szerint a tisztán kezelt, alkohollal fertőtlenített, összevarrt seb nem gennyedhet el. Guy de Chauliac (1368) honosította meg a boncolást a montpellierier egyetemen 1340-ben. Fő műve, a *Chirurgia Magna* 1350-ben készült el. Innen került a párizsi orvosi karra az 1290-es években Villanova, aki Párizsban az első orvosi bibliográfiát állította össze. Villanova pápák és az aragóniai királyi család orvosa is volt. De tanult itt az experimentum jelentőségét hangsúlyozó Albertus Magnus (1280), valamint a tudományos kísérletezés szabadságát hirdető, tengeralattjárót és repülőgépet tervező, a szemüveget felfedező Roger Bacon is (1292). Amint Salerno szerepét Montpellier, úgy ezét fokozatosan a párizsi

egyetem és orvosi kara vette át. Jól mutatja ezt Guy de Chauliac esete. Itt tanult és vált híres sebésszé, de 350 éven át használt *Chirurgia Magna* c. könyvét már Párizsban írta. A híres sebész, Lafranchi (1306) fia, Boneto Lafranchi Párizsban tanult medicinát és Montpellierben lett megbecsült sebészprofesszor a század elején, 1336-ban bekövetkezett haláláig. A város katedrálisát V. Orbán pápa építtette, és adományozta a bencés kolostornak.⁹ A templomban ma is látható makettet Orbán pápa Szent Péternek ajánlotta.

PRÁGA – A KÁROLY EGYETEM

VI. Kelemen pápa 1347 januárjában írta alá a prágai egyetem alapító bulláját.¹⁰ S a következő év áprilisában IV. Károly német-római császár és I. Károly néven (1333–1378) cseh király¹¹ létrehozta az 1300-as években emelt gótikus Rotlev-házban a Karolinumot, az első közép-európai egyetemet.¹² A Carolinum a világ egyik legrégebbi egyetemi épülete. Az egyetemnek megvolt mind a négy klasszikus fakultása, jóllehet a pápák avignoni fogsága befejezéséig megalakult 41 egyetemből mindössze kilenc volt négykarú teljes egyetem, köztük a prágai, és itt négy nemzet alkotta az egyetemet (cseh, bajor, szász, lengyel). Hallgatóinak száma kezdetől több ezer fő volt. Az egyetem megnyitása után alig egy évtizeddel megnyílt az első prágai (egyetemi) patika, alig negyedszázaddal később már két „egyetem” lett a jogi kar önálló intézménnyé alakulásával (1372. április 23.). A bölcsészet (facultas artium) előkészítője volt a másik háromnak. Ezt követően a három kar valamelyikének elvégzésével szerezhetett doktori címet.¹³ Itt el kell mondanivaló, hogy a septem artes liberales, a hét szabad művészet eredete a késői hellenisztikus korban kanonizált, az ókori római nevelésben a szabad polgárok képzését szolgáló tantárgyak összefoglaló elnevezése volt. A Terentius Varro (116-26) összeállította hét tantárgy népszerűsítését félezer év múlva, az ókor végén Felix Capella (476) *De nuptiis Philologiae et Mercurii* c. műve (439) végezte el. Míg a középkor végén Andrea da Firenze (1377) festménye, ami a firenzei Santa Maria Novella ún. spanyol kápolnájában látható. Sok magyar hallgatója és híres magyar professzora volt a prágai egyetemnek.

⁹ Tekintélyére jellemző, hogy V. János bizánci császár (1354–1391) miatta tért át 1369 októberében Rómában a katolikus hitre. Valójában ez a birodalom érdekében tett lépés volt, egy három évszázados folyamat betetőzése. Egyébként V. János volt a Bizánci Birodalom évezredes fennállása során az első császár, aki egy másik állam területére ment „kérni” 1366-ban: Nagy Lajos azonban hajthatatlanabb volt a pápánál. Ez utóbbi megelégedett a két egyház egyesítése eszméjével a pápa fősege alatt, Lajos ragaszkodott a császár és a birodalom lakói római hit szerinti megkeresztelkedéséhez. De meglátogatta Orbánt Rómában IV. Károly is; Nagy Lajos pedig ötszáz válogatott lovas katonát küldött Rómába a védelmére. A pápa ennek ellenére elhatározta a visszatérést Avignonba (és a római nép is hiába kérlette). A svéd (későbbi Szent) Brigitta figyelmeztette, hogy visszatérve rövid lesz az élete. A pápa három hónap múlva meg is halt.

¹⁰ Kelemen még párizsi professzor korában tanította Károly herceget, a későbbi IV. Károly császárt.

¹¹ Alapítólevelében a császár azt írja, hogy az egyetemmel cseh királyságát akarja gazdagítani

¹² A császár második felesége, Piast Anna Nagy Lajos rokona volt, és ugyanúgy Nagy Lajos udvarában nevelkedett, mint a császár harmadik felesége. Mindez nem gátolta a két uralkodót akár az egymás elleni háború viselésében sem. IV. Károly Zsigmond nevű fiát (a későbbi magyar királyt) Nagy Lajos leányával, Máriával házassította össze.

¹³ Az itteni doktorok és magiszterek saját írásaik alapján tartották előadásait, míg a baccalaureusok csak ismert prágai, párizsi és oxfordi doktorok és magiszterek műveit használhatták.

KRAKKÓ – A JAGELLÓ EGYETEM

Nagy Kázmér alapította 1364-ben.¹⁴ Bár a pápa is megerősítette, jogi és orvosi tudományokat oktató világi intézmény volt. 1400-ban II. Ulászló (1386–1434) Hedvig királynő férje a Sorbonne mintájára négy karral rendelkező intézménnyé alakította. A Jagelló Egyetem ma meglévő épületét a lengyel trónon apját követő Hedvig (Jadwiga) királynő hozományából, eladott ékszereinek árából építtette. A krakkói egyetem gótikus épülete, a mai Collegium Maius azonban már csak halála után készült el.

A történelmet, benne a nagy történelmi személyiségeket tisztelő Nagy Lajos király¹⁵ fent említett itáliai és francia¹⁶ egyetemei az itt dióhéjban bemutatott eredményeikkel, továbbá az ott tanított és tanult hírességek, pápák, főpapok, királyok, tudósok olyan vonzerőt gyakoroltak a magyar uralkodóra, hogy a példaképekhez méltó egyetemet akart. Egy valamiben azonban messze, kiemelkedően meghaladta mintaképeit: a professzorok fizetésében. Volt olyan, a pécsi előtt alapított, máig létező egyetem, amelynek tanárai a tizedét kapták annak, amit a király adta pénzből Vilmos püspök fizetett a pécsi professzoroknak.¹⁷

Nagy Lajos király egyetemalapításától Hedvig királynő haláláig egyharmad évszázad telt el.¹⁸ De ez a történelmi, sőt emberi mércével is rövid idő bizonyítja a magyar tudományosság létét és erejét határainkon belül és kívül egyaránt. Ezt a harmad évszázadot egy olyan harmad évezred előzte meg, amely időszak első felének a legfőbb jellemzője külföldi írástudók hazánkba hozatala volt. Második felének pedig magyar fiatalok külföldre küldése és hazai kiképzése volt a III. Béla megfogalmazta nemzeti értelmiség megteremtése stratégiai céljának megfelelően. Tehát az a harmad évezred, ami a montecassinói bencések Pécsváradra, a Priscianusok Pécsre érkezésétől a Studium Generale Quinqueecclesiense megalapításáig telt el, az európai szintű magyar értelmiség megteremtésének eredmé-

¹⁴ 1364-ben Krakkóban találkozott Kázmérral IV. Károly császár és Nagy Lajos király – egyébként mindhárman IV. Béla, azaz az Árpád-ház leszármazottai is voltak: Nagy Kázmér dédunoka volt, Nagy Lajos anyai ágon ükunoka, apai ágon ugyanúgy szépunoka volt, mint anyai ágon IV. Károly császár.

¹⁵ Szent László magyar király volt mindenekelőtt a példaképe. A magyarbarát Filippo di Sangineto lovag, Provence helytartója Simone Martinivel megfestette Szent László képét, vagy az 1343-ban Nápolyban járt Erzsébet királynétól kapta a lovag ajándékba. A képet a calabriai Altomonte városka templomának oltárára helyeztette.

¹⁶ A Nápolyi Királysághoz tartozó Provence nyugati határától alig ötven km-re van Montpellier.

¹⁷ Nagy Lajos király évi bevétele 240 ezer márka volt, amelyből az egyetem fenntartására 1500 márkát adott évente Vilmos pécsi püspöknek. A legmagasabb fizetése Galvano di Bologna professornak volt, ezt nem számítva, egy átlagos tanár 30 márkát kapott, míg egy átlagos krakkói professzor évi 3 márkát! Még a pécsi rektornak is 10 márka volt az évi jövedelme, jóllehet ekkor rektor csak hallgató lehetett.

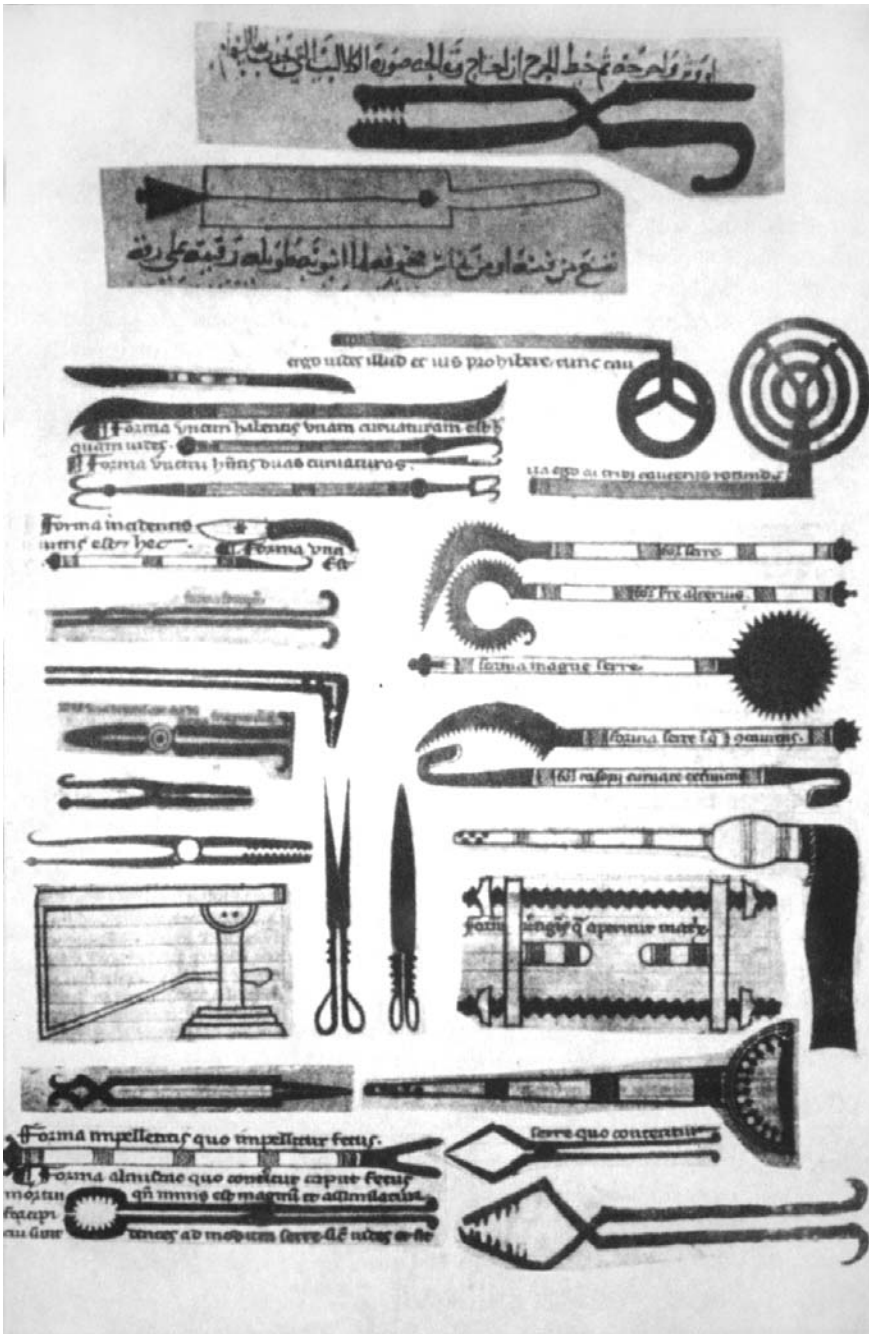
¹⁸ 1349. szeptember 17-én meghal pestisben Nagy Lajos felesége, Margit királyné, IV. Károly császár leánya, akit 1345-ben vett feleségül. Lajos is megkapta a „fekete halált”, de erős szervezete megóvta: ettől kezdve mindent megtett az orvoslás fejlesztéséért. Erről a járványról írta a Decameronban Boccaccio: „Firenze városában [...] kiűtött a halálos pestis, amelyet az égitestek hatalma vagy Istennek bűnös cselekedeteinken érzett igazságos haragja zúdított a halandókra”. Egyébként Nagy Lajos szélsőségesen erős vallásossága, militáns kereszténységterjesztő elhivatottsága nemcsak a zsidók magyarországi kiűzésében nyilvánult meg (mindannak ellenére kiűzte őket, hogy az általa nagyon tisztelt VI. Kelemen az 1348/49-es nagy pestisjárvány alatt megvédte a zsidókat a közhangulattal szemben, amely a pestis okozójának tartotta őket), hanem abban is, hogy a Balkánon az ortodoxok üldözésével hozzájárult a török európai terjeszkedéséhez.

nyekben rendkívül gazdag korszaka volt.¹⁹ Ezt tetézte be az egyetemalapító Nagy Lajos, tudva hogy egy szerveült európai jelenléthez nem elegendő a még oly magas tudományosság sem. Ehhez anyagi alapok is kellenek. Ennek is szép példáját adta pécsi egyeteme.

Képes Krónika, Nagy Lajos 1342–1382

¹⁹ Nagy Lajos trónra lépését követően és Károly Róbert uralkodásának utolsó éveiben a külföldi egyetemeken végzetek megérhették a húsz (harminc) évvel későbbi pécsi egyetemalapítást. Legalább három magas rangú főtisztviselés-viseelő lett a párizsi egyetemen végzetek közül, valószínűleg hat a Bolognában, legalább ugyanennyi a Padovában végzetek között. Egyáltalán akinek a nevét a megmaradt dokumentumokból ismerjük. Ezzel természetesen nem azt akarjuk állítani, hogy ennyien végeztek, s azt még kevésbé, hogy ők tanítottak a Studium Generale Quinqueecclesiensen, csak azt, hogy közöttük többen voltak olyanok, akik rendelkeztek olyan jogosítvánnyal, hogy akár anyaegyetemükön taníthassanak. Jóllehet tudjuk, hogy ebben a korban rektor csak hallgató lehetett, az azonban mégis olyan tisztség volt, ami nemcsak ismerte tette a hallgató nevét egyetem-szerte, hanem azt is mutatja, hogy annak a nációnak volt az illető egyetemen annyi tagja, hogy hallgatói rektort választhattak. Így Bolognában egy későbbi Veszprém megyei kispap Nagy Lajos trónra lépte előtt közvetlenül, vagy Padovában két esztergomi prépost is volt rektor. Bolognában a hallgatók testületkebe (corporatio) tömörültek (ultra- és citramontani) – a magyarok az előbbibe tartozva – más országbeli hallgatókkal együtt választották meg a corporatio vezetőjét, a consiliarit, aki azután intézte a testület kül- és pénzügyeit, s közülük az egyik lett a rector, aki kifelé képviselte a hallgatók érdekeit. Padovában ugyancsak ultra- és citramontani volt a két nagy csoport, de ezen belül minden ország hallgatói natiok-ba tömörültek. 22 náció volt, köztük a magyar (ungara). A 22 nemzet képviselői egy-egy procuratort választottak, s közülük lett a rektor, akinek korabeli tekintélyét jól mutatja a neve melletti jelző, a magnificus. A megszólítása pedig általában Messire volt. Egyébként mindkettő csak a fejedelmeknek járt. Megjegyzendő: a magyar középkorban a rektor kb. a mai plébános, a dékán a Barcaságban előljáró, Gyulafehérvárt a káptalan kanonokja jelentéssel is bírt.

Sebészeti műszerek Abú'l-Kászim (1013) córdobai kórházából az első ezredvégről

Hippokratész egy előadásának ábrázolása Galénosz kommentárjaival. Guy de Chauliac sebészeti könyvéből

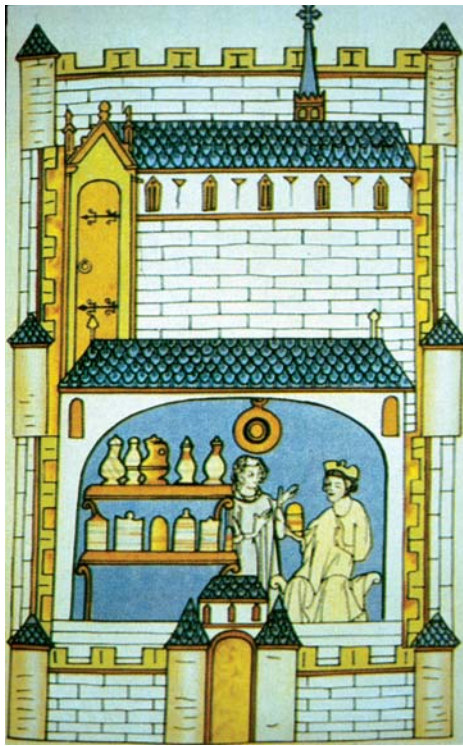
Skolasztikus oktatás Bolognában az 1300-as években

Aranyér-, orrpolip- és hályogműtét a 12. században

Mondino dei Liucci boncolt először 1302-ben törvényszéki orvostani céllal

Középkori patika a salemói Roger Chirugiájának 13. századi kéziratából

A Bacon (1292) felfedezte szemüveg első ábrázolása di Modena festményén, 1352, Trevisio

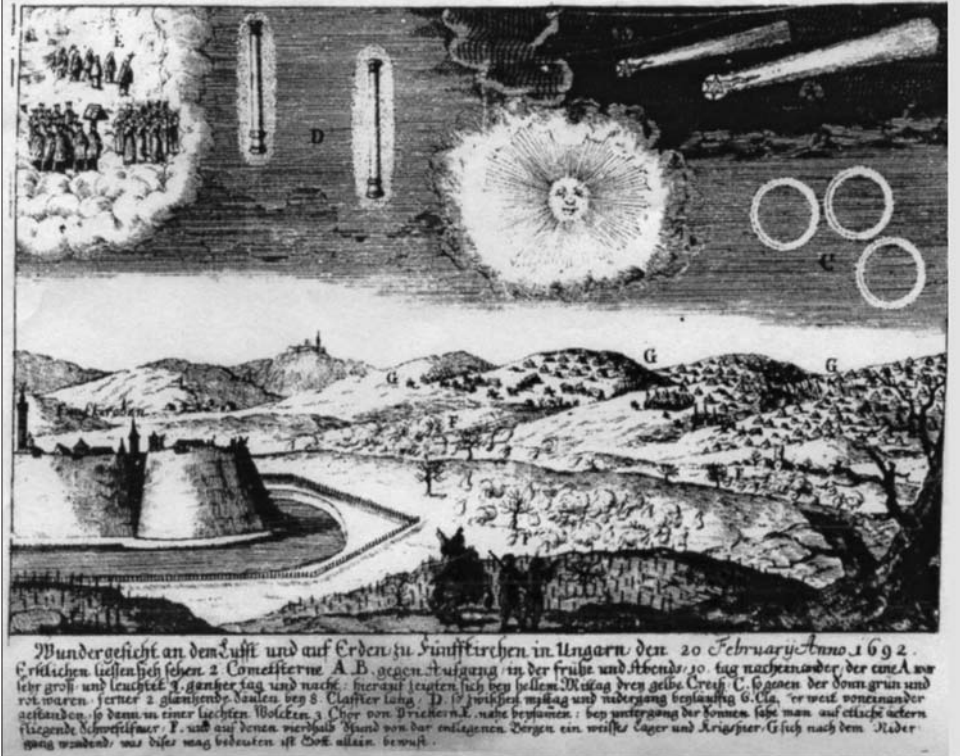

Gyógyszerészvizsga, 13. század

Orvos beteget vizsgál. Guy de Chauliac könyvéből

HORVÁTH ISTVÁN – POHÁNKA ÉVA
ÉGI TÜNEMÉNYEK PÉCSETT 1692-BEN

„Csodás jelenségek égen és földön 1692. február 20-án Pécssett, Magyarországon. Ekkor két üstökös csóva tűnt fel az égen **AB** napfelkeltekor és este, és tíz napon keresztül látszódtak. Az egyik nagyon nagy volt és kilenc egész nappal és éjszakán át világított. A legszikrázóbb déli Napnál még három sárga karikát lehetett látni. **C** Zöldben és pirosban játszott a Nap. Kicsit távolabb két fénylő oszlop tűnt fel a 8. Claffter mentén. **D** Ezeket napközben és naplemente közti időszakban a 6. Claffter mentén lehetett megcsodálni. Aztán egy vékony felhőn egymáshoz közel három papi kórúst lehetett észlelni. **E** Naplemente felé nézve számos kénysárga felszálló fény tűnt fel. **F** Negyed-fél óránál a közelben fekvő hegyekben egy fehér tábor és hadsereg állomásozott. **G** És hogy ezeknek a csodáknak mi a magyarázata, azt egyedül csak Isten tudhatja.” (fordította Pohánka Éva)

Kutatásunk kiindulópontjául a fenti metszet szolgált, amelynek szövegét az előbbieken idéztük. Sajnos a rajz származását egyelőre homály fedi. Ami azonban eddig ismeretes róla: **Szalai Béla Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800** című albumának I. kötetében a 185. táblaképként mutatja be.¹ Közvetlen forrását gróf **Apponyi Sándor** (1844–1925) metszetgyűjteményének 408.

¹ Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800. I. kötet. Budapest, 2001.

darabja jelenti, amely jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomatványok Tára Hungarica-különgyűjteményének jeles darabja.² A táblán megtekinthető eredeti metszeten semmi egyéb utalást nem találtunk a keletkezés időpontjára, a kép készítőjére vagy a megjelenés helyére vonatkozóan. Csak találgatni lehet, hogy talán egy német hírlap hasábjai közt bukkanhatott fel ezen esemény ábrázolása, híradásként az ott élő magyarság számára.

A második szál felgombolyítása már több reménnyel kecsegtetett. Könyvtári, levéltári kutatások után sikerült egy korabeli forrást meglelni, amely – a jelen állás szerint – unikumként említi meg az eseményt. **Cserei Mihály** naplójában 1692. február 10-re datálva lejegyezte, hogy miféle csodáknak lehetnek tanúi Pécs város lakosai.³ Mivel megállapítható utazásainak útvonala, *Brassó, Száraz-Ajta, Kőrispatak, Eresztevény, Torja, Nyujtód*, egyértelműen kitűnik, hogy Cserei nem volt személyesen tanúja az eseménynek, csak hallomásból jegyezte fel a fontosnak vélt történetet.

Feljegyzéseit olvasva, felmerült a kutatás egyik legizgalmasabb kérdése: mi volt előbb, a metszet vagy a napló? Melyik lehetett a forrás? Vegyük csak a napló szövegét és megállapíthatjuk, hogy kísértetiesen felidézi bennünk a metszet képaláírásának mondatait: „1692...Magyarországban Pécs völgyében levő templomoknál látszottak rettenetes csudák, úgymint: (1.) tüzes oszlopok egymástól hat-hat arasznyira függöttek. (2.) Két nagy üstökös csillagok nap nyugat felé tíz nap és tíz éjjel látszottak. (3.) Négy udvarok az nap vagy hold udvarához hasonlók, különb-különbféle színeket változtatván. (4.) Három karbeli szerzetesek chorus módján minden ceremóniájukat elvégezvén. (5.) Az mezőkön az vetések mint az kénkönek az morsalékjai úgy látszottanak. (6.) Ugyanott Pécs táján az hegyeken nagy seregek és táborok helyeztetek és mind egész tizenkét nap és éjjel látszottak. Ezek voltak anno praesenti die 10. Febr.”⁴

További forráscsoportok kutatásánál egyértelműen a kalendáriumokra mint az adott év fontosnak vélt eseményeit összefoglaló munkákra irányult a figyelmünk.⁵ Az égi csodára vonatkozóan két dokumentumban is találtunk rövidke utalásokat. **Neubarth János** 1693-ban Lőcsén és Kolozsvárott is kiadatta *Uj és O Kalendariumát*. A lőcsei kalendáriumot záró Krónikában a következő szöveg olvasható: „1692. Péts Várossa tartományban, sok rendbeli Éghi jegyek láttattak-meg, kinek effectusát a' jo lsten tudja.”⁶ A kolozsvári kalendáriumban csaknem szó szerint ugyanez a szöveg található: „1692 Péts Tartományában sok égi jelek avagy csudák látszottak: kinek effectusait a' jo lsten tudja.”⁷ Úgy tűnik, itt a kalendárium szerzője nem részletezte az égi csoda egyes tüneményeit, és az is kérdéses, mi-

² OSZK Apponyi Metszetgyűjtemény. 408 (16)

³ Cserei Mihály marosszéki-nagyajtai emlékiró 1668 és 1756 között élt. Eleinte Thököly Imre híve, majd a Habsburgok által adományozott tisztségek viselője volt. Családi és egyéb feljegyzései maradtak fent, amelyek magánéleti és politikai eseményeket örökítették meg.

⁴ Ferenczi Zoltán: Cserei Mihály följegyzései. In: Történelmi Tár. Budapest, 1893. 155.p.

⁵ A kalendáriumi szövegek fellelésében külön köszönjük Dukkon Ágnes segítségét.

⁶ Lőcsei Uj és O Kalendarium, Kit Christus Urunk Születése után való 1693. Esztendőbe irt NEUBARTH JÁNOS És Magyar Országra, Erdélyre s' egyéb Tartományokra alkalmaztatta. Költ Lőtsén, Brewer Samuel Typogr. In: OSZK RMK I. 1443.

⁷ Uj és O Kalendarium Mellyet Christus Urunk születése után való 1693 Esztendőre NEUBARTH JÁNOS És Magyar Országra, Erdélyre, s egyéb Tartományokra alkalmaztatta, Kolozsvárott, Nyomatatta Veresegházi István. In: OSZK RMK I. 1438, FM2/1049

ként szerzett tudomást róluk. Felmerülhet a gyanú, hogy valaki meglepő hírként vitte Erdélybe a pécsi jelenségekről szerzett információit, mivel két forrás is Pécestől igen távol, Erdélyben örökítette meg a jelenségeket.

Miközben levéltári források után kutattunk, azt reméltük, az esettel kapcsolatban feljegyzéseket találhatunk a Pécssett működő jezsuita rendház évkönyveiben, ám erről az időszakról csak utólagos bejegyzések maradtak fenn. Az évkönyv szerint ekkor a rendházban két jezsuita, **Prentaller János** és **Bittevi Mihály** élt, valamit megemlíti egy bizonyos **Lukács** nevű világi papot is. Bittevi Mihályról tudjuk, hogy az 1691–92-ben dúló pestis járvány idején, a ragályban elhunyt. A krónikás fel is jegyezte, hogy „a pestis miatt, illetve a nagy munka mellett a feljegyzések megtételére nem volt idejük.”⁸ Ő valószínűleg csak 1696 után érkezett Pécsre, és akkor készítette el a korábbi évekre vonatkozó összefoglaló feljegyzéseit. A csodás eseményeket így nem is említi.

Az elsődleges források tekintetében itt ki is fogytunk a felsorolásból. Harmadik fő vonalként a különféle csillagászati és meteorológiai munkákban való megjelenést kutattuk fel. Sajnos itt sem tudunk túl sok dokumentumot felmutatni: **Ipolyi Arnold** az 1854-ben megjelent *Magyar mītholgia* című munkájának az Üstökös csillag, északi fény, kettős nap fejezetében Cserei Mihály naplójában leírtakra utal vissza, amikor az 1692-es év jelentősebb csillagászati eseményeiről beszél: „Ebben az esztendőben [1692] M. országban Pécs városa táján csuda jelenések látcottanak vala: nagy öreg tüzes oszlopok függöttek le az égből és két nagy üstökös csillag napnyugot felől tíz nap tíz écaka láttatott, négy olyan formák mint a nap és hold udvarai, nagy fényességgel látcottanak, különbön különbéle színben változtatván magokat; a mezőkön levő vetések, mint a kénkönek morsalékjai olyanok valának, a hegyeken nagy tüzes seregek tizenhét nap s éjjel látcottanak, kik szörnyű ropogással egy más ellen harcoltanak st. Ezen további képet, miként a pécsi templomban a halottak lelkei egymással harcolnak...”⁹

Réthly Antal meteorológus az *Időjárásī események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig c.* munkájában rövid említést tesz a pécsi jelenségekről, és a jegyzetek közt megemlíti azt is, hogy forrásként a Cserei-naplót használta fel: „1692. február 10. Magyarországon Pécs völgyében levő templomnál látszottak rettenetes csudák.” Hozzáfűzi, hogy hat fantasztikus csoda észlelését jegyezték fel ekkor. Igyekszik magyarázatot is keresni az eseményekre: felvetésében utal halo-jelenségre, északi fényre vagy üstökösre, de mint maga is megjegyzi, ezek egszzerre való feltűnése nem nagyon valószínű.¹⁰

⁸ PKL Szentkirályi hagyaték. XIII. 12 Acta Soc. Jesu V. Eccl. annuae litterae 1690–1698.

⁹ Ipolyi Arnold, *Magyar Mythológia*. Kiadja: Heckenast Gusztáv. Pest, 1854. 278.p. Ipolyi Arnold (1823–1886) folklorista, művészettörténész, nagyváradi püspök, az MTA tagja.

¹⁰ Réthly Antal: *Időjárásī események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1962.; Réthly Antal–Berkes Zoltán, *Nordlichtbeobachtungen in Ungarn (1523–1960)*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.; Réthly Antal (1879–1975) meteorológus. A (magyar királyi) Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója. Főbb munkája az időjárásī események és az elemi csapások történeti összegzését foglalja magába kronológiai rendben. Berkes Zoltán (1908–1993) meteorológus, éghajlatkutató, egyetemi docens, a földrajztudományok kandidátusa (1908–1993). Az Országos Meteorológiai Szolgálat vezetője. A sarki fény gyakoriságával és a naptevékenységekkel foglalkozott.

Réthly: *Nordlichtbeobachtungen in Ungarn (1523–1960)* c. német nyelvű munkájában hasonlóan a magyar nyelvű munkában leírtakhoz, az égi csodára utal, bár elég szűkszavúan. Forrásként ismételt a Cserei-naplót említi: „Feuerige Säulen die voneinander in 6–6 Spanne [!] hingen.”¹¹ Összegzett csillagászati megjegyzésként hozzáfűzi, hogy az bizonyos **Hermann Fritz** megfigyelései alapján elmondható, hogy abban az évben nem volt semmiféle északifény-jelenség, és a naptevékenység a maximumhoz közelített.

Érdekes megfigyelni, az egyes források miként idézik vissza Cserei mondatait, és itt merül fel a gyanú, hogy a sok változat – miképpen az égi jelenségeket leírják – talán több forrásra utalhat.

Kissé ellentmondásos a megfigyelt jelenségek leírása is: Cserei a naplójában egymástól hat-hat arasznyira teszi a fényjelenségeket, míg a metszet aláírásában következetesen a *Claffter* szó használata figyelhető meg. A német szótárban a következő fordítást találjuk rá: *e Kl-after, rs Kl-after ~s ~n fn 1. (hosszmérték) öl.*¹² Felvetődhet, hogy most hatszor egy kisujj és hüvelykujj távolságról van szó (arasz), vagy hatszor 6 láb hosszról, ami kb. 11,4 métert tesz ki. Persze mindez nézőpont kérdése...

„Seregek harca” – Sarki fény ábrázolása egy 16. századi német metszeten

¹¹ „Égő oszlopok egymástól 6–6 arasznyira (!) függtek.” In: Réthly–Berkes... i.m. 1963. 48.p.

¹² Halász Előd–Földes Csaba–Uzonyi Pál: Német–magyar nagyszótár új német helyesírással, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998, 900.p.

És végül nézzük a tényeket, és vegyük sorra az egyes jelenségeket: Az égi jelenségek közül az 1-es – „tüzes oszlopok egymástól 6–6 arasznyira függöttek; Zöldben és pirosban játszott a Nap.” – és a 6-os – „ugyanott Pécs táján a hegyeken nagy seregek és táborok helyeztetek és mind egész tizenkét nap és éjjel látszottanak” – sarki fény vagy északifény-jelenség leírása lehet, egyrészt mert a hegyek felé, azaz észak felé látszottak, másrészt mert a „*seregek az égen*” kifejezés a 16–17. században sarki fényt jelentett. Ez látható egy másik német metszeten is. A seregek látomásos víziójának apokaliptikus szimbólum szerepe volt a kor képzőművészetében.¹³

A tüzes oszlopok, a függőlegesen csíkozott fénylés is erre utal. Erős naptevékenység okozhat több napon, illetve éjjelen át tartó sarki fényt.¹⁴

*„Zöldben és pirosban játszott a Nap.” Sarki fény Pécsen 2003. november 20-án.
(A kép tulajdonosa Gyenizse Péter PTE-TTK Földrajzi Intézet)*

¹³ Anja Prescher: Polarlichter in der Geschichte –

http://www.bernstein-berlin.de/fach_bereiche/physik/projekte/ph_beleg_klasse12_polarlichter/polar3.htm

¹⁴ Czelnai Rudolf: Bevezetés a meteorológiába I. Budapest, 1995. 175. p. A föld mágneses sarkait körülvevő 90 kilométer feletti övezetekben lezajló fényjelenség. A napból kiáramló töltött részecskéket a Föld mágneses tere a mágneses pólusok felé sodorja és ott a mágneses erővonalak mentén az alsóbb lég rétegekbe juttatja. Ahogy ezek a részecskék a termoszféra oxigén- és nitrogén atomjaiba ütköznek, azok elektronjait gerjesztett állapotba hozzák. Amikor az elnyelt energia ismét kisugárzódik, intenzív fényjelenségek figyelhetőek meg. Ilyen jelenségre napjainkban is volt példa, amikor a sorozatos napkitöréseket a Magyarországról is megfigyelhető sarki fény okozott 2003. október 26–27-én, október 29–30-án és október 30–31-én, valamint november 20-án éjjel.

A 3-as jelenség – „négy udvarok az nap vagy hold udvarához hasonlók, különböző-különbféle színeket változtatva” – a földi légkörben lejátszódó fénytörési és fényelhajlási légköroptikai jelenség. A vékony cirruszfelhőkön, a magaslégkörben lebegő jégkristályokon vagy vulkáni poron létrejöhet olyan fénytörése nappal a Nap, éjjel a Hold fényének, amely melléknapokat vagy vaknapokat, mellékholdakat vagy vakholdakat és naphalokat vagy holdhalokat okozhat. A jelenség színes volta napudvar vagy holdudvar is lehetett, ilyenkor a fényt adó égitest közvetlen közelében színes gyűrű veszi körül a Napot vagy a Holdat.¹⁵

A 2-es jelenség – „két nagy üstökös csillagok nap nyugat felé tíz nap és tíz éjjel látszottanak” – esetleg lehetne egy a nyugati égen látszó, naplemente körül az alkonyi égen, majd a sötét égen is fénylő üstökös. A probléma csak az, hogy a csillagászati irodalom ebben az évben nem tud semmilyen üstökösről, fényes és feltűnőről meg pláne nem. Tehát kizárható annak feltűnése, valószínűleg a mindennapi emberek a nagy fényjelenséggel járó „égi csodákat” általánosan üstökösként definiálták.

Tehát ez a „tűnemény” inkább a sarki fényhez – mivel erős sarki fény észak-nyugatra, esetleg nyugatra is elmozdulhat – vagy a légköroptikai jelenség köréhez kapcsolódik. Poros, cirruszfelhős égen naplemente előtt és közvetlen utána naposzlop vagy a Tyndal-jelenségnek nevezett sugarasan széttartó sávok, oszlopok jelenhetnek meg.¹⁶

A korszak embere az égen feltűnt megmagyarázhatatlan jelenségekből – pl. az üstökös csillagokból – döghalál, éhínség, háború, vérontás eljövételére következtetett. Úgy tartották, hogy az üstökös, mivel romboló erő, megzavarja a természet összhangját.¹⁷

A tények tehát a következők: A pécsi jezsuita rendház évkönyve szerint – mint azt már említettük – 1691. július 15. és 1692. január 18. között pestisjárvány dült a városban és környékén. 1692. február 10-e és 20-a között különféle csillagászati és meteorológiai „tűneményeket” figyeltek meg az emberek. A pestis után ez a jelenségsorozat valószínűleg rémisztően hatott az életben maradtakra. Pécssett 1692 áprilisában a polgárság esküt tett a katolikus vallás kizárólagosságáról: „A város lakossága ezek után ünnepélyesen fogadalmat tett, hogy kizárólag a tiszta katolikus keresztény vallást fogja kebelében ápolni, felkarolni. Tették ezt hálából, hogy a ragály ereje megtört, kérésül és esdeklésül, mert annak mérge a városban és környékén nem ritkán jelentkezett.”¹⁸ Arra vonatkozóan azonban mélyen hallgatnak a fellelhető források, hogy ezen események hatással voltak-e egymásra. Hogy mi is az igazság? – „... (azt csak) *a' jo Isten tudgya.*”

¹⁵ Utóbbihoz erős holdfény kell, ami a telihold körüli napokban jellemző. Telihold 1692. február 2-án és március 3-án volt.

¹⁶ Köszönetet mondunk a csillagászati elemzés összefoglalásáért Keszthelyi Sándornak.

¹⁷ David Fontana: A szimbólumok titkos világa – Jelképek, jelrendszerek és jelentéseik Tericum Kiadó, Budapest, 1995, 121.p.

¹⁸ Szentkirályi-hagyaték... 1690–1698.

FEDELES TAMÁS

A PÉCSI SZÉKESKÁPTALAN

középkori történetére és tagjaira vonatkozó kutatások a 18–20. században

A pécsi székeskáptalan történetéről és tagjairól **Koller József** pécsi nagyprépost monumentális, a maga korában kiváló tudományos igénnyel és színvonalon megírt munkájában olvashatunk első alkalommal, nagyobb részletességgel.¹ A „Doctissimus Prepositus” – ahogy kortársai nevezték – római kutatásai során számtalan korabeli dokumentumot lemásolt és kötetekben nyomtatásban is közreadott, azonban e kötetekben az egyházmegye történetére vonatkozó forrásokat gyűjtötte össze és rendszerezte, így kutatásai homlokterében sem csak a pécsi káptalan története, tagjai álltak. Munkája az egyházmegye és természetesen a székeskáptalan történetével foglalkozó kutatók számára ma is megkerülhetetlen forrásbázist jelent.²

Aigl Pál pécsi kanonok a 18. század első felében készítette el a káptalan történetét tárgyaló munkáját.³ Amint a címben is jelezte a szerző, a kanonoki testület rövid (brevis) történetét kívánta összeállítani, melyet a könyv terjedelme és tagolása is bizonyít. A 255 oldal terjedelmű munka első 156 oldalán foglalkozott Aigl a káptalan történetével és tagjaival, majd a könyv második részében a városban működő szerzetesrendeket, templomokat stb. mutatta be. A hat fejezetből álló könyv 2. és 3. fejezetében tárgyalta a szerző a káptalan történetét és közölte a kanonokok nevét kronologikus rendben. A 2. fejezetben a Mohács előtti korszak története tárul az olvasó elé az 1191-es évvel kezdődően,⁴ Míg az ezt követő szakaszban az 1526–1838 közötti évek eseményei kerültek bemutatásra.⁵ A munka időrendben közöl oklevélkivonatokat, méltóságsorokat, a legtöbb esetben Koller nyomán, amelyet minden alkalommal pontosan meg is jelöl. Elenyésző azon – a Mohácsot megelőző korszakra vonatkozó – adatok száma, amelyek saját kutatásaiból származnak.⁶ A munka 18–19. századra vonatkozó adatai – véleményünk szerint – értékesebbek és ezáltal jobban felhasználhatóak a korszak kutatói számára. Mégis ki kell emelni Aigl érdekeit, hisz ő volt az első szerző, aki a székeskáptalan tagjairól és történetéről rendelkezésre álló adatokat rendezte, és önálló kötetben közzétette.

¹ Koller, [József] Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812.*; Koller, [József] Josephus: *Prolegomena in historiam Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii, 1804.*

² Horváth J. Gyula nem véletlenül írta 1993-ban, hogy Koller és Brüstle kötetének megjelenése óta nincs „tehát megírva a pécsi egyházmegye története, nemhogy történeti alapossággal, de sehogyan sem. Ez pedig semmiképpen sem megnyugtató.” In: *Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből I.* Fricsy Ádám (szerk.) Pécs, 1993. 12. (A pécsi püspökség alapításának 1000 esztendőjének jubileuma jó alkalomnak kínálkozik egy korszerű, teljességre törekvő egyházmegye-történet elkészítésére.)

³ Aigl, [Pál] Paulus: *Historia brevis venerabilis capituli cathedralis ecclesiae Quinque-Ecclesiensis a prima ejusdem origine usque finem anni 1838. Quinque-Ecclesiis, 1838.*

⁴ Aigl... i.m. 1838. 48.p.

⁵ Aigl... i.m. 1838. 77–156.p.

⁶ Aigl... i.m. 1838. 51–52.p., 59.p., 61.p.

Haas Mihály az 1845-ben publikált, Baranya megyéről szóló munkájában három oldalt szentelt a pécsi káptalan történetének.⁷ E rövid terjedelemből következik, hogy igen vázlatosan érintette az intézményt és annak is elsősorban 18–19. századi történetét. A kanonoki testület középkori históriájából kiemelte a kanonoki stallumok számát (40), valamint felsorolta három prépostjának nevét.⁸ E rész természetesen nem önálló kutatásokból származott, hanem Koller és Aigl munkáira támaszkodott a szerző.

Az 1846-os egyházmegyei schematizmusban Aigl könyve és jegyzetei alapján megjelent a nagyprépostok névsora, azonban minthogy felsorolásról van szó, a nevek mellett csak az egyes személyek méltóságviselésének éve szerepeltek.⁹ Ez a névsor meglehetősen foghíjas, továbbá több alkalommal ugyanaz a személy kétszer szerepelt, valamint Kálnói András, a társaskáptalan prépostja is felkerült a listára.¹⁰ Ez az összeállítás gyakorlatilag a mai kutatás számára már nem tartalmaz megbízható információkat.

1856-ban publikálta **Jerney János** a magyarországi hiteleshelyekről elkészített dolgozatát a Magyar Történelmi Tár lapjain.¹¹ E munkában a szerző a közép-korban hiteles helyként működő egyházi intézményeket állította sorba és röviden összegezte a rendelkezésére álló ismereteket. Természetesen a munka jellegéből adódóan minden egyházi testület esetében csak igen rövid összefoglalást adott közre, amely a legfontosabb adatokat és a hiteleshelyi pecsétek leírását és ábráját tartalmazta. A pécsi székeskáptalanról a 66–68. oldalakon található információk záródátuma az 1335-ös esztendő volt.¹²

A következő szerző, akit fontosnak tartok kiemelni, **Rupp Jakob**, noha a székeskáptalanról éppen csak említést tett az 1870-ben napvilágot egyházi topográfiai munkájában.¹³ Az első kötetben található a pécsi egyházmegyéről szóló összefoglalás, melyben vázlatosan áttekintette a székesegyház történetét. A munka 361–362. oldalain a társaskáptalan vázlatos történetét foglalta össze, és ami jelen témánk szempontjából a legfontosabb, az általa ismert kisprépostokat is felsorolta.¹⁴ Összefoglaló munkáról lévén szó, jelen esetben sem lehet önálló kutatásokról beszélni, így csak a már nyomtatásban hozzáférhető kiadványokra támaszkodott. Fontos kiemelni és korrigálni azonban egy tévedését, amely szerint Ernuszt Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) főpapi hivatalát megelőzően a társas-

⁷ Haas Mihály: Baranya földirati, statistikai és történelmi tekintetben. Pécs, 1845. 291–293.p.

⁸ Haas... i. m. 1845. 291.p.: Uski, Gatalóczi, Beckensloer

⁹ Schematismus venerabilis cleri Dioecesis Quinqueecclesiensis ad annum Christi MDCCCXLVI. Quinqueecclesiensis, 1847. 13.p.

¹⁰ Uski János 1404-ben Jánosként, majd 1414-ben Johannes Usk-ként, Laki Péter pedig 1494-ben még csak keresztnevéen, míg 1503-ban származási helyére utaló „vezetéknevével” szerepel. i. h.

¹¹ Jerney János: A magyarországi káptalanok és konventek hielmes és hiteles helyek története. In: Magyar Történelmi Tár II. 1856. 1–132.p.

¹² Jerney... i.m. 1856. 68.p.

¹³ Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesebb városok, helységek, s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint. I. Pest, 1870.

¹⁴ A kisprépostok a középkorban a székeskáptalan tagjai voltak.

káptalan prépostja lett volna.¹⁵ Teljes megalapozottsággal állítható a források és a szakirodalom tanúsága alapján, hogy Ernuszt nem viselte a pécsi Keresztelő Szent János társaskáptalan préposti méltóságát.¹⁶

Brüsztle József olasz plébános nagy gonddal állította össze a pécsi egyházmegye plébániáinak történetét négy kötetben.¹⁷ Munkájában arra törekedett, hogy egy-egy plébánia történetét a legrégebbi koroktól kezdve mutassa be, így nem meglepő, hogy igen sok középkori oklevelet közöl teljes terjedelemben vagy részletekben. Ezen okmányokat többnyire Koller nyomán idézi, ám felhasználta a káptalan és a püspökség levéltárában – akkor még fellelhető – forrásokat is. A négykötetes mű első kötetének végén több prépost életét foglalta össze röviden: Gatalóczi Mátyás, Bekensloer János és Handó György,¹⁸ valamint Pesti Márton, Gosztonyi Tamás és Oláh Miklós – a későbbi esztergomi érsek – kanonokok életéről közöl adatokat.¹⁹ Természetesen adatait a későbbi szerzők kiegészítették és pontosították.²⁰ Azonban a szerző érdemeiből ez nem von le, hisz az ő célkitűzése nem a káptalan tagjainak bemutatása volt. Fontos megjegyezni, hogy a pécsi székeskáptalan hiteleshelyi kiadványai közül számosat – teljes egészében vagy kivonatolva – beillesztett köteteibe.²¹

Pór Antal, az Anjou-kor kiváló kutatója, a Történelmi Tárból publikálta a Miklós pécsi éneklőkanonok és a káptalan közötti viszályra (1302–1309) vonatkozó újabb adatait.²² Tanulmányában az intézmény archontológiájához és a város életéhez igen értékes adatokkal járult hozzá. A dolgozat alcímében egyértelműen jelezte a szerző, hogy az események ismertetését tágabb összefüggésbe kívánja helyezni, magyarán az interregnum időszakának magyar egyháztörténetéhez szánta adalékul.²³ A tanulmány első részében igen precízen rekonstruálta az említett évek eseményeit.²⁴ Majd a Vatikáni Levéltárban őrzött, két 1309-ben kelt oklevelet közölt teljes terjedelemben.²⁵ Eredményei időtállóan bizonyultak, hiszen

¹⁵ Rupp Jakob... i.m. 1870. 362.p.; G. Sándor Mária a káptalansor topográfiájáról írt dolgozatában átvette ezt és feltételezte, hogy a Káptalan utca 2. sz. alatti préposti ház harmadik gótikus periódusát Ernuszt kispépost készítette el: Sándor Mária G.: A pécsi püspökvár és a káptalansor középkori topográfiája. In: Régészet és várostörténet. Uherkovich Ákos (szerk.) Pécs, 1991. 156–164.p.

¹⁶ Kubinyi András: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén). 312–315.p. In: Századok 135. 2001. 2. sz. 301–361.p.

¹⁷ Brüsztle, [József] Josephus: Recensio universi cleri dioecesis Quinqueecclesiensis. I–IV. Quinqueecclesiensis 1874–1876–1876–1879–1880.

¹⁸ Brüsztle... i.m. I. 1874. 532–537.p.

¹⁹ Brüsztle... i.m. I. 1874. 533., 538–539.p.

²⁰ Brüsztle... i.m. I. 1874. 536.p. Handó nevét Hasznosként írta le. A pontatlanságokat sem lehet felróni Brüsztlének, hiszen ő csak egyszerű plébános volt teológiai végzettséggel és erős történelmi érdeklődéssel, de nem volt szakember.

²¹ Brüsztle... i.m. II. 1876. 364–365.p.; III. 1879. 918–919.p.; IV. 1880. 186–187. p.stb.

²² Pór Antal: Viszály a pécsi káptalanban. In: Történelmi Tár 1889. 401–420.p.

²³ Pór... i.m. 1889. 401.p. Alcím: „Újabb adalék Gentilis bíboros követsége történetéhez Magyarországon”

²⁴ Pór... i.m. 1889. 401–408.p.

²⁵ Pór... i.m. 1889. 408–420.p.

azokat – az azóta eltelt időszak újabb kutatási eredményeivel kiegészítve, esetenként korrigálva – a mai egyháztörténészek is elfogadják.²⁶

A honfoglalás millenniumára tervezett, majd egy esztendővel később megjelent Baranya monográfia második kötetében **Németh Béla** foglalta össze a megye államalapítástól a mohácsi tragédiáig ívelő történetét.²⁷ E munkában igen sok adat található a káptalan tagjairól, birtokairól az egész középkorra vonatkozóan. E szerző esetében már releváns, önálló kutatásokról beszélhetünk, hiszen az ekkorra már nyomtatásban napvilágot látott okmánytárak, tanulmányok rendelkezésére álltak.²⁸ Ezeken felül pedig saját levéltári kutatásokat is folytatott.²⁹

Mátyás és a Jagellók korának kiváló kutatója, **Fraknoi Vilmos** Mátyás király diplomatáiról készített összefoglalásában több pécsi nagyprépost és kanonok rövid életrajzát is elkészítette, akik az uralkodó szolgálatában gyakran képviselték az ország érdekeit külföldön.³⁰ Így szerepel Bajoni István, Hangácsi Albert, Handó György, Mohorai Vidfi Miklós életrajza a kötetben.

Lukcsics József veszprémi kanonok a vatikáni levéltárban folytatott kutatómunkáját követően részt vett a veszprémi püspökség okmánytárának elkészítésében.³¹ 1908-ban publikálta a Századok hasábjain Uski Jánosról szóló tanulmányát, amelyben egyúttal egy pécsi nagyprépost és egy javadalmas életét tárta a nyilvánosság elé.³²

Az azóta eltelt időszakban a kutatás tisztázta, hogy ez a biográfia nem minden vonatkozásban állja ki a kritika próbáját, ugyanis szerzője két különböző személyt azonosított anélkül, hogy állítását megfelelő érvekkel alátámasztotta volna.³³ Az Uskiról szóló életrajz második felében a Szászi Jánosra vonatkozó adatokat

²⁶ Koszta László: Az 1306-os pécsi püspökválasztás. Megjegyzések a pécsi püspökség 14. század eleji archontológiájához. In: Acta Univ. Szeg. Acta Historica. Tom. XCVIII. Szeged, 1993. 37–51.p., Timár György: Pécs egyházi társadalma Károly Róbert korában. In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 13–56.p.

²⁷ Németh Béla: Baranya Szent Istvántól a jelenkorig. 211–392.p. In: Baranya múltja és jelenje. I–II. Várady Ferenc (szerk.) Pécs, 1897.

²⁸ Megjelent Fejér György oklevélkiadása, az Anjou-kori okmánytár 6 kötete, a Hazai Okmánytár stb. Codex diplomaticus Regni Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Fejér, Georgius (ed.) Budae, 1829–1844. I–XI.; Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár, I–VI. Nagy Imre (szerk.) Budapest, 1878–1891, VII. Tasnádi Nagy Gyula (szerk.) Budapest, 1920., Hazai Okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Nagy Imre, Paúr Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső (kiadásában) I–V. Győrött, 1865–1873.; Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső, VI–VIII. Budapest, 1876–1891.

²⁹ A teológiai és jogi végzettséggel egyaránt rendelkező Németh, miután ügyvédi praxisából nyugállományba vonult, a különböző levéltárakban végzett kutatásai során kijegyzetelt anyagot nagyon precízen rendszerezte. Ez az értékes anyag ma a Baranya Megyei Levéltárban a kutatók rendelkezésére áll. BML XV. 6. Németh Béla-féle oklevél-katalógus. Borsy Judit szíves szóbeli közlése.

³⁰ A Századok folyóiratban is megjelent több folytatásban, majd önálló kötetként is kiadásra került Fraknoi Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Budapest, 1898.

³¹ Lukcsics József: Monumenta romana episcopatus Vespremiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltára... Edita Collegio Historicorum Hungarorum Romano – A veszprémi püspökség római oklevéltára... Közrebocsájtja a Római Magyar Történelmi Intézet, I–IV. Budapest, 1896–1907.

³² Uski János veszprémi püspök, Zsigmond király diplomatája. In: Századok, 42. 1908. 1–28.p.

³³ Elsőként Bónis György hívta fel erre a figyelmet: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. 98.p.

vette sorra, aki pécsi kanonok, királyi alkancellár, majd budai prépost, végül veszprémi püspök volt.³⁴

A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi kiadványai közül számos napvilágot látott a különböző okmánytárakban. **Iványi Béla** egy középkori formuláskönyvet tett közzé a Történelmi Tárban, amelyet a pécsi és bácsi székeskáptalanok és a pécsi püspökök elsősorban a 15. sz. második felében kelt kiadványaiból állított össze ismeretlen szerzője.³⁵ Ez az összeállítás, rendeltetése folytán, csak igen kevés esetben tartalmazza az oklevelek teljes keltezését, ám sok esetben érdekes információkat és a kutató számára értékes adatokat tartalmaz.³⁶

Békefi Remig ciszterci történész az 1909-ben publikált, Pécs középkori egyetemére vonatkozó munkájában is érintette a káptalani iskolát.³⁷ Ám az egy esztendővel később napvilágot látott kötetével máig megkerülhetetlen forrásbázist hozott létre nemcsak a pécsi, hanem a magyarországi káptalani iskolák középkori történetére vonatkozóan.³⁸ Az említett munka hét oldalon, igen széles forrásbázisra támaszkodva sorolja fel a Pécssett hivatalt viselt olvasó- és éneklőkanonokokat és helyetteseiket, pontosan megjelölve forrásait.³⁹ Ezek az adatsorok, természetesen a szükséges korrekciókkal, napjainkban is alapvető fontosságúak a testület archontológiájának összeállítása során.

Mindenképpen meg kell említenünk a múlt század első felének egyik legkiválóbb jogtörténészét, **Eckhart Ferencet** is, aki középkori hiteleshelyeinkről máig mérvadó monográfiát készített, még az első világháború kitörése előtt.⁴⁰ Ebben az összefoglaló munkában igen sok értékes adat található a pécsi székeskáptalan közhitelű tevékenységéről is.

A következő, témánk szempontjából releváns, munka megjelenésére közel fél évszázadot kellett várni. Ehhez nem kis mértékben járult hozzá a második világháború kitörése, majd a felszabadulást követő pártállami ideológia, amely természetesen a történettudományt sem kímélte. Az Andics-féle „modern” felfogásban az egyháztörténet-írásnak nem volt létjogosultsága, „visszaszorítása az egyház elleni politikai harc részévé vált, története pedig mint a klerikális reakció előtörténete jelent meg. A katolikus egyházban a nagybirtok, az idegen uralom kiszolgálóját, a

³⁴ Fedeles Tamás: Két pécsi prépost a 15. század első feléből. 21–24.p. In: Pécsi Szemle 2002. nyár 21–27.p. és Uski János (1377 körül–1428) pécsi prépost, Zsigmond király diplomatája. In: Pécs–Baranyai Történelmi Arcképcsarnok. Lengvári István–Ódor Imre (szerk.) PC CD–ROM. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2003.

³⁵ Iványi Béla: Egy 1526. előtti ismeretlen kéziratos formuláskönyv. In: Történelmi Tár 1904. 481–538.p. 1905. 33–41.p.

³⁶ A hiteleshely területi hatókörének vizsgálata szempontjából értékes információkat tartalmaznak az oklevélrészletek. A hiteleshelyi oklevelek számának meghatározásában is elengedhetetlen a formuláskönyv, hiszen a pécsi káptalan (magán- és) hiteleshelyi levéltárának nagy része is az enyészetté lett.

³⁷ Békefi Remig: A pécsi egyetem. Budapest, 1909. Emellett sok értékes adat található a kötet lapjain az egyetemi grádust szerzett pécsi kanonokokról az 55–56. oldalakon.

³⁸ Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910.

³⁹ i.m. 133–139.p.

⁴⁰ Eckhart Ferenc: Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. IX. Ergänzungsband 2. Heft MIOG. Innsbruck, 1915. 395–558.p.

függetlenségi harcok árulóját látták. A történelmet a politikai propaganda eszközevé alacsonyító tudományirányítás pozitív oldalra helyezte a rendi függetlenségi küzdelmeket, s így az ezekkel a mozgalmakkal összefonódó reformáció kutatása némi helyet kaphatott [...] a katolikus történetírás viszont teljesen visszaszorult.”⁴¹

Közel hatvan esztendő volt már **Petrovich Ede**, amikor a káptalan történetéről készített első tanulmánya napvilágot látott.⁴² Az iskolai hitoktatástól az '50-es évek első felében megválni kényszerülő tudós pap élete hátralévő részét a történeti kutatásoknak szentelte.⁴³ Az élete fő művének tekinthető pécsi egyetemi beszédek kiadása ugyan csak posztumusz jelenhetett meg, de számos kisebb tanulmányában érintette a káptalan és tagjai középkori históriáját.⁴⁴ A fentebb már említett, 1956-ban megjelent dolgozatában a pécsi prépostok névsorát állította össze, amelyben Aigl adatait és az 1846-os egyházmegyei schematizmus névsorát egészítette ki saját kutatási eredményeivel.⁴⁵ E dolgozatában az 1174 és 1539 közötti esztendőkből 32 személyt sorolt fel, akik neve mellett feltüntette a méltóságviselés ismert intervallumát, a „megjegyzés” rovatban közölte azokat az információkat, amelyek az egyes személyek későbbi egyházi pályafutásáról és az esetleges királyi szolgálatáról rendelkezésre álltak.⁴⁶ Természetesen ezen adatok is kiegészíthetők és módosíthatóak, ám ezideig ez az egyetlen tanulmány, amelyben a középkori pécsi prépostok archontológiája a legteljesebb és relative a legpontosabb. Maga a szerző is tudatában volt adatsora hiányosságának, amelyet a következő szavakkal fogalmazott meg: „Nem gondoljuk, hogy a felsorolt 32 névben megtaláltuk a prépostok teljes névsorát. Az egy emberre eső átlagos 12 esztendő ugyan ezt nem zárna ki, de ismerve a reneszánszkor mozgalmasságát e téren, a jegyzéket hiányosnak érezzük.”⁴⁷

Ennek ellenére a kutatás a mai napig méltán tartja mérvadóknak, és hasznosítja eredményeit.⁴⁸ Három alapvető tanulmányát kell még ehelyütt kiemelnünk, amelyek jelenlegi témánk szempontjából megkerülhetetlenek. 1966-ban tette közzé a középkori pécsi egyetem megszűnésével kapcsolatos gondolatait, majd egy esztendővel később az egyetem korábról nem ismert tanáraitól vonatkozó adatait

⁴¹ Koszta László: A középkori magyar egyházra vonatkozó történeti kutatások az utóbbi évtizedekben 1948–1988. 66.p. In: *Aetas* 1993/1. 64–105.p.

⁴² Petrovich Ede: Adatok a Pécs, Káptalan utca 2. számú ház történetéhez. In: *A JPM Évkönyve* 1956. Pécs, 1956. 31–47.p.

⁴³ A pécsi középkori egyetem történetére vonatkozó kutatásait legújabban Font Márta foglalta össze: *Ede Petrovich, Forscher der mittelalterlichen Universität von Pécs/Fünfkirchen*. In: *Die ungarische Univeritätsbildung und Europa*. Font, Márta–Szögi, László (Hrsg.) Pécs, 2001. 75–85.p.

⁴⁴ Petrovich Ede: *Sermones compilati in Studio generali Quinqueecclesiensi in regno Hungariae*. Budapest, 1993.

⁴⁵ Petrovich... i.m. 1956. 33–34.p.

⁴⁶ Petrovich ... i.m. 1956. 34.p.: 26.-ként szerepel a sorban Hantó (Handó) György, aki Petrovich adatai szerint 1467–1478 között állt a káptalan élén, ezen kívül kancellárként is tevékenykedett, majd a kalocsai érsekség élére került.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Farbak hasonlóképp értékelte: „A pécsi prépostok eddig legteljesebb névsorát [...] Petrovich Ede állította össze.” In: Farbak Péter: *Szatmári György és a pécsi reneszánsz*. 144.p. 57. sz. jegyzet. In: *Bartók István–Jankovits László–Kecskeméti Gábor (szerk.) Humanista Műveltség Pannóniában*. Pécs, 2000. 144.p.

publikálta.⁴⁹ Ezekben a munkáiban mutatott rá például arra, hogy Rudolf pécsi prépost (1383–1400) bekapcsolódott az egyetemi oktatómunkába is.⁵⁰ Utolsó írása, amely a középkori kanonokról közölt adatokat, 1975-ben látott napvilágot.⁵¹ E munkájában a 15. század derekán élt prépostokról és kanonokokról közölt értékes adatokat, zömében saját levéltári kutatásaira alapozva. Ezt követően szorgos kutatómunkával tovább bővítette adatait, mind a prépostok, mind pedig a káptalan többi tagjára vonatkozóan. Erről tanúskodik az a több száz cédula, xerox-anyag, oklevél-másolat, amelyek egy része a Pécsi Káptalani Levéltárban, a többi pedig magán-személyeknél található.⁵² Minden valószínűség szerint el kívánta készíteni a székeskáptalan archontológiáját, azonban ebben idős kora, és főként romló látása megakadályozták.⁵³

Bónis György jogtörténész a magyarországi hiteleshelyekről és levéltáraikról készített ismertetésében a pécsi székeskáptalan archívumáról is említést tett.⁵⁴ Akadémiai doktori értekezésében részletes vizsgálat alá vette a középkori magyar jogtudó értelmiséget is, amely sorában több személyt találunk, akik javadalommal rendelkeztek a pécsi székeskáptalanban.⁵⁵ Több kanonokról részletes életrajzot állított össze, igen jó kiindulási pontot adva ezzel a további kutatásoknak.⁵⁶ A pécsi kanonokok kancelláriai, diplomáciai szolgálatát is kiválóan nyomon lehet követni a kötethez készült táblákon.

A magyar főkegyúri jogra vonatkozó, sokáig „lappangó” konstanzi bulla másolatát **Mályusz Elemér** Eperjes város levéltárában megtalálta, majd a róla készített dolgozattal együtt publikálta.⁵⁷ E kiváló tanulmány részletesen tárgyalja Uski János pécsi prépost szerepét a konstanzi zsinaton és Zsigmond egyházpolitikájának alakításában.⁵⁸ A magyar egyház középkori históriájával foglalkozó kutatók

⁴⁹ Petrovich Ede: A középkori pécsi egyetem megszűnése. In: JPMÉ 1966. Pécs, 1967. 153–170.p.; Petrovich Ede: A középkori pécsi egyetem ismeretlen tanárai. In: Irodalomtörténeti Közlemények LXXI. 1967. 3. sz. 290–296.p.

⁵⁰ Rudolfról részletesebben: Fedeles Tamás: Rudolf prépost, a szabad művészetek borostyánkoszorúsa és a kánonjog licenciátusa. In: Pécsi Szemle 2003. Nyár 8–13.p.

⁵¹ Petrovich Ede: Janus Pannonius Pécsért. In: Janus Pannonius. Memoria Saecularum Hungariae 2. Kardos Tibor, V. Kovács Sándor (szerk.) Budapest, 1975. 119–171.p.

⁵² Ede bácsi kilenc munkája maradt kéziratban, ám a káptalan tagjairól tudomásom szerint nem. Vö. Boros László: Petrovich Ede tudományos munkájának bibliográfiája. In: Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére. Tanulmányok Pécs Történetéből 8. Font Márta–Vargha Dezső. (szerk.) Pécs, 2001. 135–137.p.

⁵³ Cserhádi József pécsi megyéspüspök jegyezte fel memoárjába, hogy „vakoskodó tudós papunk, Petrovich Ede tanár” számára lézer vetítógépet vásárolt, amellyel „a már szinte nem-látó ember is újból megtanul olvasni”. In: Cserhádi József. Másokért élünk, egymásnak szolgálunk. Önéletrajzi látképek és felüldítő megállóhelyek. Pécs, 1990. 122.p.

⁵⁴ Bónis György: Les auctorités de „foi publique” et les archives des „loci credibiles”. In: Archivum 12. 1962. 97–104.p.; Bónis György: A közhitelűség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. 138. In: Levéltári Szemle 14. 1964. 118–142.p.

⁵⁵ Az értekezés két részben jelent meg az Akadémiai kiadó gondozásában: Bónis... i.m. 1971., A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Budapest, 1972.

⁵⁶ Bajoni István, Gatalóczi Mátyás, Valkói János stb.

⁵⁷ Mályusz Elemér: A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. In: Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 9. Budapest, 1958.; Mályusz Elemér: Das Konstanzer Konzil und das königliche Patronatsrecht in Ungarn. Budapest, 1959.

⁵⁸ Mályusz... i.m. 1958. 94–96.p.

számára ma is alampunkának számít, Mályusznak a már 1944-re elkészült, ám csak több mint negyed század múltán megjelent középkori magyar egyházi társadalomról készített monográfiája.⁵⁹ Összefoglaló jellegéből adódóan csak néhány információt hoz a káptalanra és egyes tagjaira vonatkozóan. Röviden vázolta pl. Demeter pécsi kanonok, majd esztergomi érsek pályafutását.⁶⁰ A kanonokok jövedelmeiről írt részben megemlítette a pécsi prépost javadalmának értékét.⁶¹ Továbbá a prebendáriusok testületének létrejöttét is ismertette.⁶²

A Pécsi egyházmegye történetének jeles kutatója, Timár György – Petrovich-hoz hasonlóan – szintén azon tudós papok sorába tartozik, akik alapvető munkáikkal nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy mára az egyházmegye törtérijának sok részlete ismertté vált. Számptalan munkájában érintette a pécsi székeskáptalan középkori történetét, így szinte egy önálló dolgozatot lehetne írni ezek értékeléséről.⁶³ Ettől természetesen most eltekintünk, így csak a legfontosabb tanulmányait vesszük sorra. Timár a Pécs 14. századi egyházi társadalmáról írt alapvető tanulmánya még ma is megkerülhetetlennek számít.⁶⁴ Ő volt az első, aki szisztematikus kutatásokkal a 14. század első felében működő kanonokokról, a káptalan alsópapságának tagjairól készített prozopográfiai adattárat.⁶⁵ A dolgozat igen széles forrásbázisra épült, hisz a kiadott források, tanulmányok, monográfiák mellett saját levéltári kutatásain alapult. Hiánypótló volt ez a munka, sőt ma is az, hiszen a 19. század végén és a 20. század elején az ország több egyházmegyében is elkészült az ott működő káptalanok tagságának főbb életrajzi adatait tartalmazó monográfia.⁶⁶ Pécs esetében pedig csak a már említett, tudományosnak nagy jóindulattal sem nevezhető Aigl-féle összeállítás áll rendelkezésre. A prozopográfiai felsorolás mellett ismertette a *dignitariusok*, hivatalviselők, mesterkanonokok, prebendáriusok és altaristák feladatait, továbbá a társaskáptalanról és a város lelkészkezdő papságáról rendelkezésre álló információkat is közzétette.

További három dolgozata, amelyet most kiemelünk, a káptalan középkori birtokhálózatát érinti. Az elsőben, amely sajnos nem igazán közismert, a kanonoki

⁵⁹ Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 1971.

⁶⁰ Mályusz Elemér... i.m. 1958. 196.p. Megjegyzendő, tévesen a Kaplai család leszármazottjának tartotta. Vö. Csukovits Enikő: Demeter. In: Korai Magyar Történeti Lexikon 9–14. század. Kristó Gyula (főszerk.), Makk Ferenc–Engel Pál (szerk.) Budapest, 1994. 165.p.

⁶¹ Mályusz... i.m 1971. 85.p.

⁶² Mályusz... i.m 1971. 168.p.

⁶³ Timár György még Profán és templomtitulusból eredő falunevék találkozása a XIV. századi Baranya észak-nyugati szögletén. In: Baranyai Helytörténetírás 1971. 7–20.p., Pécs vallási élete a török uralom előtt. In: Baranya 1991/1–2. 135–142.p.; Tolnávár Mohács előtt. In: Tolna mezőváros monográfiája. Glósz József (szerk.) Tolna, 1992. 41–90.p. (a tolnai archidiaconusok adataival),

⁶⁴ Timár... i.m. 1981. Annaira alapvető és hiánypótló munkáról van szó, hogy egy nemrég napvilágot látott összefoglalás Pécs középkori egyházi intézményei kapcsán erre támaszkodott: Cevins, Marie-Madeleine: Az Egyház a késő-középkori magyar városokban a 14–15. században. Budapest, 2003.

⁶⁵ A püspökökről írt összefoglalások ezúttal nem tartoznak tárgyunkhoz, így azok ismertetésétől eltekintünk. A dolgozat e részre megjelent a Pécsi egyházmegyei schematizmus 1981-es kötetében is.

⁶⁶ A teljesség igénye nélkül néhány ezek közül: Vagner József: Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez. Nyitra, 1896.; Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom, 1900.; Bedy Vince: A győri székeskáptalan története. In: Győregyházmegye múltjából 3. Győr, 1938.

testület egyik legjelentősebb birtokkomplexumát, a zselicit tárgyalta.⁶⁷ Sorra vette az itt lévő jószágokat, amelyek topográfiai azonosítása mellett, az ott folyó gazdálkodásról is készített egy rövid összefoglalást.⁶⁸ További két tanulmányában egy igen érdekes periódust vett górcső alá, ugyanis a pécsi püspökök és a káptalan hódoltság alatti birtokmegőrző törekvéseit, majd az 1703-as birtokrestaurációt mutatta be.⁶⁹ E munkák – véleményünk szerint – mindenképpen kiindulópontja kell legyen azon jövőbeli kutatásoknak, amelyek a testület középkori birtokviszonyainak rekonstruálását célozzák meg.

Kosza László a '80-as évek végétől publikálta a káptalan középkori történetét – elsősorban a hiteleshelyi tevékenységét – érintő tanulmányait, oklevélkiadásait. 1989 és 1995 között a Baranya Megyei Levéltár évkönyvében tette közzé a testület 11 Árpád-, valamint 68 Anjou-kori közhitelű kiadványát.⁷⁰ Igen jelentős az 1306-os pécsi püspökválasztásról publikált tanulmánya, amely a középkori Magyarországról fennmaradt néhány káptalani választásról készült jegyzőkönyvek sorát gazdagítja.⁷¹ Timár fentebb idézett munkájának adatait bővíti a pécsi székesegyház alsópapságáról közzétett dolgozata, amely a szélesebb közönség körében sajnos nem ismert.⁷² A város egyházi intézményeinek – mindenekelőtt a püspökség és a székeskáptalan – Pécs urbanizációjára gyakorolt hatását analizálta egy 1995-ben megjelent dolgozatában, amellyel gyakorlatilag országos viszonylatban is úttörő munkát végzett.⁷³ Eredményei szerint a káptalan hiteleshelyi tevékenységének több vármegyére kiterjedő vonzáskörzete jótékony hatással volt a település fejlődésére. A közhitelű oklevéladásból „származó bevételek jótékonyan hatottak Pécs gazdaságára. Egyrészt kiegészítették a káptalan bevételeit, növelték a szé-

⁶⁷ A középkor az írásos források alapján. In: Sásd. Füzes Miklós (szerk.) Sásd, 1982. 101–152.p.

⁶⁸ Ebben Timár György segítségére volt a Horváth J. Gyula barátjával már korábban publikált dolgozatuk: XVI. századi dikális konskripciók Baranya megyéről (1542, 1551, 1564). In: Baranyai Helytörténetírás 1972. Pécs, 1973. 7–129.p.

⁶⁹ A pécsi címzetes (választott) püspökök birtokmegőrző törekvése a török hódoltság idején. 163–167. In: Pécs a törökkorban. Tanulmányok Pécs történetéből 7. Szakály Ferenc (szerk.) Pécs, 1999. 133–170.p.; A Pécsi Egyházmegye birtokainak restaurálása 1703-ban. In: Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára. Lengvári István–Vonyó József (szerk.) Pécs 2003. 573–584.p.

⁷⁰ Kosza László: A pécsi székeskáptalan Árpád-kori hiteleshelyi tevékenységének kiadatlan oklevelei. In: Baranyai helytörténetírás 1989. Pécs, 1989. 13–26.p.; Kosza László: A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1301–1325). In: Baranyai Helytörténetírás 1990–1991. Pécs, 1992. 3–19.p.; Kosza László: A pécsi káptalan kiadatlan oklevelei (1325–1339). In: Baranyai Helytörténetírás 1992–1995. Pécs, 1995. 3–36.p.

⁷¹ Kosza... i.m. 1993.

⁷² Kosza László: Adalékok a székesegyházi alsópapság XIII–XIV. századi történetéhez. In: Acta Historica, 1988. (86) 15-26.p.

⁷³ Kosza László: Püspöki székhely és városfejlődés. Pécs központi funkciói és vonzáskörzete a 14. század közepéig. In: Kosza László (szerk.): Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Kosza László (szerk.) Szeged, 1995. 233.p. Tanulmányában Kosza a német várostörténeti kutatások módszereit és eredményeit felhasználva hangsúlyozta: „Az egyes püspöki székvárosokat külön-külön ugyan többen vizsgálták, de város és püspökség kapcsolatát, a város mint egyházi központ szerepét valamint az egyházi intézmények hatását nem hangsúlyozták. Ezidáig szinte kizárólag a püspöki városok jogi helyzetét és ennek következményeit emelték ki. Így nem került előtérbe a felismerés, mely szerint a püspöki székhelyt külön várostípusként kell vizsgálni.”

kesegyház papságának vásárlóerejét. Másrészt mivel a jogügyletek lebonyolítása és írásba foglalása néha hosszabb időt vett igénybe, a városban hosszasan időzők emelték a hetivásárok forgalmát, illetve távoli vidékekre vitték el a piac és a pécsi kézművesek hírét.⁷⁴ A káptalan hiteleshelyi pecséthasználátát bemutató dolgozatát követően,⁷⁵ 1998-ban látott napvilágot PhD értekezése, amelyben a káptalan hiteleshelyi tevékenységét elemezte a kezdetektől (1214) 1353-ig.⁷⁶ E monográfiában az általa korábban kidolgozott, és a pozsegai káptalan esetében már alkalmazott, módszerrel dolgozta fel a testület közhitelű tevékenységét.⁷⁷ A dolgozat rendkívüli adatgazdagságát teszik áttekinthetővé a hozzá készült grafikonok, térképek és táblázatok.⁷⁸ Az oklevelekről készült táblázatok tartalmazzák a hiteleshelyi oklevelekben szereplő pécsi kanonokok, altaristák és prebendáriusok neveit, így ez jó kiindulópontként szolgálhat egy majdani, a középkor korábbi szakaszát feltáró, prozopográfia összeállításához.

Végezetül **K. Németh András** a regölyi főesperesség középkori templomos helyeiről készített szakdolgozatát kell megemlítenünk.⁷⁹ Az egyházi topográfiával foglalkozó munkában a szerző – szerencsés módon – az archeológiai módszerek mellett (terepbejárások) a történeti (levéltári is) források és irodalom eredményeire is nagy hangsúlyt helyezett. Így felvázolta az *archidiaconatus* kialakulását, szervezeti felépítését, majd összeállította a fő- és alesperesek eddig legteljesebb archontológiáját (korszakunkból közel 30 adat) és a jövedelmeikről is említést tett.⁸⁰

⁷⁴ Koszta... i.m. 1995. 257.p.

⁷⁵ Koszta László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi pecséthasználata a XIV. század közepéig. In: Levéltári Közlemények 67. 1996. 51–60.p.

⁷⁶ Koszta... i.m. 1998.

⁷⁷ Koszta László: A pozsegai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Szeged 1990. (kézirát), amely a Századok hasábjain jelent meg azonos cím alatt. In: Századok 132 (1998) 3–46.p.

⁷⁸ Koszta pozsegai monográfiájának 183–312. oldalán található ez a disszertációban függeléként szereplő rész. Koszta szegedi tanítványai e módszerrel dolgozták fel diplomamunkájukban egy-egy hiteleshelyi Árpád-kori közhitelű tevékenységét. Hunyadi Zsolt: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből. Koszta László (szerk.) Szeged 1998. 33–66.p.; Kőfalvi Tamás: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. In: Capitulum... i.m. 1998. 129–150.p.; Parlagi Márton: A bácsi káptalan hiteles helyi tevékenysége az Árpád-korban. Szeged 1999. (kézirát); Tóth Ildikó: A boszniai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. Szeged 1997. (kézirát). Magam a pécsi káptalan hiteleshelyi anyagának feldolgozását folytattam: A pécsi székeskáptalan közhitelű oklevéladása (1354–1363). Pécs 1999. (kézirát)

⁷⁹ K. Németh András: A Középkori Tolna megye nyugati felének egyházas helyei (A regölyi főesperesség templomai a középkorban) 1999. Budapest 2001. (kézirát)

⁸⁰ K. Németh... i.m. 1999. 16–20.p., valamint a 3. és 5. táblázat a 110–112. oldalakon. Egy tévedését azonban korrigálnunk kell, hisz egy 1503-ban kelt pécsi kiadvány hiányos méltóságsora esetében anakronizmus a pozsegai főesperesről beszélni, mivel a pozsegai társaskáptalan megalakulásával annak prépostja látta el a terület főesperesi teendőit is. Vö. Koszta... i.m. 1991. 41.p., Kristó Gyula: A vármegyéek kialakulása Magyarországon. Budapest, 1988. 296.p.

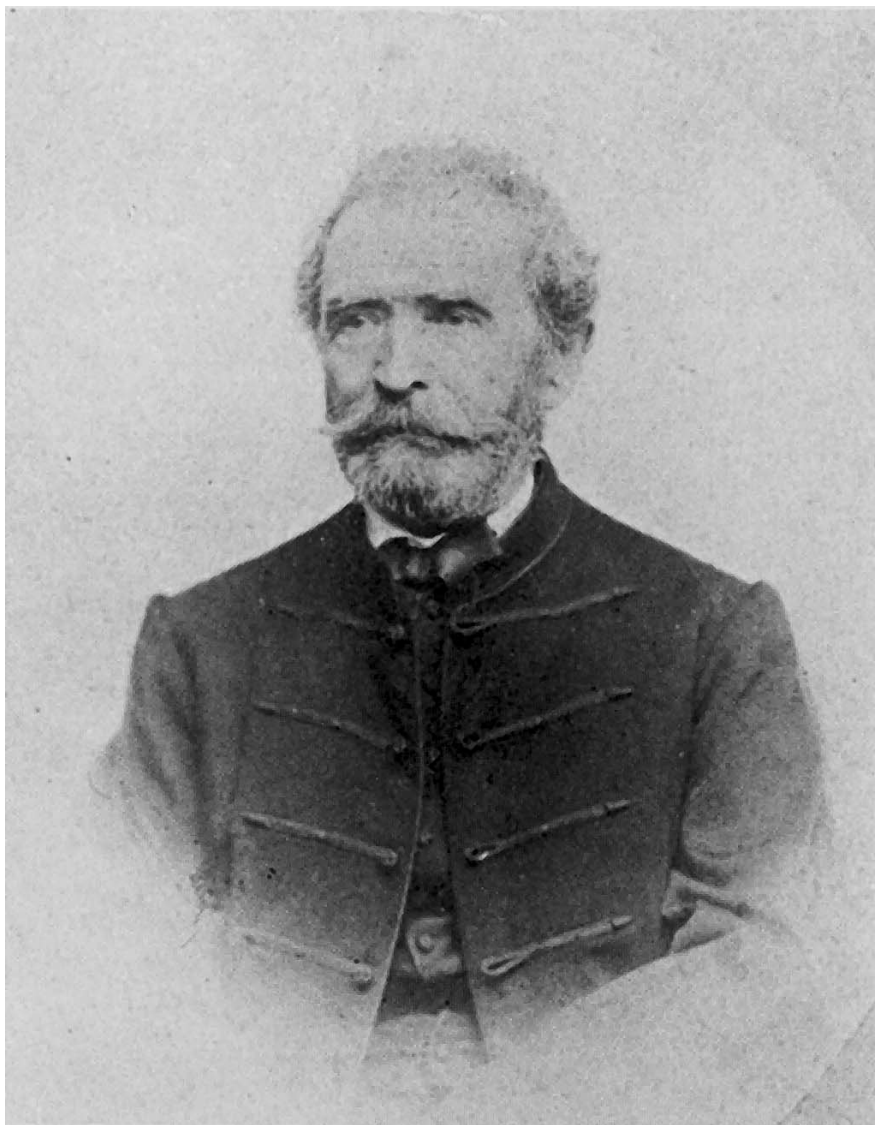
VARGHA DEZSŐ

ZENEI ARCÉLEK PÉCSETT A 19. SZÁZADBAN SCHMIDT PÉTER (1799–1874)

E tanulmánnyal induló sorozatunkkal olyan, méltánytalanul elfeledett, vagy kevésbé méltatott személyiségek életútját vázoljuk föl, akik a 19. század nagy pécsi zenei egyéniségei, **Amtmann Prosper**, **Hoffer Károly**, **Hözl Szeráf Ferenc**, **Lickl György** és **Weidinger Imre** mellett szintén szerepet játszottak a város zenei életében. Elsőként Schmidt Péter életét mutatjuk be. Munkásságának egyik fontos fejezete – székesegyházi zenészi hivatása mellett – a Pécsi Dalárda 1847-es megalakításában, majd az 1861/62-es újjáalakításában való szerepvállalás volt. A Pécsi Dalárda a létrejötte utáni években már az ország egyik legelső férfi énekkarává vált, számos sikert aratott itthon és külföldön, amelyet az országos dalosversenyeken elért első helyek és a nevezetes hangversenyek, dicsérő kritikák tanúsítanak.

Schmidt Péter a Tolna vármegyei Grábócon született 1799. augusztus 15-én. Iskolai tanulmányainak végétével elhagyta szülőhelyét, és segédtanítói állást nyert a szomszédos Baranyában, Mohácson. Itt 1815–1817 között működött, majd a pécsi katolikus tanítóképző intézetben tanult. **Siegwart Vince** tanítványaként kitűnt szép orgonajátékával, ennek köszönhetően pedig az akkori idők híres székesegyházi karnagyától, Lickl Györgytől (Johann Georg Lickl, 1769–1843) három éven át zeneszerzést tanult. Itt is jó benyomásokat tett, mivel tanára ajánlatára 1831-ben elnyerte a székesegyházi orgonista-állást a káptalantól. Bár Lickl őt is támogatta, **Szkladányi Péter** kutatásaiból tudjuk, hogy Schmidt fizetésrendezési kérelmei sem mindig jártak eredménnyel a sokszor szűkmarkú káptalannál. 1831. március 30-án például **Werb János** kollégájával beadott, **Vilfing** és **König** orgonisták betegeskedése miatti helyettesítések után járó negyedrésznyi fizetésemelési kérelmüket utasították el. Lickl azonban megújította, sőt kiszélesítette kérelmét. A szeptember 19-i káptalani ülés szorgalmáért, előbb említett helyettesítése miatt Schmidtnek két- vagy háromnegyed fizetésnyi emelést javasolt. Az ekkor már elfogadott javaslat október 1-jétől lépett érvénybe. Lickl őt is megemlíttette az 1833 végén a káptalanhoz benyújtott – egyébként röviden és zordan elutasított – fizetésemelési kérelméhez: „Most pedig Nagy kanonok úr megbízásából Schmidtet és Werbet ingyen kell tanítanom, hogy minél hamarabb haladjanak előre, ami tőlem két órát elrabol naponta...”

Schmidt már képzett zenészként, 1840-ben maga is katedrara lépett, régi alma materének ének- és zenetanára lett. Működését az intézet értesítőjében így jellemezték: „Az általánosan ismert jeles zenész és tanítóképezdei zenetanító, akinek kiváló tehetsége, ügybuzgalma és egyházas érzelmei hosszú ideig jótékony befolyással voltak az intézet növendékeire, ez nagymérvben mozdította elő az egyházmegye kántortanítóinak alapos kiképzését.” Egzisztenciális helyzete tehát ekkorra megalapozottá vált. Ezt bizonyította az is, hogy a dómban egy évig 20

forinttal több segélyt kapott. Az 1843. január 1-jei fizetési jegyzéken pedig a neve mellett a következő állott: fizetés 250 frt., segély 100 frt., természetbeni juttatások – 12 akó bor, 24 mérő búza, 12 öl fa. Ez a juttatás megegyezett a legtöbb, hasonló ideje foglalkoztatott zenész kolléga jövedelmével. Nagy csapást jelenthetett számára is tanárának és „főnökének”, Lickl Györgynek 1843. május 12-i halála. Utóda Franz Seraph Hölzl, vagy ahogy később magyarul nevezték, Hölzl Szeráf Ferenc (1808–1884) lett, akivel szintén jó munkakapcsolatot alakított ki, a polgári dalos-életben is együtt tevékenykedtek.

Az ő életében, csakúgy, mint a város zenei életében is mély nyomot hagyott **Liszt Ferenc** 1846 októberi látogatása, amelyet Liszt szekszárdi és mecsek-nádasdi látogatása előzött meg. Mint a szakirodalomból ismert, „a hangok nagy tanára”, barátjával, báró **Augusz Antal** tolna vármegyei alispánnal és annak titkárával, **Bellonival** október 13-án gőzhajón a tolnai megyeszékhelyre utazott, ahol díszes külsőségek között ünnepelték meg Liszt 35. születésnapját. Az 1846. október 18-i szekszárdi vármegyeháza nagytermében rendezett hangversenyen pécsi muzsikusok is jelen voltak. A pécsiek küldöttségének tagja volt Schmidt Péter is, és ekkor hívták meg Lisztet Pécsre, aki október 24-én indult Szekszádról, Augusz Antal, valamint **Petrichevich Horváth Lázár**, az akkor nagyon népszerű *Honderű* című irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztőjének kíséretében. Útközben (Mecsek)Nádasdon, Scitovszky János pécsi püspök kastélyában szálltak meg, ahol az elébe jött pécsi dalosok négy szólamú énekszámval, a püspök pedig hangulatos vacsorával fogadta őket. Közkívánatra Liszt még ott, a vacsora alatt komponált egy dalt Garay János: *A patakhoz* című versére, amelyet még ott helyben a pécsi dalosok Liszt Ferenc tiszteletére elénekeltek. Az első magyar nyelvű férfikarnak, a Pécsi Dalárdának *A patakcsa*, illetve *A patacska* címmel kedvelt műsorszámává lett ez a későbbiekben. (Kottája elsőként az *Apollo* című zenemű-folyóiratban látott napvilágot 1874-ben, ahová Schmidt Péter küldte el. Ezután a kézirat tulajdonjogáért későbbre menő harc dült a Pécsi Dalárdát képviselő Schmidt Péter és a püspöki számtartó között. Sajnos, a folyóirat kéziratjával együtt elveszett az eredeti kézirat is, mert mára már csak a sokszorosított kottapéldány maradt meg.)

1846. október 25-én Liszt négyes fogattal érkezett városunkba, ahol több nagyszerű hangversenyt adott. Aznap a Mária utcai Oertzen-házban lévő városi színházban, illetve 26-án a Fő (ma Király) utcai Hattyú-fogadóban. Ez utóbbi eseményt emléktábla jelöli a Király utca 15. számú ház homlokzatán. Az október 27-i székesegyházban tett látogatása emlékezetessé vált a pécsiek számára, mivel a szakmabéliek ott megcsodálhatták Liszt hosszantartó improvizatív játékát. A püspök vendégeként eltöltött pécsi napok – melyek után október 27-én nagy kísérettel, a püspök fogatán Mohácsra, majd onnan az István-gőzösön Eszékre ment – azért is emlékezetesek maradtak, mivel a pécsi dalosok ennek hatására határozták el, hogy dalárdát alapítanak. Az 1847-ben megalakult Pécsi Dalárda egyik oszlopa Hölzl Seraph Ferenc, Lickl János, **Wimmer Eduárd József**, **Witt János** és mások mellett Schmidt Péter volt, és „kültagként” segítette működésüket **Amtmann Prosper** (1809–1854), a nemzetközi hírvé pécsi fuvolaművész. Elnökként a már akkor nagytekintélyű Hölzl munkálkodott, a művészeti munkáért pedig Schmidt volt a felelős. Őt a társak tréfásan „Sapka mester”-nek szólították maguk között, amely a karnagy német jelentése, a Kappelmeister tükörfordítása volt. Sajnos, az 1848-as év forradalmi eseményei megszüntették a dalárdát, a feloszlott kórus tagjai pedig a kottatárat Schmidt Péterre bízták, őrizze meg egy később alakítandó dalos-egyesület számára. S mivel ekkor a tanítóképző szintén megszűntette működését, számára szakmai és megélhetési forrásként a székesegyházi orgonista-állása maradt meg csupán.

Zenészi munkája mellett azonban nem töltötte tétlenül a viharos történelmi események éveit, mivel 1857-ben, az ország fővárosában megjelent a tanítóképezdek számára írt zene-tankönyve, az előtte egy évvel újból megnyílt tanintézetben pedig ismét tanári állást vállalt, ahol egyházi zenét, orgonát és összhangzattant tanított. Zeneszerzői munkája szintén ismert volt. 1860. december 8-án az apácák templomában, a Miasszonyunk-zárdában a „képezdei tanár” négyszólamú miséjét adták elő **Wachauer Károly** (1829–1890) énekiskolájának leányövendékei. A *Pécsi Lapok* december 16-i száma az énekiskolások előadásának dicsérete mellett megjegyezte, hogy szólamokat az énekesek „...a legnagyobb szabatossággal és meghatólag éneklék”. Emberi, politikai kiállásáról tanúskodik az a tény, hogy a mise szöveggönyve – az osztrák önkényuralom éveiben – magyar nyelven íródott.

A '60-as évek elején lassan oldódó közhangulat egyik üdítő színfoltját éppen az újjáalakuló dalárdák jelentették, mivel ebben a szigorú osztrák hatóságok nem láttak rebelliót, nem látták meg benne az újjászerveződő nemzeti ellenállás helyi gócait. A pécsi dalosok sem maradtak tétlenek, s mivel sohasem feledték a valaha működött Pécsi Dalárdát, az együtt-dalolás emlékét, ahogy 1902-ben a 40 évi működést összefoglaló jótollú krónikás, **Haksch Lajos** (1862–1939) írta: 1861. november 8-án megjelent „...a mai Scitovszky-tér (akkor Búza-piacz tér) nyugati felső sarkán, a Németh-, utóbb Szeifricz-féle házban, Wachauer lakásán.” az 'alapító atyák' Wachauer Károly akkor a székesegyház tenoristájaként működött, és magával hozta Pécsre a német nyelvterületre oly jellemző énekkari kultúrát, a kórusalakítás szükségességét. Heten jelentek ott meg a házigazda meghívására, és Haksch szóhasználatával „hét vezér”-ként újból létrehozták az egyszer már jól működő négyszólamú férfikart. Wachauer mellett **Felsmann József, Platz Ferenc, Szigriszt József, Tarschinszky Ferenc, Valentin Károly**, no és természetesen a „szent kották őrzője”, Schmidt Péter alkotta a hetesfogatot. Wachauer és Schmidt mellett Tarschinszky tartozott a dóm állományába kari basszistaként, a többiek zeneértő amatőrök voltak: Platz vasúti tisztviselő, Szigriszt óvoda-tulajdonos, Valentin könyvkereskedő. S mivel Szigriszt följajánlotta Apáca utcai intézeti játszótermét, itt kezdődtek meg a próbák. (Ez a ház számított a később oly sok sikert aratott Pécsi Dalárda „szülőházá”-nak, melynek falán 1932-ben avatták föl az emléktáblát). A Wachauer vezette első énekkari felállásban egyébként Schmidt a basszus I. szólamban kapott helyet.

Az 1862. évi újjáalakuláskor az első ideiglenes tisztikar elnöki tisztét töltötte be, hogy az 1862. március 26-án jóváhagyott alapszabály utáni május 1-je tényleges megalakuláskor átadja helyét az alapszabály szerint megválasztott vezetőnek, **Bánffay Simon** közjegyzőnek. Jellemző volt Schmidt tekintélyére, a feléje áradó megbecsülésre, hogy a tisztikar megválasztását követően közfelkiáltással jelölték őt elsőként a választmány tagjának, mint „az úttörők nagy buzgalmú, fáradhatatlan vezetőjét”. Mondanunk sem kell, ezek voltak a sokat megért, fáradhatatlan idős muzsikus életének nagy pillanatai, amikor megérezte, érdemes volt a közösségért sok évtizeden át dolgozni, és személyesen őrizni a legendás 1846-os és 1847-es év emlékét! Nagy álmát, az egyesületté vált férfikart Schmidt kimondhatatlan öröme a fiatalabb nemzedékek vitték tovább, közöttük is elsőként említendő a taní-

tóképezdeből kikerült, később nemzetközi hírnévre szert tévő tenorista-karnagyzenetanár-zeneszerző **Hoffer Károly** (1843–1921), a pécsi zenei élet meghatározó egyénisége.

Természetesen erejéhez mérten Schmidt ezután is segítette szeretett énekkarát. Wachauer karmester javaslatára pályázatot írtak ki egy magyar kórusműre, amelyet meghirdettek a kor valamennyi jelentős lapjában, határidőként 1863. március 15. megjelöléssel. Bírálóként Hölzl Ferenc és Lickl János mellett őt kérték föl. Ebben az évben még egy megtiszteltetés érte. Az 1862/63. egyesületi év végén, első alkalommal, **Erkel Ferenc**cel, Bánffay Simonnal, Hölzl Ferencsel, és a kor népszerű, korán elhunyt dalárdistájával, **Ruske Dávid**dal együtt a Pécsi Dalárda tiszteletbeli tagjává választották! A dalkar működésében erejéhez mérten ezt követően is részt vett. Örömmel vette a kórus által szervezett 1864. évi országos pécsi dalosünnep sikerét, a zászlószentelést, az 1865. évi budapesti föllépést, amelyben az ország összes dalárdájával hitet tettek a hazai kultúra ápolása, az országos dalosegyesület megalakítása mellett, s ahol megszólaltatták Liszt: Szent Erzsébet legendája című oratóriumát a szerző vezényletével. Tanúja volt az 1868-as debreceni első, és az 1872-es nagyváradi második helyezésnek az országos dalosversenyeken. A kegyeleti hangversenyek sorából kiemelkedett az 1870. november 9-i belvárosi-templomi, amelyet a kor neves zeneszerzője, a dalárda tiszteletbeli tagja, **Mosonyi Mihály** halála alkalmából rendeztek. Valamint az 1870. december 19-i Beethoven-emlékhangverseny, amelyen Hölzl a dalárdának megőrzésére átadta az általa addig őrzött becses Beethoven-hajfűrtöt. Megélte a tízéves jubileum megünneplését 1872. május 19–20-án, melynek keretében nagyszabású hangverseny volt a régi színházban és a székesegyházban. A vallások békés együttélésére adtak szép példát a pécsi zsinagóga 1869. július 26-i fölavatásánál, amelynek keretében, ennek előestéjén, hangversenyt rendeztek a Czindery-kertben, az avatáskor pedig a dalárda-tagok is erősítették a zsinagóga kórusát.

Számos nevezetes hangversenyen működött közre organistaként, amelyet a székesegyházban tartottak, a főbb egyházi ünnepek mellett. Ezek közül a következők emelkednek ki:

1852. május 12. Lickl György karnagy-zeneszerző emlékére gyászistentisztelet egyházi, városi vezetők jelenlétében, ezt követően a **Bartalits Mihály** által alkotott síremlékének fölavatása a budai külvárosi temetőben.

1853. március 1. Hálaadó istentisztelet a Székesegyházban Ferencz József szerencsés megmenekülése alkalmából.

1860. Szent István napi mise, Hölzl: Esz-dúr miséjének bemutatója.

1861. március 15. Gyászünnepély az elesett honvédek emlékére. Nem kis bátorság kellett ehhez a rendezvényhez, amelynek keretében a Belvárosi-templomban gyászmisét tartottak. A gyászénekeket Schmidt tanítóképezdei növendékei énekelték. A *Pécsi Lapok* ezt az eseményt külön tudósításban emelte ki március 21-én. Március 24. Haydn: Krisztus hét szava a keresztfán című művének előadása. Július 25. Mozart: Koronázási miséjének előadása.

1867. Péter-Pál ünnep. A papnövendékek Szent Pál Társulatának záróünnepélye.

1872. szeptember 8. Szűz Mária-napi mise. Broch: Offertoriumának előadása.

1873. március 30. és április 6. Rossini Stabat Materének előadása, amely a Nőiakar Egyesület első megszólalása volt. Közreműködött a Pécsi Dalárda, a városi zenekar, és a *Fünfkirchner Zeitung* tudósítása szerint „...az összes helybeli zeneművészek”. Feltétlenül ide kívánkozik az a tény, hogy ő volt a kezdeményezője annak a bizottságnak, amely a híres fuvola- és fagottművészek, Amtmann Prospernek és **Weidinger Imrének** (1792–1859) emlékoszlopot állított. Az emlékoszlop avatására 1866. november 4-én került sor, és azon természetesen a Pécsi Dalárda is fellépett.

Schmidt munkásságáról a *Zenészeti Lapok* 1869. évi 30. és 31. számában **Mecsektői** néven értekezés látott napvilágot. A tanárságtól 1871-es nyugdíjba vonulásakor vált meg, 1872-ben a Szekszárdi Dalárda is megválasztotta tiszteletbeli tagjának.

Zeneszerzői munkásságával kapcsolatban elmondhatjuk, hogy főként egyházi zeneműveket alkotott, amelyek közt találunk két magyar és négy latin nyelvű misét négyzólamú férfikarra, 80 (!) egyszólamú egyházi éneket orgonakísérettel, a Weidinger-nyomda által 1861-ben kiadott, kíséret nélküli egyházi énekgyűjteményt, latin nyelven három Misererét, egy Laudate Puerit, két himnuszt, egy Veni Sanctét, egy Tantum Ergot, német nyelven Deutsche Messegesange című vegyeskari művet orgonakísérettel. Ezen kívül még több, a miséken énekelt Graduale és Offertorium képezte a hagyatékát. Ha zongorára írott műveit vesszük számba, a következőket sorolhatjuk föl: négykezes Rondo magyar stílusban, Amtmann Prosper emlékének ajánlva (Apollo kiadó 1873), kétkezes Rondo (Apollo kiadó 1874), négykezes Andante (Apollo kiadó 1875). Ezen felül itt is megemlíthetjük a már idézett, Pesten, 1857-ben napvilágot látott tanítóképezdei tankönyvet, és a róla, a *Zenészeti Lapokban*, 1869-ben megjelent tanulmányt.

Ha a Pécsett 1874. március 28-án elhunyt, német származású, de Pécsett zenésszé, tanárrá érő orgonista-karnagy-zenetanár-zeneszerző munkásságát röviden értékelni akarjuk, azt feltétlenül rögzítenünk kell, hogy egyike volt a pécsi székesegyházban működő, annak hatása alá kerülő képzett muzsikuskoknak, akikkel ugyan nem mindig bánt érdemük szerint a sokszor szűkmarkú káptalan, de tehetségükkel, szorgalmukkal más területeken olyan tekintélyt vívtak ki maguknak, amely nemcsak hogy itt tartotta őket, hanem megbecsülést is szerzett nekik. Az egyházi zenészként megszerzett képességeket a polgári zenei életben is kamatoztatták, így segítvén elő annak fejlődését a nemzetünk számára oly fontos 19. század közepén-dereacán, merítvén a német kóruskultúrából is. Az ilyen „kismesterek” határozták meg a vidéki zenei életet, akik azonban képzettségüknél, világlátásuknál fogva idejében fölismerék a meghatározó egyéniségek példaadó szerepét, s hatásukra, a történelem szorításán fölülemelkedve virágzó helyi zenei életet tudtak teremteni, amely öregbítette városunk hírét itthon és külföldön egyaránt. Munkásságukból még arra is tellett, hogy olyan generációt neveljenek fel, amely az ő tevékenységüket folytatván, megalapozta a következő évszázad zenei fejlődését.

BIRÓ JÓZSEF

RIEGEL ANTAL
bányamérnök és bányavállalkozó
(1819–1900)

Riegel Antal bányamérnök, bányavállalkozó Prágában született.¹ Bányamérnöki oklevelét 1840-ben a Mária Terézia alapította nagy múltú Selmecebányai m. k. Bányász-Erdészakadémián szerezte.² Az itt tanult ismeretekről a Miskolci Egyetem Levéltárában őrzött törzskönyv 100. lapjának másolata tanúskodik. Az 1840-es években feltehetően gyakorlatot szerzett osztrák, ill. cseh bányavállalatoknál. Erre utal a későbbi magabiztos jártassága a bányászati elméleti és gyakorlati ügyekben egyaránt. A gyakorlaton túl jó üzleti érzékkel rendelkező innovatív személyiség volt.

Az 1840-es évek végén vagy az ötvenes évek elején jött a pécsi bányavidékre.³ Ő is azokhoz az osztrák, német származású tőkésekhez tartozott, akik tőkésjüket Magyarországon próbálták kamatoztatni, és akik részben külföldön maradtak, részben pedig áttelepültek és beilleszkedtek a magyar tőkések közé.⁴ Riegel láthatóan jól alkalmazkodott a magyar viszonyokhoz, és nagy aktivitással, bécsi családi kapcsolatait kihasználva tevékenykedett a pécsi és az észak-mecseki területen.

Pécsett, az András-akna szomszédságában levő Carolina-aknával, majd György-aknával kapcsolatban találunk először ténykedésére utaló jeleket. Gazdasági tevékenységébe igyekezett bevonni a helyi tőkét, ill. kapcsolatokat épített ki a mobil tőkével rendelkező pécsi vállalkozók, Czvetkovits Ferenc, Grün Zsigmond és fia, Zsolnay Vilmos, Engel Adolf körében. Hivatalos ügyei intézéséhez magyar ügyvédek alkalmazott, így Fekete Mihály köz- és váltóügyvédet, Toldi Béla ügyvédet.

1852-ben kezdett szakszerű bányászkodást, képzett bányászati szakember lévén a Carolina-akna 23 052 négyzetölnyi területén.⁵ Termelésének jó részét az Első Dunagőzhajózási Társaság vette át. A DGT-vel szemben azonban egy idő után esélytelennek látta a versenyt, ezért a jó lehetőségekkel kecsegtető, szabályosan kialakított bányát az összes felszerelésével együtt 1855-ben, önként eladta konkurensének. E sikeres vásárlás keltette fel, látva az energiaigény növekedését, a DGT érdeklődését a nagyobb volumenű széntermelés és széneladás iránt.

Az 1850-es évek elején Riegel a magyarszéki országút mentén, az un. Békaszájú gödör nevű határrésztől délre, szabolcsi birtokosoktól vásárolt össze szénjogosítványokat, majd 1853-ban lemélyítette a Sándor-aknát.

1856 novemberében 10 000 guldenért megvásárolta a pécsi székesegyház-tól a 30 öl mélységű, a „Szabolcsi bányadalma” által lemélyített György 1-aknát,

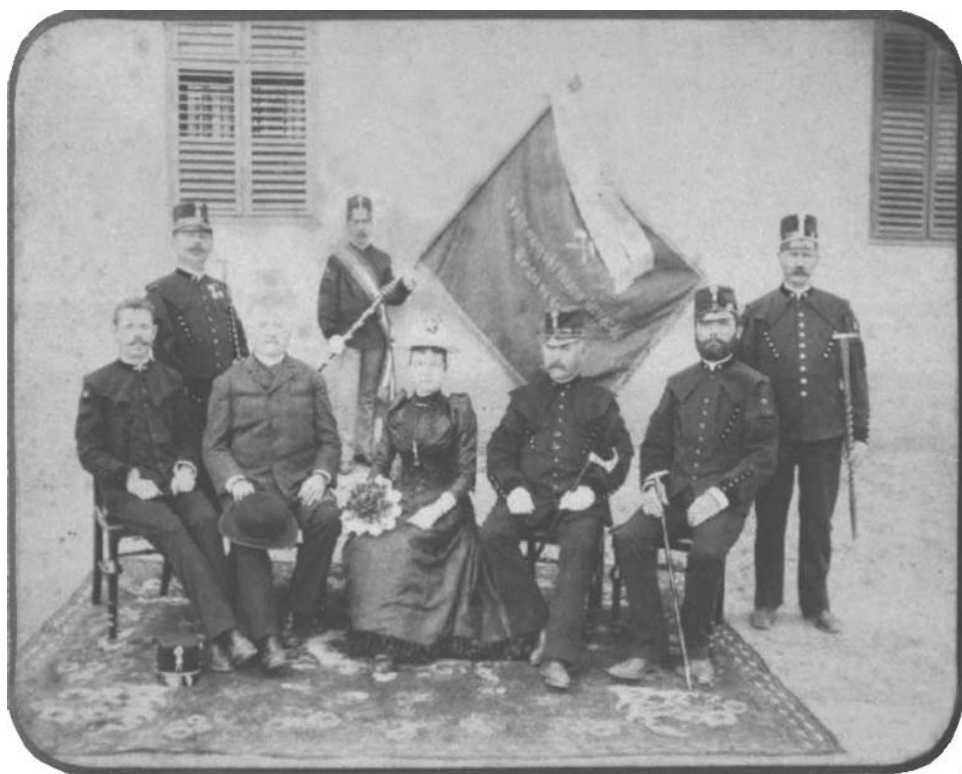
¹ Babics András: Az észak-mecseki kőszénbányászat története. Budapest 1967. 41–42.p.

² Faller Gusztáv: A selmeczi m. k. bányász- és erdészakadémia évszázados fennállásának emlékkönyve. 1770–1870. Selmece, 1871. Joerges. 162.p.

³ Szirtes Béla: A pécsi szénbányászat kiemelkedő személyiségei. In: Pécsi Szemle, 2001. Tél, 52.p.

⁴ Blandl György: Nagymányok község története. Pécs, 1935. A nagymányoki kőszénbánya. 251–275.p.

⁵ Babics András. A pécsvidéki kőszénbányászat története. Budapest, 1952. 29.p.

*Zászlóavatás a Nagymányoki Bányatársaságnál.
Riegel Antal (kalappal) és felesége a bánya vezetőinek körében*

amely a pécsi káptalan tulajdona volt. A megvásárolt aknát lójárgányos szállító berendezéssel és a kor minden szükséges bányászati felszerelésével ellátták.

1862-ben a soproni bányakapitányságtól három bányatelek adományozását is kérte György I, György II, György III. védnév alatt. Az általa alapított György társulat egyszemélyes volt, mivel a teljes alaptőke saját tulajdonát képezte.

A György-akna melletti lakótelepet a köznyelv ma is „Rigli”-nek nevezi.⁶

A későbbiekben is sikeresen működött közre – talán az itt bejáratott módszer szerint – bányatelek fektetési, adományozási ügyekben. A bányaeépítések és vásárlások mellett, még pécsi tartózkodása idején „préselt ásványi szén”-re vonatkozó szabadalmat nyújtott be, amelynek védettségét többször meghosszabbította.

A Pécsi Brikettgyár Társaságban a részvényeknek csaknem 90 %-át ugyancsak ő birtokolta, amelybe apportként vitte be a préselt ásványi szénre vonatkozó szabadalmát. A Magyar Lloyd Gőzhajózási Társaság Riegeltől 1869-ben vásárolta

⁶ Szirtes... i.m. 2001. Tél

meg bérleti jogát, majd 1870-ben lemélyítette a György 2-aknát. Az új tulajdonos működése alatt Riegel volt a bányaigazgató.⁷

Az 1860-as években élete a nagy konkurens, a DGT elleni küzdelemben és az új utak keresésében, a keleti terjeszkedés előkészítésében telhetett.

A DGT fokozatos terjeszkedését és tőkeerejét látva, az 1860-as évek végén érdeklődése mindinkább a peremvidék felé fordult.

A pécsi szénmedence északkeleti peremén feltárta vasasi Thommen-aknával határos Victoria-aknai szénterületet. Szokásához híven itt is kutatási engedélyt kért (1871), és a széntelep elérése után a terület tulajdonosaival együtt bányatelek-adományozásért folyamodott. Itt előbb a Zsolnay és társa megbízottja, majd mint az albérlő, a Victoria bányatársaság igazgatója működött. A Victoria-társaság eredetileg egy bécsi társaság volt (Victoria Actien-Gesellschaft für Steinkohlen-Bergbau und Coak Fabrikation in Wien),⁸ amely a váraljai községgel megállapodást kötött, és egyik székhelyének tekintette.⁹

A Viktória Társaság Pécsbányán is próbálta megvetni a lábát. 1874-ben a Barber és Grün cégtől megvásárolta a Julianna I. II. bányatelkeket, a volt Czindery-bányákat, de rövid működtetés után 1878-ban szintén a DGT-nek adta bérbe.

A hosszúhetényi területen kutatási és kitermelési jogot kapott Victoria Társaság pecsénymóráján viszont Váralja székhely szerepel (Betriebs-Leitung der „Victoria” Actien-Gesellschaft für Steinkohlenbergbau und Coaksfabrication in Várallya). Ugyanezen általános megnevezéssel, pécsi székhellyel is volt működő vállalkozási központja, amelynek pontos helyét eddig nem sikerült fellelni, amelyről azonban nyomtatott levélpapíron írott levelek alapján tudunk. A cégek hasonló megnevezése, eltekintve a székhelytől, arra utal, hogy Riegel-nek jó kapcsolatai voltak Bécsben, és rá bízták a helyi leányvállalatok működtetését. Bécsben élt Riegel Vilmos, az unokaöcs.

A korabeli jegyzőkönyvek pécsi lakosként említették, de kiterjesztette működési területét az észak-mecseki térségre is.¹⁰ Nagy érdemei vannak ezen vidék bányászatának fellendítése terén.

Kárászon először 1869-ben kezdett szén kutatni, amelyre a kárászi gödörben megtalált szénkibúvások utaltak. A kutatásra az engedélyt a Pécsi Püspökséggel kötött szerződés alapján kapta meg. Kutatásai eredményeképpen 1–1,6 méter vastagságú széntelepét tárt fel. A későbbiekben ez a terület is a Victoria Társaság érdekeltségébe került. A község határában, 1873-ban, Kárász I. és Kárász II. védnévvel 4–4 kettős bányamértékű bányatelek adományozását kérte.¹¹

Váralja liász kőszénének és Hidas lignitjének kitermelésére 400 000 forintos alaptőkével részvénytársaságot hozott létre, amelyben 75%-os részesedés-

⁷ Pálffy Attila: A székesegyház önálló uradalmi szénbányászata. Pécsi Szemle 2002. Tavasz, 26–43.p.

⁸ Pálffy... i.m. 2002.

⁹ Bíró József: A hosszúhetényi szénbányászatról. A Victoria-akna és Hird–hetényi lóvasút létesítése. 2003. Kéziratban.

¹⁰ Bíró... i.m. 2003,

¹¹ Grósz József: A kőszénbányászat alakulása Tolna megyében az első világháború kitöréséig. 185–186.p. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. Szekszárd, 1973.

sel rendelkezett. Fő részvényestársai ugyanazok, mint korábbi pécsi vállalkozásaiban, Grün Zsigmond pécsi kereskedő és Barber Ágoston pesti gyáros voltak. 1872. október 12-én a pécsi káptalan éneklőkanonokságával 50 éves bérleti szerződést kötöttek Nagymányokon, melynek alapján évi 750 forint bérletfizetési kötelezettséget vállaltak. Ő volt a nagymányoki bánya első igazgatója és nevéhez fűződik a bányaművelés teljes rendszerének kialakítása az Antal-táróban és az Antal-aknában.

Vékény községgel is egy bányászati joggal kapcsolatos haszonbérleti megállapodást hozott össze.

Az 1870-es években a Victoria Társaság Váralján megvette a Bonyhádi Géza által birtokolt szénjogosítványokat. Ennek a vállalkozásnak is Riegel Antal volt az igazgatója. A társaság lemélyíttette a Lajos-aknát. A termelt szén egy részét kokszyártásra próbálta felhasználni.

Az 1870-es évek elején megoldódni látszott az észak-mecseki térség legnagyobb gondja, mivel bizonyossá vált, hogy megépítik a Bátaszék–Dombóvár vasútvonalat. Az 1872-ben átadott vonal azonban nem teljesen váltotta be Riegel várakozásait, mivel Bátaszéktől a Dunáig nem volt összeköttetés. Ezért maga akart vállalkozni, illetve erőteljesen lobbizott a Bátaszék és a Duna közti szakasz megépítéséért, amely vasúti szállítási lehetőség kaput nyitott volna az alföldi ellátatlan terület szénigényének kielégítésére. A Dunán, összekötő híd hiányában gőzkomppal kívánta az árut átszállítani. A 15 kilométernyi vasúti szakasz megépítését azonban már nem érte meg, mivel bizonyos pesti körök szüklátókörű érdekeibe ütközött a nem Pesten át történő szállítás lebonyolítása. Később azonban a szakasz lényegében az ő tervei felhasználásával építette meg a Közlekedési Minisztérium. Baross Gábor ugyanis megvásároltatta Riegel tervét.¹²

1873-ban Riegel Váralján szénmosó-építést és kokszyártást, valamint ezekhez kapcsolódó lóvontatású bányavasút-építést kezdeményezett. A kokszyártás terveibe betársult mind a Victoria, mind pedig a Grün–Kohn-féle vállalkozás. Az ügyet 1873. július 28-án tárgyalták, amelyen részt vett a bányakapitányság vezetője és a völgyeségi járás szolgabírája is. A község azonban nem járult hozzá az építkezéshez. Pereskedés után a megkezdett munkálatokat abbahagyták. A vásárolt berendezést eladták. Ez után a kudarc után brikett gyártását kezdte meg, a már említett saját szabadalom alapján. Grósz József szerint¹⁰ adalékanyagul valamilyen „lisztféleséget használtak”.¹³ A brikett-üzemben szárító-berendezés is volt. A gyártott brikett azonban nem volt igazán jó minőségű, hamar szétporladt, bár feljegyezték azt is, hogy 1874–75-ben a zágrábi vasútvonal mozdonyaiban szívesen használták ezt a tüzelőanyag-fajtát. A brikett termelést később, gazdasági okok, a nagy szállítási távolság miatt beszüntették.

1877-ben Nagymányokra költözött, és ott a 120. sorszámú Lambert-házban rendezkedett be. Sturm Katalinnal kötött házasságából négy gyermeke született, Károly, Richárd, Vilmos és Carolina.

¹² Babics... i.m. 1967.

¹³ Grósz... i.m. 1973. 185–186.p.

Fiai közül Károly, aki nőtlen maradt, 1907-ben halt meg, 57 éves korában. Richárd 1855-ban született, 1888-ban kötött házasságot Zierfeld Henriettével. Házasságából három fiú származott, Vilmos, Richárd és Lajos, és egy csecsemőként meghalt, Mária nevű leánya. Richard később a családi házból a 101. sz., ún. Mäner-féle házba telepedett át.¹⁴

Az itteni bányaművelés során segítségére volt Richard fia, mint a bánya főbányamestere, aki egyes források szerint bányamérnöki képesítéssel rendelkezett.¹⁵ Ezt azonban sem a Miskolci Egyetem Levéltára, sem az 1871-ben kiadott selmeci akadémiai évkönyv alapján nem tudtuk megerősíteni.¹⁶ A zászlóavatást megörökítő fotón Riegel Antalt civilben és feleségét ábrázolja egyenruhás bányászok társaságában.¹⁷

A képet elemezve szembetűnik, hogy a zászló szövege magyar, és a *Nagymányoki bányatársaság Riegel és társa* felirat olvasható rajta. A feltehetően eredeti kép hátlapján „Zászlóavatás” felirat látható. A Riegel Antal mellett fedetlen fővel és feltűnő közelségben ülő fiatalember akár Richárd is lehet. Ezt támasztja alá mind a közelség, mind pedig a fesztelen viselkedés.

A társaságnál dolgozó szakemberek, vezetők többsége a monarchia különböző területeiről vándorolt be. Részükre az egyes bányatelepek közelében lakásokat vásárolt, illetve építtetett. A bányászok többsége is különböző német nyelvű beszélt.¹⁸ A megbetegedett, megsérült bányamunkások segítésére – szigorú szabályozás és ellenőrzés mellett – bánya-társpénztárt működtetett.

A Riegel vezette részvénytársaság 1877–78-ban Nagymányokon két sikeres tárót nyitott, az Antal- és Karolina-tárót. Az Antal-táróban 3,1 m-es telepet találtak és fejtettek. Később 1882-ben a Szarvas-tárával, bár 800 m hosszban hajtották ki, nem értek el komoly eredményeket, viszont az utódok e területen is jelentős szénvagyonot találtak.

A szállítási viszonyok javítása érdekében a lovas kocsikon történő szállítás kiküszöbölésére Nagymányokon a Dombóvár–Bátaszék vasútvonalhoz csatlakozó normál nyomtávú iparvasutat épített, amelyet nagy pompával adtak át 1890. augusztus 29-én a forgalomnak. A korabeli sajtó „Az első iparvasút Tolnamegyében” címen erről így tudósított: „Augusztus 29-én Nagy-Mányok község nagy ünnepélyességnek volt színhelye, mely az egész megyére dicsősséggként háramló vállalatnak szerencsés kezdetét jelezte. Riegel Antal genialis bányász, ki ezen vállalatnak az élén áll... A megnyitó félben levő bányából a szénbánya társulat Riegel Antal vezetése alatt egy szárnyvonatot épített, mely a bonyhádi fővonalhoz csatlakozik, s ez lett Tolnamegye első iparvasútja, melynek megnyitását, azaz forgalomba hozatalát ülték a nevezett napon. A bánya környékén és a vasút mentén elhelyezett nemzeti színű zászlók és a felvirágozott gőzmozdony hirdette, hogy ma nagyfontos-

¹⁴ Blandl... i.m. 1935.

¹⁵ Babics... i.m. 1967.; Blandl... i.m. 1935.

¹⁶ Faller... i.m. 1871.

¹⁷ Wusching Ádám–Guth Ferenc: Nagymányok újabb kori története. Komló, ÉVSZÁM 281.p.

¹⁸ Blandl... i.m. 1935. 251–275.p.

ságú esemény van, mely nemcsak ezen kis faluban, hanem az egész megyében is páratlanul áll...”¹⁹

Az iparvasút építéséhez már felhasználhatták azokat a tapasztalatokat, amelyeket a Victoria-akna és Hird közötti lóvasút építésénél szereztek.

Életének utolsó évtizedében főleg kutatási tevékenységeken dolgozott. A bányák vezetését 1896-ban, a tulajdonostársakkal együtt létrehozott Nagymányoki Bányatársaság Riegel és Társai keretében, unokaöccsére Riegel Vilmosra bízta.²⁰ A 150 000 Ft-nyi tőkerészesedését az üzletből kivette.

Riegel Antal felesége 1886-ban hunyt el. 1896-ban, 41 éves korában meghalt Richárd fia is, aki előtte sokat betegeskedett. Ő maga, gazdag és küzdelmes bányászéletét lezárva, 1900. augusztus 18-án hunyt el Nagymányokon. A család sírja ma is ott található. Síremlékükön Riegel Antal és fiainak neve és elhunytuk év-száma olvasható.²¹

Riegel Antal, mint betelepült bányász szakember otthonra lelt Magyarországon, és szűkebb környezetében, a mecseki szénterületen is. Kiváló iskolában szerzett alapos tudását eredményesen kamatoztatta mind a maga, mind a bányavidék életkörülményeinek javítása érdekében. Jól ítélte meg a közvetlen környezete gazdasági mozgásait, és a jelek szerint az egész Monarchia és Európa gazdasági fejlődését egyaránt jól ismerte. Előre ki tudta számítani a helyes lépéseket és időben előkészítette a következő vállalkozásait. Működése során általában több vasat is a tűzben tartott. Vezető szerepét a részvételével létrejött társaságokban – a maga szempontjából előnyösen – megtartotta.²² Vérbeli, jó szimatú kapitalista vállalkozó volt, akiben tulajdonostársai megbíztak, mivel szakmáját kiválóan ismerte és tudását a gyakorlatban is kamatoztatni tudta.

Olyan életművet és olyan elképzeléseket, terveket hagyott hátra, amelyre az utódok építkezhetnek, amelyen tovább fejlődhetett a szénbányászat mind a pécsi, mind pedig az észak-mecseki területen.

¹⁹ Tolna megyei Közlöny 1890. szeptember 7.; Blandl... i.m. 1935.

²⁰ Babics... i.m. 1967.

²¹ Pálfi... i.m. 2002.

²² Pálfi Attila püspökségi levéltári kutatása

MENDÖL ZSUZSANNA

JIRATKÓ ALBIN PÉCSI DÍSZÍTŐSZOBRÁSZ (1849–1903)

A céhek 1872-ben elrendelt feloszlását követően Pécsen az asztalosok jelentős hányadát felszívta a születő gyáripár: az Angster József orgonagyára, Hoffmann Károly bútörüze, és az Engel Adolf alapította épület-asztalos és parkettagyár. A lakosság szám növekedésével szaporodó temetkezési vállalkozások számára a koporsókészítés hagyományos tevékenysége mellett a kevésbé képzett asztalosok alkalmi munkát vagy részfeladatokat vállaltak.¹ Zsolnay Imre bútörületében asztalosokat foglalkoztatót a külföldről behozott bambusz-bútörvázak Zsolnay Vilmos gyártotta csempékkel történő montírozására. A pályán maradók – termékeik értékesítése és az anyagbeszerzés érdekében – fenntartották a század derekán létesített Első Pécsi Asztalos Egyletet.² A vasúthálózat kiépülésével a behozatal egyre nagyobb konkurenciát jelentett a tőkeszegény, hagyományos technikával lassan dolgozó és nem túl magas képzettségű helyi bútörkészítők teljesítményeinek, amelyek egyre inkább csak a szegényebb rétegek egyszerű használati igényeit szolgálták. Bizonyos mértékű specializálódás, munkamegosztás alakult ki a meglevők között, így a faragásokat, időigényes megmunkálással alakítható figurális díszítményeket erre szakosodott szobrászoktól késztermékként szereztek be az asztalosok. Olykor azonban a bútörkészítő gyárak is igénybe vették közreműködésüket.

A mesterségét művészi szinten gyakorló iparos szegényes eszközháttérrel produkált pontos, időigényes munkáját, nemes anyagait a polgári környezet nem tudta megfizetni. A műipari és termékiállításokon történő szereplés sorsfordító alternatíváját is csak mecénások támogatásával tudták néhányan megcélozni, hiszen az elkészítés a mester teljes kapacitását lekötötte, a szállítást költségei, a vidéki városi lét a nemzetközi kiállításon való megmérettetés lehetőségét csaknem kilátástalanná tette. Ezért is jelentős az a mecénáló gesztus, amivel Zsolnay Vilmos gyáros és Zsolnay Imre bútörkereskedő nemcsak szállást és műhelyt biztosított Pécsen a főutcai Bazár üzletházuk legfelső emeletén Császár József asztalosnak és két segítőjének: Schmidt Ferenc segédnek és Gantner Antal esztergályosnak, hanem munkájukat pénzzel is támogatva elősegítették, hogy a bécsi világiállításra több évi munkával dúsan faragott reneszánsz szekrényt készítsenek.

¹ „Concordia” Pécs Kis (ma Jókai) tér 11. Alapított 1867. Első Pécsi Temetkezési Vállalat – fejléc számlán. Concordia, Belváros, Király utca 45. a pénzügyigazgatási épület átellenében Hilscher Ignác kereskedésében létesült a Fünfkirchner Zeitung 1872. november 24-i hirdetése szerint. Az asztalos-egyesület a Pietät néven majd Kegelet néven működtetett temetkezési üzletet.

² Az első pécsi asztalos egylet ajánlja a t. közönségnek a Kisvásártéren 221. sz. alatti Tallián-féle házban lévő bútör-raktárát... In: Pécsi Lapok, 1860. október 21. (32.szám) 128.p.; Die Fünfkirchner Tischlergewerbs-Gesellschaft emfiehlt einem geehrten Publikum ihre am Szechenyi Platz (Ecke der Mariengasse) neu eröffnete Möbel Niederlage... In: Fünfkirchner Zeitung, V. Jahrg. Nr.26. März, 1874. In: Fünfkirchner Zeitung Juli 10. 1881. April, 13. 1882.; Az Első Pécsi Asztalos Egyesület (fennáll 1852 óta) a Király u. 19. szám alatt (a Vasváry-féle üzlethelyiségben) megnyitotta újonnan berendezett, mindenféle ízlést kielégítő és saját készítményű mindenféle bútörait. In: Pécsi Napló, 1901. május 5. utolsó oldal.

A *Fünfkirchner Zeitung* részletes beszámolója szerint ez a diófa kredenc 315 darabra szétszedhető.³ Az 1869-ben kezdett munkát 1873. február 1-re fejezték be. Három ezüst lemezt erősítettek a bútorra, a következő felirattal: „Magyar honban – anyagilag elősegítették Zsolnay Vilmos és Imre Pécssett 1872. évben – készítette: Császár József 54 éves korában Pécssett, 1872 évben.” A támogatók mecénáló érdemét hangsúlyozva, az elkészült munka nivóját dicsérve az újságcikk a továbbiakban a pécsi polgárokat a bútor megtekintésére és az asztalosmester támogatására buzdította. A kiállított darab fogadtatásáról és további sorsáról nincs hírünk.

Dulánszky Nándor pécsi püspök személyében (1878) történő változás, a püspöki rezidencia és a dóm felújításának, majd átépítésének híre iparosok sorát csábította a városba, akik az új püspöknek ajánlották fel szolgálataikat, kérve megrendelői pártfogását. Ekkor bukkant fel városunkban **Patry Lajos** fafaragó, aki részben **Baldauf János** építőmérnök pártfogásának köszönhetően és a helyi német nyelvű újság, a *Fünfkirchner Zeitung*ban megjelenő híradások révén néhány jelentős megbízáshoz jutott: **Vasváry György** kereskedő fő utcai házában szalonjába az ajtók és ablakok faragott keretelését, oroszlánfejes plasztikus dekorációját, a püspöki palota kapujának portrébetéteit, a székesfehérvári országos árukiállításra egy díszasztal faragásainak elkészítését köthetjük nevéhez, de működött az Angster orgonagyárban is.⁴

A historizmus neoreneszánsz orientációja az 1870-es évektől a jó fafaragók és szobrászok közreműködését kívánta az igényes környezet alakításában, az épületek külső és belső díszítésében. **Bartalits Mihály** (1808–1879) szobrász, a 19. század derekának helyi mestere halálát követő években irányítja magára néhány sikerült munkájával és művésznyomorával a figyelmet a fent említett Patry Lajos, akinek hamarosan riválisa akadt egy ugyanekkor bevándorolt tehetséges szobrászban, Bartalits halálának évében idetelepülő Jiratko Albin szobrász személyében. A *Fünfkirchner Zeitung*ban olvashatjuk érkezéséről a következő híradást: „Néhány napja egy művészien faragott Krisztus látható Valentin Károly könyvkereskedő kirakatában. A Krisztus Raffael festménye nyomán készült, amely a bécsi Belvedereben van. (E képet nem tudtam még azonosítani.) Körtefából készült szobor művészi alakító-készségről és mesterségbeli tudásról árulkodik, amely a műértőket kielégítheti. A mű készítője egy bécsi mester, Jiratko, aki most telepedett itt le és a Báthory utcában van a műterme.⁵ Jiratko **Dulánszky Nándor** püspöknek írt levelében magát mint „akademische Bildhauer Pécs, Árpád Gasse 18. utcai lakos”-t, vagyis mint akadémiaát végzett, tanult szobrászt ajánlja mindennemű szobrászi munkára.⁶

Jiratko Albin a morvaországi Oslawában született, 1849-ben. Születésének helyét a pécsi halottak anyakönyvből ismerjük, ahol 54 évesként jegyzik be az 1903. febr. 22 - én elhunyt szobrászt.⁷ Apja, Jiratko Antal építőmester, egykori

³ Ungarische Kunst. In: *Fünfkirchner Zeitung*, IV. Jahrg. Nr. 11. 6. Februar, 1873. S. 3.

⁴ Mendöl Zsuzsanna: Baldauf János pécsi építész (1831–1890) In: Pécsi Szemle 2000. Tél, 48–50.p.

⁵ *Fünfkirchner Zeitung* 1X. Jhg. Nr. 92. 16. November, 1879. S. 4.

⁶ Pécsi Püspöki irattárban 144/1880 iktatószámú levél (1879. dátummal)

⁷ BML Pécsi Római katolikus Halotti anyakönyv 1903. 179.p.

brünni lakos, anyja Finsthau Antónia Bécsből. Nevét az újságban szereplő gyászjelentésben már Funta Antóniaként említik, ugyanott 52 évesnek nevezik a gyomorrákban elhunyt szobrászt, akinek öt leány és egy fiútestvére volt.⁸ Feleségének, Schultz Máriának testvérei (Schultz Károly esperes plébános, Schultz Imre tanítóképezdei tanár, valamint Müller Imréné Schultz Szidónia) révén is olyan kapcsolatokra tett szert, amik segíthették itteni boldogulását, az egyházi munkákra, szobrok, oltárok készítésére szóló megbízások elnyerését.

Nevét a későbbiekben a magyar kiejtés szerint, a szó végén hosszú magánhangzóval írta, ezért mi is így használjuk. Német anyanyelve nem volt akadály a itteni érvényesülésének, hiszen a város polgárainak, de különösen az iparosoknak jelentékeny része német nyelvterületről betelepült volt. Jiratkozó a helyi német újságban kezdte hirdetni műhelyét. Számláin és ajánlataihoz benyújtott tervein is jó ideig még ezt a nyelvet használta.

1881-ben az Óposta (ma Perczel Miklós) utca 25. számú házban rendezkedett be, amit úgy jellemez egy újsághír, hogy „az elhunyt Bartalits műterme modern kiadásban”, ahol a fiatal szobrász ekkor Szabadszentkirály katolikus templomába szánt hét láb magas szobrokon dolgozott.⁹ Szlavóniából hozott kőből már elkészítette a Szűzanyát ábrázolót, s a Szent József alakját is hamarosan befejezi.¹⁰ Ezek a szobrok az 1849-ben épült szabadszentkirályi római katolikus templom bejárati-, vagyis főhomlokzatának sarkaira, a tető indításához kerültek. Megmunkálásuk révén akár fülkébe is állíthatták volna, mert főnézetre komponált, zárt kontúrú plasztikák. A későromantikus, dísztelen templomon a nagy magasságban lévő szobrok plasztikai kivitele ma alig ítélné meg, annál is inkább, mivel a köveket az időjárás eléggé kikezdte: a Madonna és gyermeke feje hiányzik, Szent József kezében tartott lilium sérült. A nagy méretben, kőben történő kivitel és a szűk határidő mindenestre kihatott az alkotás művészi minőségére.

Jiratkozó 1880 februárjától 1883 év végéig rendszeresen dolgozott **Angster György** orgonakészítő üzemében, az orgonaházak díszítését faragta.¹¹ A pécsi székesegyház 1891-ben befejezett átépítését követően kiadott *Emléklap a pécsi főszékesegyház fölszentelése alkalmából* a dóm Angster-féle 60 regiszteres orgonájáról azt közli, hogy telve van a román stílnak megfelelő arabeszekkel, amiket Jiratkozó Albin pécsi szobrász faragott.¹²

A Pécsi Kereskedelmi és Iparkamara 1882-ben készített jelentésében (a kerületét képező Baranya, Somogy és Tolna megyének továbbá Pécs szabad királyi városnak általános kereskedelmi, ipari és forgalmi viszonyairól) olvashatjuk, hogy műfaragványokat jobbra asztalosok és orgonaépítők részére két képfaragó készített Pécsen.¹³ Keresetők, mióta cellulóseből is gyártanak bútordíszítményeket, nagyon

⁸ Pécsi Közlöny, 1903. február 24.

⁹ Madas József: Pécs-belváros telkei és házai. Adatgyűjtemény. Pécs, 1978. 576.p. 1884–1887 között hozza itteni háztulajdonosként.

¹⁰ Im Atelier eines Bildhauers In: Fünfkirchner Zeitung 4. September, 1881. S. 4.

¹¹ BML Angster gyár iratanyaga. Számlamutatókönyv 1877–1885.

¹² Lechner Viktor és mások: Emléklap a pécsi főszékesegyház fölszentelése alkalmából. In: A Pécsi Figyelő 1891 évi melléklete, 3. p.

¹³ Pécs, 1883. 113.p.

megcsökkent. Bár név szerint nem emlegeti őket, az egyik bizonyára Jiratko, a másik Patry Lajos lehetett.

Ekkor kezdődik **Kiss György** (1852–1919) szobrász pályafutása is, de őt tanulmányai és megbízásai sokáig távol tartották Pécestől. Jiratko 1883 januárjában az Angster gyár közelében, a Mária utca meghosszabbításában, a 34. szám alatt hirdeti műhelyét, ahol a templomi berendezési tárgyakon túl a korszak építőtevékenységét újszerű technikával szolgálva, az olcsó és gyorsan készíthető cement-díszek, műkő és kőszobrok, gipsz épületfaragványok valamint fémöntvényekhez szolgáló modellek készítésére is ajánlkozik.¹⁴ Egy kőszobra fennmaradt ebből a periódusból, a Pécs-belvárosi (ma az egyetemi könyvtárhoz tartozik a Nendtvich Sándor városi mérnök és Gianone Ágoston terve alapján 1883 épült) iskola lépcsőházában.¹⁵ A *Tanítás* c. klasszicizáló nőalak varazdsi kőből faragott másfél méteres fülkeszobra akadémiai mintakép, talán metszet nyomán születhetett.¹⁶

A nagyszeminárium (papnevelő) épületét 1883-ban új szárnyal bővítették a Hunyadi út mentén, ahol az új tantermek melletti tágas folyosókon sétalehetőséget biztosítottak a papnövendékeknek, a második emeletén pedig kápolnát alakítottak ki. **Kirstein Ágoston** neoreneszánsz tervét túl költségesnek találván **Szeifritz** kanonok a kápolna felszerelését, kialakítását helyi iparosokra bízta: A belső kialakítását Jiratko Albin tervezte, a neoromán stílusú oltárt Hoffmann Károly asztalosüzeme készítette tölgyfából, szobrait Jiratko faragta, valamint az oltár mellett elhelyezett orgonát, s a vele szemben szimmetrikusan elhelyezett szekrényt is, amiben a szertartási kellékeket tartották, ők készítették, a kazettás „franciás” mennyezettel együtt. A padokat **Ollinger Adalbert** asztalossal csináltatták.¹⁷ Az 1930-as években készült képselapon a kápolna belsőjében még megvolt a Jiratko-féle szobordíszes eklektikus neoromán oltár, a fent említett berendezése megfoghatkozott, az oltár mellett álló szobrok alkotójára vonatkozóan nincs adatunk, falain **Gebauer Ernő** festette figurális falképek láthatók.

1883 októberben Jiratko műtermét a János utca 17. és a Nagy Flórián utcára forduló, azóta lebontott sarokházba helyezte át egy újabb hirdetés szerint.¹⁸ Az Angster orgona díszítési munkáinak csökkenésével az asztalosság másik helyi központjával a Hoffmann-féle bútörüzemmel válhatott szorosabbá együttműködése, mert 1884-ben ennek közelében, az Óposta utca 25-ben vett házat, s haláláig e műhelyében reklámozta tevékenységét.¹⁹

¹⁴ Fünfkirchner Zeitung, 28. Jänner, 1883. S. 5.

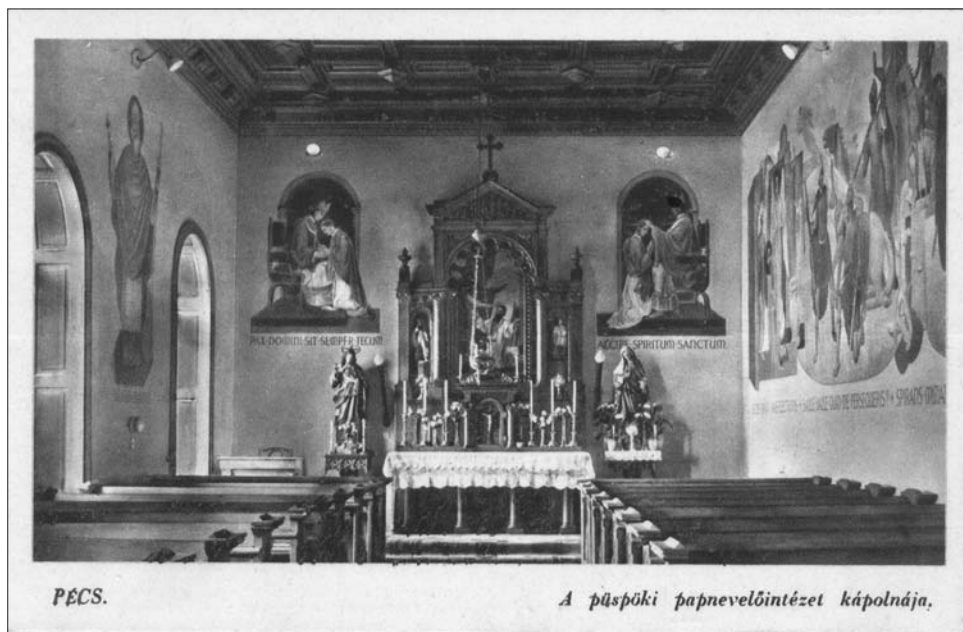
¹⁵ Fünfkirchner Zeitung April, 26. 1883. S. 3.

¹⁶ Pécsi Figyelő, 1883. október 20. A szobor alkotójára vonatkozó információt Sonkoly Károly művészettörténésznek köszönöm

¹⁷ Die Seminärkapelle. In: Fünfkirchner Zeitung, 7. Okt. 1883. S. 3.

¹⁸ Fünfkirchner Zeitung, 11. Oktober, 1883. A Jiratko's Atelier befindet sich vom 1. Oktober angefangen (Gr. Floriangasse Ecke Johannsgasse 17.) Indem ich von diesem Wohnungswechsel das P. I. Publikum verständige empfehle ich mich zur Anfertigung von Kirchlichreligiösen Objekten als: Altäre, Kanzel, Beicht, Betstühle, Statuen, Kreuzwege aus Stein und Holz, ferner zu allerlei Kunstschnitzereien und zu Bauornamenten aus Zement, Gyps und Stein. Für solide und den Anforderungen der Kunst entsprechend Ausführung der mir wendendne Aufträge übernahme ich jede Verantwortung und bitte darum . Hochachtungsvoll A. Jiratko

¹⁹ Fünfkirchner Zeitung, 19. März, 1885.

E reklámok tájékoztatnak működéséről. Ugyanis a századfordulóra már tetemesre nőtt munkásságát referenciaként összegző hirdetése ma lexikonszerű forrásként használható. Működésének negyed százada alatt távoli vidékekről jött megrendelésekre készített „mindennemű templomi mű-munkákat fa- kő- és gipszből: oltárokat, szószékeket, gyóntató és imaszékeket és más berendezési tárgyakat bármely modorban egyszerű és legdíszesebb kivitelben. Raktáron is tartott Szent szobrokat és Krisztustesteket.”²⁰

A közlekedés fejlődésével e területen is meg kellett küzdenie a feladatokért, hiszen a pécsi újságokban egy tiroli, St. Ulrich-Grödenthali mester, Stuflesser Ferdinand szobrász és oltárépítő fából készített neogót oltár képével hirdette hasonló készítményeit.²¹

1888-ban a Pécsi Országos Termék és Műipar Kiállításon a bútór és lakberendezés részlegben és az építőipar szekcióban is kiállított, cementből készített épületdíszítményeiért Jiratkó aranyérmert nyert.²² Különbféle méretű cement és gipszornamentumokat raktáron tartva azok olcsóbb áraival a polgárházak historizáló homlokzatainak átalakításához, díszesebbé tételéhez kínált gyors megoldást, a helyi Zsolnay gyár ilyen célra gyártott terrakotta készítményeivel versengve.

A 19. század második felének a történelemre alapozott szemléletmódja, a historizmus a műemlékek iránti érdeklődést, tudományos feldolgozásukat és felújításu-

²⁰ Pécsi Közlöny, 1900. május 6.

²¹ Pécsi Közlöny, 1900. április 1.

²² Kiállítási Értesítő 19. szám 1888. szeptember 4. (Építési ipar,) 45p. XVII. Bútór ipar és dekoratív lakberendezés kategóriájában állami bronzérmert nyert [...] Jaiser Gyula, *Jiratkó Albin Pécs*, Ruzsinszky Kálmán, Graits Ede Pécs

kat kezdeményezte. A műgyűjtés divatja örömmel fogadta a „stílustisztán” helyreállított középkori templombelsőkből eltávolított, főként barokk oltárok sok aranyozással költségesen helyreállítható dekorációját, amiket a középkori szellemben felújított, vagy átépített templomokban odaillő, egyszerűbb kialakítású oltárral pótoltak. E középkori nosztalgiaik sajátos termékeként született hármastagolású oltárok tömeges pótlásába a 19. sz. utolsó negyedében már a gyáripar is besegített. Pécssett Zsolnay Vilmos agyagáruk gyára az angol és francia mintaképekhez hasonlóan, 1880-tól sikerrel bővítette termékeit egyházi megrendelésre készült színes majolika oltárokkal, keresztelő kutakkal és szószékekkel. Ezeket jobbra a templom restaurálását irányító építész tervezte akadémiai képzettségű szobrászokkal együttműködve. Ugyanakkor az „egyházi bazárárú” (szobrok, keresztetek, kálvária stációk) előállításában a mintakönyvek használata már alacsonyabb nivót, a szent szobrok és oltárépítmények tekintetében bizonyos tipizálást, meglehetősen személytelen, akadémikusan száraz kivített eredményezett. Különösen a falusi közösségek csekély anyagi lehetőségei hozták divatba az olcsó fából készült, egyszerű fülkés-ormozatos oltárépítményeket, amelyeket gyakran a szobrokkal együtt színesen lefestettek. Ez a korszak az egyházművészet tekintetében a legmostohább, a nagy mennyiség ellenére is. Az oltár típusában, felépítésében kevés az eredetiség, esetleg csak a rajta elhelyezett festmény vagy nívósabb szobor miatt számíthatnak figyelemre ezek az eklektikus összeállítások, amelyeken végső soron a megrendelő ízlése és anyagi ereje tükröződik. Jiratko munkáiból az általam látottak zöme inkább ipar- és helytörténeti, s nem művészeti jelentőségű. A díszítőképessége, s e területen sokirányú jártassága, az egyházi berendezések felépítésének, ikonográfiai jellemzőinek ismerete tette alkalmassá ezek tervezésére, megvalósítására.

Ma a Komlóhoz tartozó Mecsekjános templomának 1888-ban készült oltárépítménye csaknem azonos a pécsi szeminárium oltárával. Itt a menza előlapját román stílusú kocka fejezetű féloszlopok között körbe foglalt négykaréjos motívumok tagolják. A reneszánsz jellegű felépítményen ezt a stílust képviseli a **Graits Andre** (1854–1909) festette, Krisztus keresztelését ábrázoló olajfestmény és a széleket lezáró váza, illetve a szentség ház mellett adoráló, profilban ábrázolt, festett angyalszobrok. Csekély faragott díszítése ismét a predella stílusát követi. Az oltárkép melletti túlzottan keskeny fülkékben talpazatra kellett állítani a kisméretű Vendel és Flórián szobrokat, amelyek léptékükben a gótikus oltárokon több szintben történő elhelyezéshez illők, s a fülke takarásában kevésbé láthatók, az ábrázolás nem tudja hatását kifejteni.²³

Jiratko sógora, **Schultz Károly** esperes működésének helyszínén, Márokon a lippói út felőli végén 1889-ben Szentháromság szobor készült Jiratko terve szerint, amit **Piacsek Károly** kőfaragó faragott ki, kovácsoltvas kerítése **Gianone Sándortól** való.²⁴

A pécsi székesegyház átépítése megkezdésekor a plébániák sem akartak lemaradni a szépítésben. 1889. február 8-án a plébános a pécsi Szent Ágoston templom felújítását kezdeményezte. Ez alkalomból a stílusegység megteremtésének érdekében a mellékoltároknak a főoltár szelleméhez illő neoreneszánsz átépí-

²³ Pécs, 1888. ápr. 14. 5.p.

²⁴ Márok monográfiája. Széna Béla (szerk.). Pécs, 2000. 51–52. p.

tésére tett javaslatot Jiratkozó, német nyelvű ajánlatával kő architektúrájú oltárok tervrajzait mellékelve.²⁵ Anyagiak hiányában kivitelükre nem került sor.

Az egykori Pécs-budai külvárosi temető újabb részének útkereszteződésében 1891-ben Baldauf János terve szerint hat méter magas keresztet állítottak, amelynek corpusát Jiratkozó Albin budafai homokkőből faragta. **Szőnyi Ottó** sem tartotta elsőrendű művészi munkának.²⁶

Vasváry György vas és szerszámkereskedő Király utca 19. sz. alatti üzlet-házára 1890-ben Jiratkozóval domborművű cégéret faragtatott kőrefából.²⁷ Ezek alapján a budapesti Ganz és Társa öntödében vasöntvények készültek, amik 1892-ben kerültek cégéreként a homlokzatra. Romváry Ferenc a következőképp értékelte őket: „Szöveg nélkül is beszédesek ezek a domborművek, mert szinte a pop art módszerével, egyúttal mintegy arcimboldi naturalizmussal halmozta Jiratkozó szinte leltárszerű pontossággal mindazt, amit a vasboltban árusítottak. Kályha,

Jiratkozó Albin: Vasváry-cégér, kőrefa, 1890.

²⁵ BML Tt 260. német nyelvű javaslat BML Különkelt ügyek 52.: 59. németül. 1859/2053/1889 „A bányászok és iparosok védőszentjei: Szent József, Rókus, Borbála, Vendel, Alajos – az ifjúság védszentje, Flórián, Sebestyén, István, Imre, László képei is alkalmazva lesznek.” Az oltárok és a berendezés átalakítása 1800 frt-ba kerülne.

²⁶ Szőnyi Ottó: A Pécs-budai külvárosi temető. In: A P-B-m-ME Értesítője, IV.-1. 1911. március 61-62.p.

²⁷ Romváry Ferenc: A pécsi Vasváry ház. In: A JPM Értesítője 34 (1989) Pécs, 1990. 259–260., 281.p.

szeneskanna, sparherd, reszelő, tőkgyalu, darkedli-sütő, merőkanál, kuglófsütő, lábasok, serpenyők, sótartó, mérleg súlyokkal, olló, vasaló, kávédaráló, mozsár, továbbá kulcsok, lakatok és záruk, zsanérok és kilincsek a jobboldalin, míg üllő, csákány, balta, ásó, kapa, vasvilla, metszőolló és sarló, zablá és körző a baloldalin. Mindez arányosan elrendezve, gondosan csoportosítva, kompozíciókba szervezve. Ritmusa, egyensúlya van az egész együttesnek. Az egyik mintegy a konyhát, a másik pedig egy valóságos szerszámoskamrát idéz meg. S hogy a szobrász megadja a módját, be is keretezte az egészet. A 2:1 arányú két plasztikus domborművet felül oroszlános feldísz koronázta. Mindkét változat, a fa és az öntöttvas egyenértékű, a maga nemében mesterremeknek számít.²⁸ Ugyanide a vasszerszám kereskedés üzlethelyiségében a hosszú kereskedőpult mellvédjét díszítő öntöttvas betétmezők domborművű modelljei is Jiratkozó alkotásai voltak. Mitológiai és allegorikus jelenetekkel utaltak az üzlettulajdonos tevékenységére, áru előállítására, jellegére. Közülük csupán a „Vulcanus műhely”-t ismerjük.

Vasváry György szkókói villája berendezéséhez többször vásárolt Jiratkótól faragott, díszes képereteket, továbbá domborművű tondó-képeket (plateau-t) falitálat, például a keleti szárny emeletének utolsó „Flóra-Dóra” szobájába „zenekart ábrázoló tölgyfa domborművet. A Vasváry család nemesi címerével díszített faragott Kép (Kelt-) mutató szekrény oromdíszéül szolgáló földgömb is az ő munkája volt és a főutcai üzletháza öntöttvas cégéreinek és feldíszéseinek faragott fa modelljei is ide kerültek.²⁹ Sajnálatosan ezek a többi berendezési tárgyjal együtt szétszórártak, kikerültek vizsgáldásunk látóköréből.

Templomi berendezéseinek jó részét a stílusavulásuk és az igények változása selejtezte ki. Szerencsés kivétel egyik legnagyobb szabású munkája Berkesd 1894/1896-ban épült neogótikus templomának (tervezte Herczeg Zsigmond) festetlen berendezésének megtervezése, plasztikai kivitele. Mértéktartó faragással díszített egyszerű szerkezetű oltárán, mint Jiratkozó számos más oltárán is, Graits Endre festette a központi képet, Szűz Mária szeplőtelen fogantatását. A szószék, szentélykorlát, két gyóntatószék stílusában egységes, szolid munka.³⁰ A Tolna megyei Értényben helyreállította a Szentháromság-szobrot.³¹ Az ő műhelyéből vásárolták a szarvasi római katolikus templom oltárára került Madonnát.³² A veliskovcei plébániára Mária szíve szobrot készített 1899-ben.³³

1897-ben Mohácson vas domborművet készített a Csele pataknál lévő Csata emlék-obeliszkre, amit Kiss György véleménye alapján nem fogadtak el.³⁴ Csak a kőoroszlánt készíthette el, míg a figurális ábrázolást Kiss György kapta.³⁵

²⁸ Romváry Ferenc: A néhai Vasváry-ház. In: Pécsi Szemle 2000. Nyár, 37–40.p.

²⁹ Romváry Ferenc: A pécsi „Vasváry-telep” története. In: A JPM Évkönyve 32 (1987) Pécs 1988. 209. A „Vasváry-Telep”-nek összes díszítmény és berendezés tárgysorozata: 189., 196, 201., 315., 556., 630., 707., tételek Jiratkótól

³⁰ Pécsi Napló, 1894. november 8. 4.p.

³¹ Pécsi Napló, 1896. szeptember 29. 4.p. és 1894. november 8. 4.p.

³² Boros László szíves közlése

³³ Pécsi Közlöny, 1899. május 10. 5.p.

³⁴ Pécsi Napló, 1897. augusztus 11. 4.p.

³⁵ Pécsi Napló, 1897. október 17: 3–4.p.; Boros László: Mohács építészeti és képzőművészeti emlékei. In: Tanulmányok Mohács történetéből. Pécs, 1993. 254.p.

Bizonyos komponálásbeli ügyetlenség, vérszegény mintázás jellemzi a Somogy megyei Lakócsa rk. templomában készített szószék-kosarának relief-figuráit, amit ugyancsak Jiratkó munkájának vélünk (hivatkozik rá hirdetésében), a neoreneszánsz mellékoltárokkal együtt, Szent Antal és Jézus szíve szobrával (1899), amelyek lapos faragású ornamensei felvillantják díszítőszobrászi képességeit. A mellékoltárokat más híradás viszont a pécsi Hoppel cégnek tulajdonítja.³⁶ Nehezebb teljesítményének megítélése, munkájának elválasztása Döbrököz katolikus templomában. Ezt 1891-ben Kirstein Ágoston tervezte, de csak 1902-re készül el **Schlauch Imre** kivitelezésében. A belső berendezésre **Czigler Győző** készített költségvetést (és tervet), végül Jiratkó Albin készítette el az általa áttervezett neoreneszánsz oltárokat.

Pécsett a Notre Dame Zárdatemplom oratórium-(kongregáció) kápolnájában 1902-ben állított neoromán stílusú oltárt Jiratkó munkái közé sorolhatjuk. Felépítményén középen Mária Immaculata, kétoldalt magyarországi Szent Erzsébet és boldog Margit szobraival.³⁷ E szobrokat mára már elajándékozták, az oltárszekrényt a helyiség átalakítása miatt szétszedték.

Alapított 1879.

JIRATKÓ ALBIN

szobrász és oltárépítész
Pécsett, Perczel-utca 25. szám.

Kittüntetések:
Állami bronz-érem, Pécs 1889.
Művészeti bronz-érem, Triest 1891.
Ezüst-érem, Temesvár 1891.
Bronz-érem, Budapest 1896.

Ajánlja magát mindennemű
Templomi ●●●
●●● **mű-munkák**
ja-, kő- és gipszből
leendő elkészítésére.

Készít

oltárokat, szószékeket,
gyóntató- és imaszékeket, stb. stb.
és más **berendezési tárgya-**
kat, bármely korban **egy-**
szerű és legdíszesebb kivitelben.

Szent szobrok
mindennemű **kőből, fából és**
anyagból művésztisztes kivitelben
készíttetnek.

Oltárok és szószékek szállítattak: Obróvaiz, Hajós, Virágos,
Pécs, Pécsvárad, Abaliget,
János, Tószeg, Pócs, Cserencsöz Bálmonostor, Ipolyás, Szabolcs,
Petrozseny, Östermerd, Bizovác, Rassa, Berkvéd, Csécsé, Sopron,
Nagyvárad, Mező Komárom, B. Madarás, és Lakócsa.

Szent Háromság szobrok; Német-Márok, Szakál, Szent Péter (Komárom m.) és Ertény továbbá nagymennyiségű fa és kőszobrok stb.

Raktár Szent Szobrok és Krisztusfestmények stb. 20

Pécsi Közlöny, 1900. május 6.

A KONGREGÁCIO KÁPOLNA OLTÁRA.

³⁶ Pécsi Közlöny, 1899. december 14. 4.p.

³⁷ Szentkirályi István: A pécsi Notre Dame nőzárda és iskola. Pécs 1908. 100 és 158.p. utáni kép

Egyházi vonatkozású szobrain a cégér-reliefek naturalizmusa és erőteljes plaszticitása, komponálási érzéke helyett inkább az akadémikus szemlélet és többnyire a román stílus hagyomány követelte visszafogottság érvényesült. Készített cibóriumos neoromán oltárt is, ahol a szobroknak szánt főszerepet, de sokszor – talán anyagi megfontolásból – nem ezt a megoldást választották megrendelői, hanem készletéből választott szoborral gazdagították oltárukat, már meglévő építménybe alárendelt szerepbe helyezve azt. Az iparosodás korában Jiratko a kézműves munka igényességét, a részfeladatokban nyújtott precizitást képviselte. Így az egyre személytelenebbé váló termelés gépezetébe illeszkedő láncszemként értékelhető a munkássága. A historizmus bútorművészetének igényes faragott díszítéshez hozzájárulása ugyan alig megragadható, de éppen a Vasváry villa berendezéséről szóló adatok érzékeltetik, hogy e polgári belsők kialakításában a korszak helyi iparművészetének legjavát képviselte. Bár nekrológja értékelését, mely szerint Jiratko az oltárépítészet terén úttörő nagy érdemeket szerzett, szoborművei is maradandó beccsel bírnak, a ma feltalálható művei nem igazolják.³⁸

Halálát követően özvegye kiárusította a műhely készletét. A kiváló műbeccsel bíró kisebb nagyobb szobrokat, feszületeket, consolokat, képereteket leszállított

áron³⁹. A „jóhírnevű” vállalkozást az a **Kálmán Ede** (1869–1933) vette át, aki díszítőszobrászi tanulmányait Jiratkonál kezdte. 1903 júliusában már úgy hirdeti üzenetét, hogy azt a modern kor igényének megfelelően berendezve vezeti tovább.⁴⁰ 1904-ben Kálmán Ede kő- és fafaragógént is ajánlja magát a Pécs Király utca 38-ban lévő műtermében. Ez a Jiratko-féle műhelynek a mai Király utcára kivezető telekre történő bővítését

jelzi. Kálmán Ede munkássága egyre inkább a díszítőszobrászat felé tolódott. A Janus Pannonius Múzeum Városháza Osztályán fennmaradt céges levélpapírján ajánlkozott 1905. január 10-én Schlauch és Károlyi építészeknek a városháza szobrászmunkáira, költségajánlatában a műkö külső munkákból 20%-os, a belsők gipszből elkészítésére 25% engedményt adva.

³⁸ Pécsi Napló 1903. február 24. 4.p.

³⁹ Pécsi Közlöny, 1903. március 7. 6.p. és március 8. 5.p.

⁴⁰ Pécsi Közlöny, 1903. július 22. 7.p.; július 24. 4.p.; július 30. 1.p.

MELÁTH FERENC

120 ÉVES A BAPTISTA MISSZIÓ PÉCSETT

A 16. századi Európában a **Luther**, illetve **Zwingli** és **Kálvin** által elindított reformáció kezdetekor az önmagukat „testvéreknek”, mások által anabaptistáknak, tévesen újrakeresztelőknek nevezett hitágazat közösségei a 16. században a reformáció puritán keresztyén irányzataként jöttek létre. Tanításuk az újszövetségi gyülekezetek bibliaértelmezésén alapult, és a *hit*, a *megtérés* és az *újjászületés* dolgaiban másként gondolkodtak, mint a lutheri, vagy a kálvini reformátorok. Az anabaptista felekezetnek nem voltak kiemelkedő reformátor személyiségei, azonos időben és egyszerre több helyen jöttek létre a bibliai igazságokat felismerő csoportok önálló vélemény-nyilvánítása alapján. Közösségüket az egyenlő társak demokratikusan élő csoportja alkotta.

A Szentírás tanítása alapján a hitvalló keresztséget vallják és gyakorolják. Jézus Krisztus szerint ugyanis „aki hisz és bemeztkezik, az üdvözü.” A keresztség ezen formája azonban nem újrakeresztelés, mivel a csecsemőkorban, vagyis még az öntudatlan korban kapott meghintés – vagyis keresztség – nem bibliai fogantatású, mivel nincs egyéni meggyőződésen és döntésen álló hitalapja. A biblia sajátos értelmezése alapján elutasították a papi hierarchiát is éppúgy, mint a csecsemőkeresztséget, és csak hitvalló felnőtteket keresztelnek, mégpedig teljes alámerítéssel. Ez a legtöbb egyház gyakorlatához hasonlatosan nem is keresztelés, ahogy azt „Bemeztítő” – **Keresztelő Szent János** működése óta jól ismeri a keresztény világ, hanem vízbe merítés. A bemeztés bibliai igazsága szerint a „hullámsírba” eltemetjük az ó-embert, és az kiemelkedve a vízből újjászületett, Krisztus-követő emberként kezdi meg új életét, Jézus Krisztus parancsa alapján!

A 17. századtól a baptista elnevezés használatos, amely megjelölés egyébként latinositott görög eredetre vezethető vissza. Ezek a hívő csoportok Svájcban, Dél-Németországban és a Morva-területeken egyidejűleg keletkeztek. Nyugat-Európában, elsősorban Angliában és Hollandiában tudtak gyülekezeteket fenntartani. Onnan jutottak el Amerikába, Közép- és Kelet-Európába, ekkor már baptista néven.

A kezdetekkor az anabaptista közösségek üldöztetése mind állami, mind egyházi részről Európa-szerte jelentős volt. Közép-Európában a 18. sz. utolsó harmadáig habán fazekas munka- és életközösségek formájában maradtak fenn. A Magyarországon menedéjogot kapó anabaptista habán fazekasok a 16. sz. közepétől váltak ismertté. Főként Erdélyben és a Felvidéken, később a Dunántúlon is tevékenykedtek.

BAPTISTÁK MAGYARORSZÁGON ÉS PÉCSETT

Magyar földre az újkori baptista misszió a 19. század közepén érkezett. Azóta ismerjük munkásságukat, fejlődésüket és az elismertetés ügyében folytatott harcukat.

Vojka János (1824–1896)

Az 1842. évi hamburgi nagy tűzvészt követően kézművesek mentek oda új-jáépíteni, jó kereset reményében. A tűzvész idején a hamburgi baptisták példaadó mentési-segélyezési munkája nyomán, közülük sokan felfigyeltek gyülekezetükre és tanításukra. A bibliai tanítás megismerése után többen fölvtették a hitvalló keresztséget, baptisták lettek. Ezek között magyarföldiek is voltak.

Köztük volt a pécsi **Vojka János** (1824–1896) asztalos is, aki egy Hamburgban megismert barátjával együtt érkezett 1846-ban haza Pécsre. A Vojka család azonban az „eretnek” tanítást nem fogadta el, sőt rövid idő múlva kitagadták és az örökségből is kizárták. Hamarosan visszatért Hamburgba, onnan pedig skót származású feleségével a '850-es években Glasgow-ba költözött. Eszerint 1846–1848 között voltak baptisták a városban, de tanításuk továbbadása nem sikerült. A Vojkával 1846-ban hazajött többi magyar baptista viszont Pest-Budán, majd más településeken elindították a baptista missziót hazánkban.

Következő helyszín az Anna utca 18. sz. ház volt. E ház első tulajdonosa 1695-től a Makár család volt, majd a 18. sz. közepén „horvát (illir) iskola” működött

Az ülő hölgy Eilinsfeld Emília

benne. Az Eilinsfeld család a 19. sz. közepén vette meg az épületet. Az 1847-ben született **Eilinsfeld Emília** Pesten ment férjhez Thalhammer Károly vendéglőshöz. Húgai is követték őt Pestre, ott mindhárman kapcsolatba kerültek a baptista gyülekezettel. Mindhárman bementek, ezáltal a baptista gyülekezet tagjai lettek. Emília férje a „szektás” eltévelyedést nehezen viselte, válást kezdeményezett, melynek eredményeként Emília, férje nevétől is megfosztva, 1884-ben, egyéves fiával, Ferdinánddal hazaköltözött. Hamarosan húgai is követték őt Pécsre.

Ez a család a lakásban, a kor szokásainak megfelelően, kézimunkázó nők beszélgetéseit kezdeményezte, és ilyen alkalmakon hitről, kegyelemről, hitvalló keresztiségről (bementésről) is szó esett. Nyáron baptista bibliaárus érkezett Pécsre, aki nappal házalt a Bibliákkal és a traktátusokkal, este pedig biblia-magyarázatokot tartott az Eilinsfeld család otthonában. Ősszel **Meyer Henrik**, a *Magyarországi Baptista Közösség* akkori vezetője jött Pécsre. Megfelelő termet béreltek, és esténként ötven–száz hallgató előtt Meyer beszélt az üdvösségről, a Biblia újszövetségi igazságairól. Mind a biblia-árusok ismétlődő munkája, mind Meyer újabb lá-

toztatásai nyomán többen fölvetették a hitvalló keresztséget. Magára a bemerítésre Budapesten került sor.

Az Eilinsfeld család vendégszeretete jeléül imaház céljára felajánlotta az utcai szobát. 1886-tól itt vasárnap délelőtt istentiszteletet tartottak, délután vasárnapi iskolát, hét közben pedig esti bibliaórát.

Vojka Glasgow-ból – immáron Woyka-néven – kapcsolatban állt Meyer Henrikkel. Amikor arról értesült, hogy szülővárosában is megalakult a baptista gyülekezet, lelki tanácsokkal látta el őket. Kétszer haza is látogatott és egy máig nagy becsben tartott harmóniumot ajándékozott a gyülekezetnek.

Az első ismert pécsi bemerítésre 1889-ben került sor Ürögön, a Steinhauser szőlő melletti patakban. Eilinsfeld Emíliának az édesanyja ugyanis Steinhauserlány volt. Hazánk más területein is gyakorlat volt a folyókban, patakokban végzett bemerítés, amint azt a Jordánnál is tette János és az őskeresztények. Az 1890-es években az Anna utca 18. szám alatti udvarban létesítettek bemerítő medencét, ún. baptisztériumot.

Eilinsfeldné halála után a lányok kivándoroltak Amerikába, a pécsi misszió lelki támasza, Emília férjhez ment a megözvegyült **Gromen János** baptista lelkipásztorhoz. A házat eladták, a baptisták imaház nélkül maradtak. Az otthon nélkül maradt gyülekezet átmenetileg helyiséget bérelt a kaszárnya épületnek nevezett Tettye utca 1. sz. alatti házban.

Az „eretnek” Vojka János, ill. a „szektás” Eilinsfeld Emília megítélésével kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a 19. századi Magyarországon a baptisták „létezősultságának” nem voltak törvényes feltételei. Az 1848-as vallásszabadsági törvény 1849 után érvényét veszítette. 1895-ben a parlament megalkotta az 1895. évi XLIII. törvénycikket, a vallás szabad gyakorlatáról. A baptisták e tárgyban beadott megkeresését leginkább Pécs város „követje”, **Irányi Dániel** támogatta. De még újabb tíz év telt el addig, amíg a baptisták megfeleltek azoknak a feltételeknek, melyek alapján 1905-ben Lukács György kultuszminister kiadta a 77.092/1905.sz. körrendeletet a törvényhatóságok számára. Ebben a baptistákat „elismert” felekezetként az állam védelme alatt működő közösségként deklarálta, az 1895-ös „túrt” kategóriával szemben. Sajnos, a körrendelet ellenére még évtizedeket kellett arra várni, míg minden szolgabíró, jegyző stb. az abban foglaltak szerint járt el a baptisták temetési, temető-kialakítási stb. ügyeiben. A baptisták azonban Magyarországon csak 1947-től váltak a többi egyházal egyenrangú felekezetté.

A pécsi baptista misszióban lényeges változás történt 1900-ban. Ekkor szervezte meg Meyer Henrik a Magyarbolyban szolgáló **Haffner István** lelkipásztor vezetésével a *Pécsi Baptista Körzetet*. Ezáltal a több helyen és némileg önállóan működő gyülekezetek és szórványok további szolgálatukat közös lelki gondozással, pénzügyi szervezethez végezheték. Az imaház vásárlása elodázhatalanná vált, amire 1902-ben került sor, amikor a Nagyflórián utca 20. és Bástya utca 6. szám alatti két-ház, közös udvarú telket megvásárolták. A Nagyflórián utcai épület két szobáját összenyitva hozták létre az imaházat. Az épületben lelkipásztorlakást alakítottak ki. A Bástya utcai ház lakásait pedig bérbe adták, ami folyamatos bevételt biztosított a gyülekezet számára.

A vásárlást azonban csak jelentős kölcsönnel tudták végrehajtani. A hitel nagyobb részét a *Süd-Mitteleuropa Ungarische Kapellenbau-Kassa Alapítvány* biztosította. Ehhez a kezességet Haffner István magyarbólyi háza jelentette, aki eladta szőlőjét, és ezt az összeget is a gyülekezet rendelkezésére bocsátotta. Mindkét tette nemes lélekre vall.

A Nagyflórián utcai épület alatt jelentős méretű, boltíves födémű alagsor volt, ezért az imaházban bemelegítő medencét nem tudtak kialakítani, udvari baptisztérium létesült.

Bástya u. 6. – Nagyflórián utca 20.

Az 1902-es beköltözést követően 1903-ban alakult meg a Körzet. Ekkor fektették föl a pénztárkönyvet (*Vereinigungs-Kassa*), mely az egymással szövetségi alapon működő gyülekezetek azon pénzügyeit vezette, melyek a családok havi önkéntes adományaiból, a lelkipásztori illetményéből, útiköltségei térítéséből álltak. A másik pénztárkönyvbe (*Gemeinde-Hauskonti-Buch*) a pécsi épületek ügyeit – bevételek, kölcsön-törlesztések, tatarozások – könyvelték.

A baptista misszió területünkön eleinte német nyelvű volt. A német nyelv használata Pécsen és Baranyában nem volt kirívó, itt sok német származású élt. A német nyelvű szolgálat hamarosan német–magyar vegyes, később teljesen magyar szolgálati nyelvre változott. Az első magyar gyülekezet a mai Pécs-Somogyon jött létre 1912-ben. Az imaházat a húszas években egy korábbi DGT raktárépületből alakították ki. A mai imaház 1981-ben épült.

Hamarosan szükségessé vált az imaház bővítése. Első lépésben ezt úgy oldották meg, hogy a lakás harmadik szobáját az imaházhoz csatolták. A lelkipásztor részére a Bástya utcai ház egyik bérlakását biztosították. Mivel ezzel sem oldódott meg a helyhiány, átalakították az utcafronti részt, így az imaház négyzetes formátumúvá alakult.

A törlesztést a háborús pénzromlás, majd az azt követő inflációs időben is folytatniuk kellett. Ekkor valamilyen inflációs rátát alkalmaztak. Jellemző adat: a vásárlás értéke 16 000 korona volt; az utolsó részlet 1921-ben 7000 koronát tett ki.

Az első ismert pécsi bemelegítés idején, tehát 1889 táján a tagok száma húsz fő volt. A székház vásárlásakor 35–40 közötti. Olyan egyszerű emberek, akik közül egynek sem volt a jótálláshoz szükséges ingatlana. Havi önkéntes adományait azonban rendben megadták; ehhez mérce a bibliai tized. És a begyűlt összegekkel igyekeztek jól gazdálkodni.

A baptista felekezetbe beleszületni nem lehet. A gyülekezetek természetes növekedésének két forrása említendő. Az egyik csoport a baptista szülők 15–20 éves gyermekeinek mint egy kétharamada, illetve a rokonok és ismerősök közül azok, akik bármely életkorban úgy döntöttek, hogy a gyülekezet előtt megtérésükről hitvallást tesznek. Mindkét csoport bemelegítettje ezt követően lesz a gyülekezet úrvacsorázó tagja. A gyülekezet taglétszámához hozzá tartozik az is, hogy a természetes csökkenésen kívül (elhalálozás, el- és kivándorlás stb.) a gyülekezeti fegyelem gyakorlata is létrehozhat csökkenést. Súlyos erkölcsi botlás (pl. házasságtörés stb.) esetén a személy(ek) tagsága felfüggesztésre kerül. A huzamosan távolmaradókat lelkigondozók keresik fel, és ha nem változik a magatartásuk, akkor írásban kapnak értesítést arról, hogy a gyülekezetből kizárták őket. Ez a „törlés” a mindenható Isten jogkörét nem érintő, csak a földi szervezet nyilvántartását rendező eljárás.

A százötven férőhelyes imaház a '20-as években olykor már szűknek bizonyult. Hiszen az istentiszteleten, a tagokon kívül jelen voltak gyermekek, rokonok, meghívottak is. Esetenként vidékről is többen bejöttek, ilyen alkalom évente többször is adódott, ezért nem volt elegendő a férőhely. A fiatal új lelkipásztor, **Bretz Vilmos** irányításával ezért 1925–26-ban nagy tervet készítettek. Úgy gondolták, hogy az infláció utáni stabilabb gazdasági helyzet lehetőséget biztosít annak végrehajtásához. Elgondolásuk szerint a Felsőmalom utca – Rákóczi út saroktelkén kívántak építkezni. Itt az illetékes városi főmérnökkel, az Egyház budapesti kiküldöttje jelenlétében szemlét is tartottak az építkezés elvi ügyeiről. A szemle pozitív eredménnyel zárult. Ebből az építkezésből mégsem lett semmi. A telekvásárlásról és az építkezésről a városi közműfejlesztés magas költségei miatt le kellett mondani.

Az elmaradt nagyobb volumenű építkezés helyett egyszerűbb és olcsóbb megoldást választottak. 1928-ban a Nagyflórián utca felőli bejáratot építették be. A terepet némileg lesüllyesztették, és ott az alagsorban egy házmesterlakást alakítottak ki. A munka költségeihez ismételen kölcsönre volt szükség. A 8000 pengő összköltségből 3500 P adósság maradt fenn. Az addigi főbejárat megszűnt, így a Bástya utcai kerítésfalon nyitottak kaput. Ettől kezdve nevezték a gyülekezetet Bástya utcai Baptista Gyülekezetnek. A meglévő épületekhez a vizet a Nagyflórián

Keresztyén női bibliakör, 1898.

utca felől tudták bekötni; a szennyvizet a Bástya utcai csatornára kötötték rá. Az adósságon kívül a gyülekezet pénzügyi helyzetét terhelték azok a nem várt szociális kötelezettségek, melyek egyedülálló idős nőknek az épület alagsorában történt elhelyezéséből adódtak.

Az alagsori helyiségek gyülekezeti használata – hittanoktatás, bibliakörök – így nem valósulhatott meg. Ennek pótlására az udvari szárnyat egy kb. 27 m²-es helyiséggel toldották meg. Ugyanítt néhány év múlva további bővítést hajtottak végre. Ez alkalommal konyhát és éléskamrát alakítottak ki, ami által lehetővé vált, hogy a lelkipásztor-család ismét itt lakjon. Így a Bástya utcai épület legnagyobb lakását bérebe lehetett adni. A bérbeadás ebben az időben biztos jövedelmet jelentett. Amikor a lelkipásztor illetménye 140 P volt, a három lakás bére 180, 88 és 22 pengő volt.

A bővítések és átépítések mellett gondoskodtak az épületek karbantartásáról. A gyülekezeti rendnek megfelelően rendszeresen küldtek adományokat a Baptista Teológiának, Baptista Árvaháznak is.

1941-ben a háromszobás bérlakás két helyiségét leválasztották, és átadták a gyülekezetnek. A lelkipásztor-lakásba bevezették a vizet, fürdőszobát alakítottak ki.

A negyvenes-ötvenes években a gyülekezeti taglétszám lassan, de folyamatosan növekedett, és megközelítette a százötven főt. Ezért 1956-ban az imaház újabb bővítésére került sor. Ez alkalommal a Nagyflórián utcai épületet, mintegy rátelepítve a két méterrel alacsonyabb padlószintű mellette álló épületre, egy 60 m²-es bővítménnyel megtoldották.

A pécsi baptista énekkar, 1913.

A fokozott iparosodás következményeként vidékről sok baptista család költözött be a városba. A körzet lelkipásztori teendőinek ellátása a százhatvan tagú pécsi gyülekezet mellett a száztagú körzeti területre is kiterjedt. 1960-ban kettévált a Körzet. Az 1939 óta szolgáló **Meláth József** vállalta a körzeti szolgálatot, Pécs pedig önállóan új lelkipásztort választott. A városba elsődlegesen a fiatalabbak költöztek, de az otthon maradt idősebbek számára az összetartozás természetes igény maradt. Mivel a létszám negyven főre csökkent, 1976-ban a körzeti önállóság megszűnt.

A pécsi gyülekezetben a '60-as évek elején a taglétszám kétszázötven főre növekedett, az épület ismét szűknek bizonyult. **Mészáros Kálmán** frissen megválasztott lelkipásztor javaslatára további bővítés csak a lelkipásztor-lakás terhére látszott megvalósíthatónak. A Sörház utca 15. számú ház megvásárlásával sikerült a lelkészlakás kérdését is megoldani. Az építési, majd inkább a használatbavételi hatósági eljárás ugyan okozott némi nehézséget, de végül is sikerült több egyeztetés alapján a rendezés. Az 1964-es építkezések során a szószék oldalra került. Így a szószék helyén négylépcsős dobogó jött létre az énekkar számára. Ezen emeltes szint alatt az alagsor boltívére rá lehetett építeni a bemerítő medencét.

Az '70-es években a taglétszám meghaladta a háromszázat. A kétszáz éves, toldozott-foldozott székház azonban már nem volt tovább bővíthető. Így 1975-ben felvetődött, hogy le kell bontani és annak helyén egy korszerű, főhomlokzatával a Flórián térre néző új épületet emelni, amely mind a templomi, mind a bib-

Tillyai Ernő: Baptista gyülekezeti ház, 1984.

liaköri és egyéb helyiségeket magába foglalja. Mivel azonban a Bástya utcai saroképület a nyilvántartás szerint városképi jelentőségű volt, a bontást nem engedélyezték. A hatóságok a Budai-külvárosban javasolták az imaház felépítését. Amikor az új lelkipásztor, **Gerzsenyi Sándor** meggyőződött az építés megalapozottságáról, újból kezdődött a tervezgetés. A hároméves adománygyűjtő ciklus újabb három évre meghosszabbodott.

1978-ban a Bokor utca felső részén, a Diós-dűlő melletti területen láttuk célszerűnek az építkezést. A hatóság döntésünkkel egyetértett, és a vásárlás, telek-könyvezés stb. után a következő elvi előírásokat adták: egyrészt park létesítésével együtt biztosítani kell, hogy az épület a kisvárosias beépítésű területnek a központja legyen. Olyan épület jöjjön létre, melynek külső megjelenése a belső funkciót mutatja, „művés” terv készüljön, ezért pályázatával kérjük föl neves pécsi tervezőket annak elkészítésére, amit a szakmai zsűri véleményez. Megjegyzendő, az 1960–1980 között több baptista templom (imaház) épült, így Szegeden, Békéscsabán, Miskolcon, ahol az volt az előírás, hogy az közművelődési vagy lakóházi külsővel épüljön meg.

A pályázati kiírást 12 pécsi tervező kapta meg. Közülük 8 tervezőcsoport adta be jelgés pályázatát, melyet szakmai zsűri bíralt el. Eszerint mind a beruházási célban foglaltak teljesítésében, mind az épület külső megjelenésében **Tillyai Ernő** kétszeres Ybl-díjas tervező mérnökcsoportjának munkája minősült a legjobbnak. A gyülekezeti „laikus” zsűri is így értékelt!

A pécsi baptista gyülekezet, 1996.

Az építkezés 1981. tavaszán indult. A kétszer hároméves ciklus adománygyűjtési akciója, a Bástyá utcai és a Sörház utcai épület eladási ára – temérdek társadalmi munkával párosulva – fedezte az 50x25 m külső méretű gyülekezeti ház költségeit. Az épület fontosabb paraméterei: 480 férőhelyes templom (karzattal), 100 férőhelyes tanácsterem, hat különböző méretű bibliaköri helyiség, iroda, WC-blokk, kazánház, továbbá két lakás. A park tervezője és mindenkori szakmai felügyelője **Hufnágel Ádám** kertészmérnök.

Az ünnepélyes avatásra 1984. október 13-án került sor, egyházi és társadalmi vezetők jelenlétében A szertartást egyházunk akkori elnöke, **Viczián János** végezte. Az ezt követő fogadáson Tillai Ernő megköszönte, hogy az imaház az ő elgondolásai szerint, „laikus” változások közbeiktatása nélkül épült meg. Az imaház városunk jelentős templom-épületei közé tartozik.

A 120 éves évforduló lehetőséget ad arra, hogy a címben foglaltaknak megfelelően a növekedésről tájékoztatást adjunk. Ez apró lépésekkel, sok nehézséggel történt, amíg gyülekezeti létszámunkat és szolgálatunkat tekintve eljutottunk a mai állapotig.

Hálásak vagyunk Istennek, hogy ezt az utat kis közösségünk eredményesen megtehetette, és önfenntartó elkötelezettséggel kívánunk a további lelki gazdagodásban előre haladni. Életvitelünk szerint városunk és hazánk építő tagjai szeretnénk lenni.

SARKADI ESZTER

100 ÉVES A PÉCSI MÚZEUM

Vázlatos történet a kezdetektől 1945-ig

Hazai vidéki múzeumaink keletkezése csaknem kivétel nélkül a 19. század második felére tehető. Létrejöttükben közrejátszott a nemzeti visszahatás és ellenállás az osztrák reakcióval szemben, amely a '48-as forradalom után hatalmi szóval próbálta elfojtani közművelődésünk minden lélegzétvételét. A nemzeti függetlenség s a nemzeti egység tudatának elmélyítésére fellendült a honismereti mozgalom. A nemzeti múlt, a nemzeti történelem kutatásának, a műkincsek összegyűjtésének és megőrzésének országos szintű igénye hamarosan fölvetette a vidéki múzeumok alapításának gondolatát. Példaként az 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeum szolgált, mint az első olyan közgyűjtemény, amely a nemzet történetével foglalkozó muzeális, könyvtári és levéltári anyagot egyaránt magába foglalta.

Jelentős volt **Ipolyi Arnold** és **Rómer Flóris** nagyfokú szervező és felvilágosító munkája is a régészet és művészettörténet terén.¹ Az akkor még csekélyszámú kutató mellett gyűjtésekre buzdították az amatőr érdeklődőket is. 1858-ban megalakult a fővárosban a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottsága, mely *Archeológiai Közlemények* címmel szakfolyóiratot indított. Ennek folytatása volt 1868-tól az *Archeológiai Értesítő*. 1861-ben alapították a Magyar Képzőművészeti Társulatot, 1867-ben a *Magyar Történelmi Társulatot*, 1878-ban pedig létrejött az *Országos Régészeti és Embertani Társulat*. Ezek példájára szerte az országban is történelmi és régészeti társulatok alakultak, tagjaik saját területükön ásattak, a feltárt leletekből pedig gyűjteményeket hoztak létre.

A nem fővárosi gyűjtemények között az *Erdélyi Múzeum* létrehozását határozták el a legkorábban, 1841-ben. A tényleges megalapításra azonban csak később, 1859-ben került sor Kolozsvárott. Ugyanebben az évben Győrött, 1865-ben Gyulán, 1873-ban Székesfehérvárott, 1880-ban Szegeden mondták ki a múzeum megalapítását.

A kezdeti lelkesedés és sikeres gyűjtőmunka után azonban az érdeklődés lassan ellanyhult, a társulatok több helyen felbomlottak. Gyűjteményeiket, amelyek

¹ Ipolyi Arnold (1823–1886) nagyváradi püspök, művészettörténelmi író, az MTA igazgató tagja, a II. osztály elnöke. Jelentős szerepe volt az 1862-es konstantinápolyi Corvina-maradványok felkutatásában. A középkori magyar művészet úttörő kutatója, a Magyar Történelmi Társulat egyik alapítója, majd első elnöke, a Szent István és Szent László Társulatok alelnöke, több külföldi történelmi és régészeti társaság tagja. Képgyűjteményét a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta, egyéb művészeti gyűjteményei hagyatékként az Esztergomi Keresztény Múzeumba kerültek. Fő műve a „Magyar mitológia”.

Rómer Flóris (1815–1889) egyetemi tanár, régész, művészettörténész, az MTA tagja. Henszlman Imrével együtt készítette el a Műrégészeti Kalauzt, a világon az elsők között megjelent múzeológiai kézikönyvet. Az Archeológiai Értesítő megalapítója, a Nemzeti Múzeum Régiségtárának őre 1869–1877-ig. Az ő nevéhez fűződik a győri, a pozsonyi és a kassai múzeumi gyűjtemények létrehozása. 1876-ban Rómer kezdeményezésére rendezték meg az ősrégészeti kongresszust, mely nagy hatással volt országsgazerte a régészeti kutatásokra, múzeumok, régészeti gyűjtemények felállítására. Kutatási területe az őskor és a középkor volt.

a megye, vagy a város történeti múltjára, közművelődési életére vonatkozóan fontos értékeket képviseltek, a megyei, vagy városi hatóságok vették át. A nagyobb gyűjtemények számára az anyagi lehetőségekben gazdagabb megyék külön épületet emeltek. Így Nyíregyházán 1892-ben, Szegeden 1896-ban, Szekszárdon 1901-ben, Szombathelyen 1908-ban, Mosonmagyaróváron 1912-ben épült fel az önálló múzeum. Másutt a megyeszékházban biztosítottak a közerővel egybegyűjtött anyagnak tárlóhelyet. Lehetett azonban valamely múzeum alapja egy-egy magánszemély gyűjteménye is, amelyet tulajdonosa mint ajándékot, vagy hagyatékot egy városra vagy megyére testált, kérve annak együtt-tartását és további fejlesztését (Sopron, Debrecen, Pécs, Gyula).

Ismerünk olyan példát, amikor egy iskolai gyűjtemény vált a helybeli régészeti, néprajzi, vagy természettudományi múzeum kutatásának alapjává (Győr, Pannonhalma, Veszprém).

Pécsett a múzeumalapítás gondolatát a környező megyék példája mellett szükségszerűen felvetették a megye és a város területén már a 18. század végétől felszínre kerülő régészeti leletek. Az egyik legkorábbi – és európai jelentőségű – lelet volt a plébániahivatal 1780–1800 közötti építkezése során elsőként előkerült festett, ókeresztény sírkamra. Ez a lelet felhívta a figyelmet a Dóm tér alatt rejlő ókeresztény temetőre és a pécsi belváros római kori múltjára. Módszeres gyűjtője, szakavatott kutatója azonban a régészeti területnek még nem volt mintegy ötven évig. Az első szakmailag is művelt, de amatőr gyűjtője Pécs és környékének Horváth Antal ügyvéd volt, akinek „személyében mégis olyan kutatója akadt Baranya megyének és Pécs városának, aki lelkesedésével és ügybuzgalmával pótolni tudta a késedelmet. Az archeológia iránti érdeklődése már korán megmutatkozott. Nyolcadikos gimnazista korában Irma húga társaságában gyakran kirándult a Makár-hegyre régiségeket gyűjteni. Az összegyűjtött tárgyakat azonban nem tartotta meg magának, hanem a lelőhely leírásával együtt a Nemzeti Múzeumba küldte. Joghallgató korában is tovább buzgólkodott. 1868-ban a Sellyén talált római pénzek lajstromát küldte be a Nemzeti Múzeumba. 1869-ben a kövágószőlősi ókeresztény festett sírkamra ügyében levelezett Rómer Flórisssal, aki válaszában kéri: 'szíveskedjék, kérem jövőre is Pécs vidékén az archeológia tárgyaira ügyelni, mint-hogy ott sajnálatos módon eddig elé más tudósítónk nincsen'. Horváth Antalra valóban, mint a régészeti kutatás baranyai és pécsi úttörőjére emlékezhetünk” – írja róla **Dombay János**.² Horváth rendszeresen tartott kapcsolatot a magyar Nemzeti Múzeummal, kutatásairól cikkekben számolt be az *Archeológiai Értesítő* hasábjain.³ Mindemellett jelentős régészeti magángyűjteményt hozott létre, amelyet halála után családja a Nemzeti Múzeumnak ajánlott fel megvásárlásra.⁴

² Dombay János: A Janus Pannonius Múzeum kialakulásáról. A JPM Évkönyve, 1956. 186. l.

³ Archeológiai Értesítő 1866. 177.p.; 1868–69. 22. és 115.p.; 1872. 286.p.

⁴ Szőnyi Ottó, az 1913-as Múzeumi és Könyvtári Értesítőben közzétett „A Pécs városi Múzeum gyarapodása Horváth Antal hagyatékából” c. cikkében a 66. oldalon számol be a hagyaték sorsáról: „többek között a Magyar Nemzeti Múzeum váltott magához több becses dolgot.” A Pécsi Múzeumhoz kőfaragványok kerültek, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelősége megvett és itt helyezte el letétbe.

A Múzeumi Bizottság

Horváth Antal lelkes tevékenysége és gyűjtőmunkája nemsokára követőkre talált. Egy másik ügyvéd, **Juhász László** lett tanítványa, majd társa a régészeti kutatásokban. Az 1890-es években együtt buzgólkodtak a régészeti leletek felkutatásában és összegyűjtésében.⁵ Bizonyára mindkettejüknek része volt abban, hogy a múzeum alapításának gondolata Pécssett, az 1870-es években felmerült. 1871-ben **Farkas István** ügyvéd, 48-as honvédtiszt, végrendeletében ezer forintot ajánlott fel a „Pécssett fölállítandó városi múzeum és könyvtár” részére. 1883-ban az adománnyról alapítólevél készült.⁶ Tizenkét év után, 1895-ben kapott a nyilvánosság előtt is érdemének megfelelő hangsúlyt ez a felajánlás, amikor már hírlapi cikkek sürgették a múzeumalapítást.⁷ 1897-ben *Múzeumi Bizottság* alakult a város vezetőinek részvételével. Tagjai voltak: **Zsolnay Vilmos** gyáros, Horváth Antal ügyvéd, Juhász László ügyvéd, **Mátyás Flórián** történettudós és nyelvész, **Majorossy Imre** polgármester, **Trixler Károly** megyei alispán. A Bizottság vezetője **Németh Béla** ügyvéd lett.⁸ A bizottság elsődleges feladatának tekintette a leendő múzeum alapszabályzatának elkészítését. Ebben a fő szerepet Németh Béla vállalta. Készített azonban egy másik alapszabály-tervezetet Juhász László is. Elfogadásra végül a Németh-féle tervezet került, Juhász László néhány javaslatának kiegészítésével.⁹ Mind a tervezet elkészítésénél, mind a későbbi gyakorlati munkák során többször fordultak segítségért, tanácsért **Wosinszky Mór**hoz, aki az akkor már működő Tolna megyei és Szekszárdi Múzeum tapasztalt igazgatója volt.¹⁰ Tanácsai alapján a kezdeti szervező időszak feladatai között szerepelt a múzeum alapításához szükséges állami támogatás megszerzése, egyéb anyagi támogatások lehetőségének felmérése, gyűjtések szervezése. A Bizottság tagjai végezték a felajánlott műtárgyak, gyűjtemények értékelését, azok jelentőségének felbecsülését. Feladatuk volt a könyvtár fejlesztése, amelynek érdekében a megyében és a városban megjelenő könyvekből és folyóiratokból kötelees példányokat kértek.

⁵ Dombay... i.m. 1956. 186.p.

⁶ Marosi Arnold: A Pécsi Városi Múzeum története. In: Emléklapok a Pécsi Városi Múzeum megnyitási ünnepségéről. 1905. 11.p.

⁷ Bolgár Kálmán törvényhatósági bizottsági tag cikkei a helyi sajtóban. In: Emléklapok... i.m. 1905. 11.p.

⁸ Németh Bélát (1840–1904) történészként is számon tartják. Ő írta a Baranya történetéről szóló részt az 1896-ban Pécssett megjelent Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje c. könyvben.

⁹ Jegyzőkönyv a Pécsi Múzeum alapszabályzatának elkészítése érdekében tartott értekezletről. 1898. június 19. BML 161. Városi Múzeum szervezeti ügyei 76.

¹⁰ Wosinszky Mór (1854–1907) az MTA levelező tagja. Papi tanulmányait Pécssett végezte. 1881-ben került a Tolna megyei Lengyelbe plébánosnak, ahol régészeti kutatásokba kezdett. Apponyi Sándor gróf támogatásával kis gyűjteményt rendezett be a grófi kastélyban a lengyeli kultúra prehisztorikus leleteiből. Ennek az anyagnak a felajánlásával 1895-ben megalapította a Tolnavármegyei Múzeumot, melynek első igazgatója lett. 1901-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége 61 vidéki múzeum főfelügyeletét bízta rá. Wosinszky a pécsi polgármester kérésére levélben is megírta javaslatait a múzeum alapításával kapcsolatban. Elsősorban azt tanácsolta, hogy az alapítás ne társadalmi úton, hanem a hivatalos állami szerv, a város vagy a megye kezdeményezésére történjék, az alapítást a Közgyűlés határozatban mondja ki. Így biztosítható csak az intézmény fenntartása. Javaslatai között szerepelt még, hogy alakuljon Múzeumi Bizottság és Múzeumi Egylet az intézmény anyagi és erkölcsi támogatására. Indítványozta, hogy ne legyen egyoldalú a múzeum, ne csak régészeti és történeti, hanem néprajzi, természetrajzi, iparművészeti és szépművészeti gyűjtéssel is foglalkozzon. BML 161. Városi Múzeum szervezeti ügyei. 76. 675/1899.

1898 tavaszán Juhász László felajánlotta a városnak, hogy régiség-gyűjteményét letétként, kiállításra átengedi. Egyidejűleg vállalta, hogy a belépődíjából befolyó összeget múzeumi célokra, elsősorban ásatásokra fordítja.¹¹ Felajánlását a Bizottságban és a városi vezetés körében többszöri, heves vita követte. Trixler Károly megyei alispán kijelentette, hogy a terv megvalósításához mind a megfelelő anyagi fedezet, mind a közönség érdeklődése hiányzik. Így „... bár a kiállítást pártolja, de ehhez hivatalból hozzá nem járul.” Zsolnay Vilmos alkalmatlannak nyilvánította kiállításra azokat a szekrényeket, amelyeket a gyűjtemény tárolására Juhász László megrendelt. Rossznak találták a kiállítás tervezett augusztusi időpontjának megválasztását is, mivel az érdeklődők nagy része ekkor tölti szabadságát. Nem fogadták el Juhásznak azt a javaslatát sem, hogy a közönség érdeklődésének felkeltésére és a kiállítás anyagi sikerének előmozdítására sorsjátékot szervezzenek. Juhász tízezer darab egykoronás sorsjegyet kívánt kibocsátani, hogy ennek fejében száz darab értékesebb régészeti tárgyat sorsoljon ki. Mátyás Flórián azt javasolta, hogy előbb egy zártkörű kiállítást rendezzenek, ahol a város vezetői és más illetékesek megismerkedhetnek a tárgyakkal, s csak ezután, az anyag ismeretében kerüljön sor a nyilvános bemutatásra. Zsolnay Vilmos szerint a Bizottság elsődleges feladata nem ezeknek a problémáknak megvitatása volna, hanem a múzeum-alapítás megszervezése. Ehhez mindenekelőtt a *Múzeumi Egyesület* létrehozása a fontos, hogy az elkészítse az alapszabályzatot és megteremtse a múzeum felállításához szükséges anyagi fedezetet. A Juhász-féle kiállítással tehát nem időszerű foglalkozni, e kérdésben a Múzeumi Egyesület döntsön majd.¹² A viták végül mégis eredményesen zárultak: a Bizottság szabad kezet adott Juhásznak a kiállítás megszervezésére. Az anyag bemutatására a bányászati és kohászati kongresszus szolgált indokul, melynek vezetősége a Juhász-féle gyűjtemény megtekintését „mint a mely betekintést enged Pécs környékének és Baranya vármegyének őskorába” – fölvette a programba. Így a gyűjteménynek a honfoglalásig terjedő részét 1898 őszén kiállították a Sörház utcai népiszkolában.

1899-ben, Juhász László újabb javaslatára és szorgalmazására, a város köztörvény-hatósági bizottsága végre elhatározta a múzeum létrehozását. Határozatának valójában az volt a közvetlen indítéka, hogy Juhász kérte a kiállításra felajánlott gyűjtemény tároló szekrényeinek átvételét. „A városi hatóságnak a szekrények megszerzésére nem volt fedezete és így kénytelen volt a Farkas-féle alaphoz nyúlni. De hogy ezt megtehesse, az alapító levél értelmében előbb a múzeum létesítését törvényhatóságilag ki kell mondani.”¹³ A Köztörvény-gyűlésnek jegyzőkönyvi kivonata erről a következőképpen szól. „A város tanácsa a Pécs Városi Múzeum és Könyvtár létesítése, s a múzeum első felszerelésének beszerzése tárgyában a következőket terjeszti elő: Juhász László ügyvéd, városunk ismert archeológusa, ki a létesítendő Pécsi Nemzeti Múzeum archeológiai osztályának

¹¹ Marosi... i.m. 1905. 12.p.

¹² Jegyzőkönyv a Juhász gyűjtemény kiállítása tárgyában Péccsett tartott értekezletről. 1898. június 19. BML161. Városi Múzeumi szervezet ügyei 76.

¹³ Marosi... i.m. 1905. 12.p.

mielőbbi felállíthatása érdekében a legnagyobb buzgalmat fejté ki, még múlt év nyáron kijelenté, hogy terjedelmes és értékes régiséggyűjteményét tulajdonjogának fenntartása mellett mindaddig a Városi Múzeum rendelkezésére bocsátja, míg a város ásatások és beszerzések útján ugyanily és ily számú anyag birtokába jut. S miután pedig az ásatási költségek előteremtése céljából tárgyaival kiállítás rendezését vette tervbe, a város tanácsát megkereste, hogy az a kiállításhoz szükséges, s a múzeum számára is nélkülözhetetlen szekrények átvételének ki-
szközlését teljes befolyásának latbavetésével helyezze kilátásba.

A város tanácsa a nevezetes közművelődési faktort képező múzeum mielőbbi létesítését előmozdítani elengedhetetlen kötelességének ismervén, annál is inkább, mert néhai Farkas István alapítványt is tett. 1898. évi 14 755, illetőleg 15 668 sz.a. hozott határozatával Juhász Lászlónak illetőleg 150 szekrénynek a múzeum alap terhére 1200 frton való átvétele, mégis a kieszközlendő kormányhatósági jóváhagyás fenntartása mellett elrendeltessék, s végül Juhász László úrnak az ügy körül kifejtett buzgalmaért jegyzőkönyvi köszönet nyilváníttassék.

Ezen előterjesztés tárgyalatván a következő határozat hozott:

A bizottsági közgyűlés

1. A Pécs Városi Múzeum és könyvtár létesítését ezennel elhatározza.
2. Megbízta a város tanácsát, hogy annak ideiglenes elhelyezésére alkalmas helyiségről gondoskodjék.

3. Köszönettel elfogadja Juhász László úrnak azon ajánlatát, mely szerint tulajdonjogának fenntartása mellett terjedelmes és értékes archeológiai gyűjteményét a Városi Múzeum részére mindaddig rendelkezésre bocsátja, míg a város ásatások és beszerzések útján ugyanily és ily számú anyag birtokába jut.

4. Elrendeli, hogy a fenti gyűjtemény elhelyezhetése végett a kiállításra készült 150 szekrény a múzeum részére 1200 frtért a Farkas féle múzeum és könyvtár alap terhére – mégis ezen határozatnak kormányhatósági jóváhagyása után megvétessék s végül

5. Juhász László úrnak a múzeum ügy körül kifejtett buzgalmaért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.¹⁴

1900-ban nyomtatásban is megjelent a korábbi években elkészített és a működésben most már elengedhetetlenül szükséges múzeumi alapszabályzat. Egyidejűleg nyomtatták ki a *Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület* alapszabályait is. A következő évben, 1901. október 29-én alakult meg maga az Egyesület.¹⁵ A múzeumi munka segítségére és – ahogy az alapszabály a céljai között meghatározta: „A Múzeum közművelődési hatásának terjesztésére.”¹⁶ Az Egyesület elnöke **Fejérváry Imre** főispán, alelnöke Marorossy Imre polgármester és **Koszits Kamil** alispán volt. Titkárnak **Szmik Antal** mérnököt, ügyésznek Németh Bélát választották.

¹⁴ Pécs szab. kir. város köztörvényhatósági bizottsága által 1899. április 25-én tartott rendes közgyűlés felül felvett jegyzőkönyv kivonata. BML 161. Városi Múzeum szervezeti ügyei. 76.12 558; 1899. május 7.

¹⁵ Tichy Ferenc: A Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület megalakulása és eddigi működése. In: P-BM E Értesítője, 1908/1. 2.p.

¹⁶ Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület Alapszabályai. 2. §

A MÚZEUM MEGNYITÁSA

1900-ban Juhász László és Pécs Város között szerződés jött létre, amelynek értelmében Juhász tíz évre, 1900. január 1-től 1909. december 31-ig átengedi 4000 darabból álló gyűjteményét Pécs város közönségének, díjazás nélkül, használatra, a tulajdonjog fenntartásával és azzal a feltétellel, hogy e tíz év alatt a város törekszik annak megvételére. Felajánlott még Juhász egy 2000 darabból álló régiséganyagot is. Ennek átadásánál azonban kikötötte, hogy amennyiben úgy látná, a vétel érdekében nem történnek megfelelő intézkedések, ezt a gyűjteményt, féléves felmondási határidő után visszaveheti.¹⁷

A város vezetői mindezek után belátták, hogy „a múzeumi kérdést” véglegesen rendezni kell. Úgy vélték, az ügy kulturális fontossága, szükségessége, a gyűjtemény jelentősége érdemes arra, hogy a hosszú ideje tervezett, önálló, saját gyűjteménnyel és állandó kiállítással rendelkező múzeum megvalósuljon. 1902-ben állami támogatással lehetőség nyílt a gyűjtemény 8000 koronáért történő megvásárlására.¹⁸ Feltételezésünk szerint az állami támogatás ellenértékeként és a gyűjtemény jelentőségére való tekintettel, néhány értékes darab már a vételkor a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába került.¹⁹

A leltárkatalógus szerint a 150 szekrényben elhelyezett, 6795 darabból álló anyag a korabeli magyarországi régészeti kutatások csaknem valamennyi feltárt korszakát reprezentálta. Tartalmazott őskori (kőkorszak, bronzkor, vaskor), római kori, népvándorlás kori, középkori, török- és újkori történeti leleteket és tárgyakat. Említésre érdemesek közöttük a régészeti gyűjtemény ma is kiemelkedő darabjai, mint a hordozható kőkorszaki tűzhely, mészbetétes agyagedények, az üszögi népvándorlás kori aranylelet, középkori díszes kardok és újkori fegyverek, pénzleletek.²⁰ A gyűjtemény végleges elhelyezése azonban egyelőre még megoldatlan maradt, mivel a Város múzeumi célokra fordítható anyagi forrásai kiapadtak. A közönség részéről sem mutatkozott olyan áldozatkészség, amelyre a város vezetői a kezdeti érdeklődés alapján számítottak. Mindezek ellenére a leendő kiállítás helyét a város által bérelt, Országút (ma Rákóczi) út 11. sz. épületben kijelölték.²¹

Az új helyen megkezdődött a múzeumi kiállítás előkészítése. Szmik Antal városi osztálymérnök, a Múzeumi Egyesület titkára kapta feladatául a szükséges berendezési tárgyak beszerzését.²² 1902 novemberétől ezt a munkát Tichy Ferenc folytatta. A kiállítás szervezésére és rendezésére Wosinszky Mór, mint a *Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének* tagja és **Marosi Arnold** pécsi ciszterci főgimnáziumi tanár, a gimnázium természetrajzi szertárának öre kapott megbí-

¹⁷ Szerződés a Juhász gyűjteménynek letéti átvételéről a tulajdonos és a város között. BML 161. Városi Múzeum szervezeti ügyei. 76. 04430. 1900.

¹⁸ JPM Irattár 1902/2. A Főfelügyelőség leirata a Juhász-féle gyűjtemény vételárát illetően.

¹⁹ JPM Irattár 1902/1. Jegyzőkönyv a Juhász-gyűjtemény átvételéről. 1902. IV. 1. A gyűjteményből mindenekelőtt kivétettek a Nemzeti Múzeum által kiemelt s megvenni szándékolt tárgyak.

²⁰ JPM irattár 1902/14.

²¹ BML 161. Városi Múzeum szervezeti ügyei 76. 21064. 1902.

²² JPM Irattár 1902/11. Szmik Antal a polgármesterhez írt előterjesztésében 1 db íróasztalt, 2 közönséges asztalt, 1 ruhafogast és 4 széket igényel a múzeum részére, és kezelési utasítást készít a berendezésre, használati tárgyakra vonatkozóan.

zást.²³ A Múzeum ügyeinek adminisztrálására a város tanácsa 1902-ben ideiglenesen városi szolgát rendelt ki.²⁴ Az előkészítés éveiben, a készülő kiállítás gazdagítására Juhász László törzsgyűjteményét számos adomány egészítette ki. Ezek között a legjelentősebb a Zsolnay család letétje volt. **Zsolnay Miklós** – fellelkesülve a város ajánlatán, mely szerint a múzeumban Zsolnay Vilmos életművének bemutatására egy szobát szentelnek – 1903-ban 2000 korona értékű kerámia-gyűjteményt ajánlott fel.²⁵ 1902-ben a Pécsi Dalárda történetét dokumentáló tárgyak, majd **Jellasich Károly** ajándéka I. és II. Rákóczi Ferenc ércpénzei, 1848–49-es Kossuth érc- és papírpénzek, amerikai Kossuth-bankók, ágyúgolyó, címer került a múzeum tulajdonába. **Madarász Gyula** 110 darab Baranyában és Tolnában gyűjtött madarat ajándékozott a múzeumnak.²⁶ Adományok átadásával támogatta az új múzeumi kiállítást a *Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelősége* is. Így természetrajzi osztályt egy csigagyűjteménnyel, a képzőművészeti gyűjteményt pedig színes kő- és réznyomatokkal gyarapította. Ezek a Dürer-, Giotto-, Raffaello-, Rembrandt-, Murillo- és Velasquez-nyomatok alkották a Városi Múzeum szépművészeti gyűjteményének alapját.²⁷

A fenntartási költségeket segítette, hogy 1901-ben, első alkalommal 300 korona, 1903-ban már 1600 korona segílyt kapott a múzeum a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Ebből 600 koronát a könyvtár, 600-at a régiségtár és 400-at a természetrajzi gyűjtemény fejlesztésére fordítottak.²⁸ Az intézmény vezetésére 1903-ban, tiszteletbeli megbízatás alapján Marosi Arnoldot kérték fel. A titkári és osztályőri teendőket Tichy Ferenc, városi tb. jegyző látta el. Munkájukért egyenként 600–600 korona tiszteletdíjban részesültek.²⁹

A múzeum és állandó kiállításának megnyitására 1904. november 27-én került sor. Az ünnepélyes megnyitón a helyi vezetők mellett részt vettek a Főfelügyelőség kiküldöttjei és más megyék múzeumigazgatói, szakemberei is. A délelőtti megnyitó ünnepségen először báró Fejérváry Imre, Baranya vármegye és Pécs szab. kir. város főispánja üdvözölte a megjelent vendégeket. Ezt követte **Szalay Imre** miniszteri tanácsosnak, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége helyettes vezetőjének megnyitó beszéde, majd Marosi Arnold tartott felolvasást a Pécsi Múzeum történetéről. Az ünnepi ülés Majorossy Imre királyi tanácsos, Pécs polgármesterének beszédével zárult. Az esemény tiszteletére a Város díszebédet adott a Nádor Szálloda étteremében, a Színház pedig díszelőadással köszöntötte az újonnan megalakult kulturális létesítményt. A Múzeum első látogatói a

²³ Dombay... i.m. 1956. 187.p.

²⁴ JPM Irattár 1902/11. Egy külön szolgálta felfogadását a múzeum részére a város tanácsa nem engedélyezheti.

²⁵ JPM Irattár 1903/34.

²⁶ JPM Irattár 1902/6. 1903/24. és 1904/64.

²⁷ JPM Irattár 1904/6.

²⁸ JPM Irattár 1903/6. 1903. évi költségvetés

²⁹ JPM Irattár 1904/66. A pécsi városi múzeum gondozására hivatottak ideiglenes megbízatása és 1904/67. Határozat a pécsi múzeum igazgatójának és osztályőrének tiszteletdíjáról.

megnyitás napján az ünnepség vendégei voltak, akiket Marosi Arnold igazgató vezetett végig a kiállításon.³⁰

A Múzeum ezen első kiállítása a természettudományos anyag ismertetésével kezdődött. Az első teremben 240 csigafaj, lepkegyűjtemény, 35 „borszeszkészítmény” és kb. 100 Quarnero állatvilágbeli madár volt látható, valamint koponyák és őslény (mamut) maradványok. A falakat Pécs régi képei és nevezetességeinek fotói borították. A régészeti gyűjtemény bemutatása három termet igényelt. Az elsőben a kőkorszak tárgyai voltak, a falakon – a tárgyakat magyarázón – az ősember életét, tevékenységét bemutató képek. A második és harmadik teremben vas kori, római kori, középkori és újkori tárgyak voltak kiállítva. Egy termet töltöttek meg a Zsolnay-kerámiák, valamint egyéb iparművészeti tárgyak. A szépművészeti gyűjtemény két terembe került. A metszetek mellett Holló Barnabás II. Lajos-szobrával, 18. századi arcképekkel találkozhatott a látogató.³¹

A múzeum népszerűsítésére Marosi Arnold igazgató ismertetést közölt a helybeli ciszterci főgimnázium 1904/1905. évi értesítőjében az intézmény kulturális és pedagógiai jelentőségéről, és egyúttal ezt az alkalmat használta fel arra, hogy leírja a Pécsi Múzeum gyűjteményanyagát is. Tanulmányának ez a részlete a város költségén különnyomatban is megjelent, mint a kiállítás vezetője. A Múzeum közművelődési jelentőségéről így ír: „A nyilvános múzeum olyan iskola, melybe mindenki bejárhat tanulni, tudós és tudatlan egyaránt [...] Míg azonban az iskolában a tanár a saját lelki tartalmát önti tanítványaiba, addig a múzeumban az okosan szemlélő önmagát képezi [...] Hogy azonban a múzeum ezen oktató célját elérje, nem elegendő a jó, a helyes elrendezés, hanem szükség van a magyarázatra is. Erre valók a múzeumi vezetőkönyvek, a katalógusok, a tárgyak mellé kifüggesztett feliratok és szemléltető képek.”

AZ ÚJJÁALKULT MÚZEUMI BIZOTTSÁG

A Múzeum létrejöttével, a rendszeres munka megindulásával az 1897-ben alakult Múzeumi Bizottság elvesztette korábbi szerepét. Feladatát egyébként is betöltötte az alapszabályok kidolgozásával, a Juhász-féle gyűjtemény megszerzésének, az épület kijelölésének szorgalmazásával. 1905-ben időszerűvé vált a Múzeumi Bizottság újjászervezése. Az újjáalakulás jegyzőkönyvének tanúsága szerint a Bizottság húsz fővel kezdte meg újra munkáját, tagjai sorában a múzeumi tisztviselőkkel, Marosi Arnold igazgatóval, Tichy Ferenc osztályőrrel, **Baranyai Béla** osztályőr- és könyvtárőrrel.³²

Időközben átdolgozták a most már véglegesnek szánt *Pécs Városi Múzeum és Könyvtár szervezetéről és igazgatásáról* szóló szabályrendeletet, amelyet végül a Belügyminisztérium és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is elfogadott és jóváhagyott. A szabályrendelet szerint a Múzeum célja. „A hazai tudományosság és közművelődés általános terjesztése, és emellett Pécs városának

³⁰ Emléklapok... i.m. 1905.

³¹ Marosi... i.m. 1905.

³² JPM Irattár 1905/67. Jegyzőkönyv a Bizottság megalakulásáról és a múzeumi tisztviselők megválasztásáról.

és Baranya vármegye múltjának, területi viszonyainak és műveltségi állapotának megismerésére szolgáló tárgyak és irodalmi emlékek összegyűjtése, szakszerű feldolgozása és megőrzése.” (3 §) Kimondja a Szabályzat, hogy a múzeum tanácsi fennhatóság alatt áll. Meghatározza a múzeumi gyűjtemények körét és azokat öt osztályba sorolja (könyvtár és okiratgyűjtemény, régészeti és történeti osztály, szépművészeti és iparművészeti osztály, numizmatika és természetrajzi osztály). Leírja az egyes munkaköri feladatokat, a Múzeum Egyesület és a Múzeumi Bizottság működési körét, a kettő egymáshoz való viszonyát. Foglalkozik még a kiállítási nyitva tartás rendjével is. Eszerint a diákcsoportoknak a kiállítás látogatása mindenkor, a nagyközönség számára pedig szombaton és vasárnap ingyenes.³³

A múzeum szakmai munkája fokozatosan bekerült az országos múzeumi élet áramába. Előfizettek az országos szakfolyóiratokra, az *Archeológiai Értesítőre*, az *Ethnográfia*ra, a *Numizmatikai Lapokra*.³⁴ 1905-től évente rendszeresen küldtek jelentést az állomány alakulásáról, a gyűjtemény gyarapodásáról a Magyar kir. Központi Statisztikai Hivatalnak. Ugyanezen időtől küldenek munkabeszámolókat a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének is. Az első évről készült beszámoló jelentésben Marosi Arnold igazgató kéri a felsőbb szervet, hogy régészeti tárgyak beszerzése érdekében a jövőben biztosítson több pénzt a múzeum számára. Sürgeti a néprajzi gyűjtés megindítását, szakember kiküldését és javasolja, hogy a történeti gyűjtemény számára a régi épületekről, technikai alkotásokról és más olyan emlékekről, amelyek valamilyen oknál fogva nem kerülhetnek a múzeum tulajdonába, fényképek készüljenek.³⁵ Az aktív szervező és gyűjtőtevékenység eredményeként egymást követték az adományok: **Myskovszky Emil** 200 darabból álló ásvány- és kőzetgyűjtemény-ajándékát a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által átadott 2132 darabot számláló rovargyűjtemény követte, majd 1907-ben ismét Myskovszky adományozott 30 darab őslénytani és 80 darab barlangi kutatásaiból származó leletet a természettudományi gyűjtemény fejlesztésére. Ő indítványozta azt is, hogy a Pécsi Múzeum is vegyen részt a Mecsek Egyesület barlangi életet kutató expedíciójában és az összegyűjt leletekből, rendezzen be egy a barlangi életet bemutató szobát az állandó kiállítás részeként. Ez időben már a szépművészeti gyűjtemény is rendelkezett néhány eredeti, országos szinten is jelentős műalkotással. Ezek között legjelentősebb Madarász Viktor Gutenberg János című nagyméretű festménye volt.³⁶ Juhász László további gyűjteményeket ajánlott fel megvételre. Említést érdemel az a pénzgyűjtemény, amelyet az állam 700 koronáért vásárolt meg tőle és letétként adott át a múzeumnak megőrzésre.³⁷ A könyvtár helyzetét 1906-ban Mátyás Flórián 3000 kötetes könyvtárának a múzeumba kerülése len-

³³ JPM Irattár 1905/68.

³⁴ JPM Irattár 1904/70. A Városi Tanács hivatalainak járó szakfolyóiratok jegyzéke.

³⁵ JPM Irattár 1905/66.

³⁶ JPM Irattár 1906/21.

³⁷ JPM Irattár 1906/33.

dítette fel.³⁸ Az ily nagymértékben és hirtelen felduzzadt állomány nem fért többé el a Rákóczi úti épületben, ahol már a lapidárium is a lépcsőházba, a néprajzi tárgyak pedig a folyosóra szorultak. Ezért a helyiség gondok enyhítésére a könyvtár átkerült az új tanácsház egyik ügyései szobájába.³⁹ Ezzel kezdetét vette a múzeum különválásának hosszadalmas története.

A város vezetősége ez időben azt tervezte, hogy egy, az összes kulturális intézményt befogadó, nagy kultúrpalotát épít. Az elhatározás azonban csak terv maradt s a könyvtár további elhelyezésére is ideiglenes megoldások szolgáltak. Ugyanígy a múzeum is elvesztette annak reményét, hogy a céljainak megfelelő, nagyméretű, világos helyiségekkel, a tervek szerint előadóteremmel, raktárhelyiségekkel, restaurátor-műhellyel és kutató-dolgozó szobákkal ellátott épületbe kerülhessen.⁴⁰ Elvesztett egy olyan lehetőséget is, amelynek pótlására többé nem nyílt alkalma. Marosi Arnold múzeumigazgató 1906-ban, az országos Főfelügyelőségnek küldött beszámolójához mellékelte levelében arról a tervéről írt, hogy a pécsi püspöki gyűjtemény egy részét megszerzi a múzeum számára.⁴¹ **Zichy Gyula** pécsi püspök 1907-ben ugyanis felajánlotta, hogy a tulajdonjog fenntartásával, egyelőre tíz évre letétként, átadja a Városi Múzeumnak a püspökség régészeti (kőemlék) és numizmatikai gyűjteményét.⁴² Feltétele volt azonban, hogy a kultúrpalota elkészültével a gyűjtemény ott kerüljön bemutatásra.⁴³ A szerződés – a kultúrpalota felépítésének megghiúsulásával – természetesen nem jött létre. A múzeum kénytelen volt továbbra is megelégedni a már szűkösse vált Rákóczi úti bérlemmel, ahol mégis sikerült a bérlethez további helyiségeket csatolni.⁴⁴

Az állandó helyiség gondok, raktározási és restaurálási problémák ellenére a pécsi múzeum az alapítás óta eltelt néhány esztendő alatt az ország egyik számottevő gyűjteményévé fejlődött. Bizonyította ezt az is, hogy 1907-ben a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége érdemesnek tartotta Pécssett megrendezni az évi közgyűlést, amely alkalommal tagjainak bemutatta a Városi Múzeumot, az ott folyó munkát.⁴⁵

³⁸ Mátyás Flórián (1817–1904) az MTA rendes tagja, nyelvész és történettudós volt. Könyvtáráról Tordai Ányos, a könyvgyűjtemény múzeumi kezelője írt tanulmányt, melyet a Pécs-Baranya-megyei Múzeum Egyesület 1908. november 28-i felolvasó ülésén adott elő.

³⁹ JPM Irattár 1907/57. A Városi tanács határozata a múzeum helyiségeiről.

⁴⁰ JPM Irattár 1906/50. Marosi Arnold részletes javaslatot dolgozott ki a kultúrpalotában a városi múzeum részére szükséges helyiségekről. A gyűjtemények kiállítására összesen tíz 8x10 méteres, illetve 8x12 méteres termet tervezett, a könyvtárnak kettőt, melyek közül az egyik olvasóteremként is szolgált volna.

⁴¹ JPM Irattár 1906/14.

⁴² A gyűjtemény a püspökség Szepesy-féle könyvtáráépületének földszintjén volt eddig elhelyezve, a nagyközönségtől elzárta. A régészeti gyűjtemény javarészt a székesegyház restaurálásakor előkerült román kori faragott kőtöredékekből állt. Ezek rendezését, katalogizálását Gerecze Péter, a Műemlékek Országos Bizottságának tagja végezte. A többi római kori alakos kő, középkori és reneszánsz sírkő, valamint gótikus építészeti kőtöredék különböző építési munkálatok során került az egyház tulajdonába. Az érem- és pénzgyűjteményt még Klimó püspök alapította 1768-ban.

⁴³ Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője, 1908/2. 64.p. A püspök kikötötte még, hogy minden tárgyat ki kell állítani, de szabadon, a kövek be nem építhetők. Igényelte azt is, hogy a gyűjtemény szakzerű rendben tartására egy pap is tagja legyen a Múzeumi Bizottságnak.

⁴⁴ JPM Irattár 1907/96. Maléter László, a ház tulajdonosa évi 400 koronáért az épület földszintjén két udvari és egy utcai helyiséget adott bérbé.

⁴⁵ JPM Irattár 1907/60.

A PÉCS-BARANYAMEGYEI MÚZEUMI EGYESÜLET

1906-ban újjáalakult a Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület és tagságával újult lendülettel kezdte meg működését 1907-től. Munkájáról, feladatairól Tichy Ferenc, az Egyesület titkára írt ismertetést az 1908-tól évente négy alkalommal megjelenő *Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítője* c. kiadvány első számában.⁴⁶ Tichy beszámolt cikkében mindazokról a programokról, előadásokról és városnéző sétákról, amelyeket az újjáalakulás óta eltelt egy esztendő alatt az Egyesület rendezett. Ezek részben a múzeum gyűjteményeit és a helyi néprajzi, régészeti, természetrajzi és történeti kutatásokat, részben pedig a város műemlékeit, nevezetes épületeit ismertették.⁴⁷ Belső munkaként megemlítette a kultúrpalotával kapcsolatos szervezési feladatokat, a könyvtári probléma megoldására irányuló törekvéseket, a rendszeres felolvasóüléseket, a múzeumi beszámoló évenkénti megvitatását. Az Egyesület készítette el **Szőnyi Ottó** jogász, líceumi tanár irányításával a város és a megye ásatási programját, végezte a régészeti lelőhelyek feltérképezését is. Az Egyesület a megfelelő kapcsolattartás és képviselői érdekében küldötteket delegált a Városi Múzeumi bizottságba, Majorossy Imre, Horváth Antal, Miskovszky Emil, Jellasich Károly, Szőnyi Ottó személyében.

1908 a néprajzi gyűjtemény történetében is jelentős dátum. Eddig az osztály csak névleg létezett, gyűjteménye mindössze 76 tárgyat őrzött. 1907. április–májusban végre megindulhatott a néprajzi tárgyak gyűjtése is.⁴⁸ Ennek következtében az év végére, 539 darabra emelkedett a gyűjteményállomány. **Seemayer Vilibard**, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának őre, országos felügyelő első baranyai gyűjtőútja az Ormánságba vezetett. Püspökbogádtól Szaporcáig, Sellyén, Oroszlón, Kiscsányon át bejárta az egész területet. 1907-ben, a pécsi országos kiállításon ennek a gyűjtőútnak az anyagából berendezett ormánsági szobabelső és viselet bemutatásával szerepelt a múzeum.⁴⁹ **Benyovszky Móric** megyei főispán az államsegélyen felül 1000 koronát bocsátott a szervezőbizottság rendelkezésére a kiállítás felállítására. Az itt bemutatott anyag a kiállítás lebontása után a múzeumba került.⁵⁰

⁴⁶ Az Értesítőről ismertetés jelent meg a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1908-as évfolyamában (54.p.). Első szerkesztője Angyal Pál volt. Az ő gondozásában 1908–1917-ig jelent meg. Közölte az egyesületi felolvasóülések előadásainak szövegét és más kisebb, a múzeum anyagával, vagy a megye és a város történetével kapcsolatos tanulmányokat, ismertette az ezekben a témákban megjelenő könyveket. Külön rovatban, részletesen beszámolt az egyesületi közgyűlésekről. Az első világháborút követően, több mint tízesztendő kihagyás után 1928–1930-ig Fejes György múzeumigazgató szerkesztésében jelent meg ismét, összesen két kötetben, változatlan összeállításban, egyetlen új, A múzeum közleményei c. rovatval az Értesítő. 1939-ben Török Gyula múzeumigazgató keltette új életre Pécs szab. kir. város Majorossy Imre Múzeumának Értesítője címmel és évkönyv jelleggel. A második világháború miatt azonban ez a kezdeményezés is abbamaradt, 1942-ben jelent meg az utolsó, a harmadik kötet.

⁴⁷ Tichy... i.m. 1908. A Bizottság tagjai többek között a következő felolvasó üléseket tartották: Szőnyi Ottó: Pécs IX. századbéli archeológiája; Késmárky István: Pécs régi iparos életére vonatkozó eredeti okiratok; Révai Sándor: az Ormánság népének és nevének eredete; Marosi Arnold a Népakadémián tartott két előadást az ember őskoráról a múzeum anyagából, vetített képekkel kísérve. JPM Irattár 1907/18

⁴⁸ JPM Irattár 1907/63.

⁴⁹ JPM Irattár 1908/13. A sikeres kiállításról Arnholt Nándor 18 fényképfelvételes tudósításban számolt be a Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1909-es évfolyamában A Pécs Városi Múzeum Ormánsági gyűjteményének néhány felvétele címmel.

⁵⁰ A P-BME Értesítője, 1908. január, 66.p.

Ugyancsak ezekhez az évekhez köthető az első jelentős régészeti tervásatások megindulása. Marosi Arnold 1907-ben, a pécsi köztemetőben népvándorlás kori temetőt tárt fel.⁵¹ 1908-ban Szőnyi Ottóval közösen kutatták Bakonya őskori sáncát, majd a töttösi római épületmaradványokat. Feltárásokat végeztek Kővágószőlősn, római település nyomait kutatták Baranyabánon és számos leletmentő ásatást végeztek a megye több pontján.⁵² Eredményeiről a helyi sajtóban, a *Pécs Baranyamegyei Múzeum Egyesület Értesítőjében* s a *Múzeumi és Könyvtári Értesítőben* közöltek tanulmányokat.⁵³ A múzeum népszerűségét és az országos Főfelügyelőség elismerését tanúsítja, hogy az 1908-as Londoni Magyar Kiállításra összeállított, magyar múzeumokról szóló anyagban a pécsi múzeum is szerepelt néhány fényképpel. A felvételek az állandó kiállítás őskori és újabb kori régiségeiről s a Zsolnay-szobáról készültek.⁵⁴

1909-ben, Marosi Arnold távozásával Szőnyi Ottót nevezték ki a múzeum igazgatójává. Működésének kezdetén a múzeum folytatta a gyűjtő- és szervezőmunkát, az eddigi gyakorlatnak és hagyománynak már bevált módszereit követve. Így a múzeum folyamatosan tovább gyarapodott vásárlások, adományok és leletek útján. A legtöbb vásárlási lehetőségre az országos helyzet ismeretében a *Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége* hívta fel a Pécsi Múzeum vezetőjének a figyelmét. a vásárlások fedezésére a múzeum államsegélyeket kapott, amelyek, ha nem is tették lehetővé a tervszerű, módszeres gyűjtést, mégis segítették az esetenként felkínált, fontosabb tárgyak megszerzését. A fenntartási költségekhez felhasználhatta ezen kívül a múzeumi belépődíjak bevételét, és kapott támogatásokat a várostól is. Alapvető szakmai igényeinek kielégítése azonban mindig újabb gondokkal járt. A tárgy-gyarapodással növekedett a helyigény. Raktár nem volt, a kiállítási szekrények pedig teljesen megteltek. Az újonnan gyűjtött néprajzi tárgyak állandó kiállítására már nem volt lehetőség, ezért a viseleteket fényképeken és erre a célra készített játék babákon mutatták be. Újabb szekrény szerzésére csak a város különböző intézményeinek és hivatalainak használt bútoraiából volt mód.

Az egyetlen remény, a kultúrpalota felépítésének megvalósulása pedig évről-évre elmaradt, egyre kevesebbet említették hivatalos fórumokon is. Szőnyi Ottó mégis bizakodott. 1911-es évi beszámolójából kiderül, hogy határozottan számított a kultúrpalota felépítésére, mivel anyagi támogatás hiányában a múzeumnak semmi más kilátása nem volt múzeumi célú, nagyobb, önálló székház megszerzésére.

A gyűjtemények gondozásában az igazgatónak külső szakemberek, általában gimnáziumi tanárok segítettek, mint a múzeumi egyesület tagjai. Az 1909.

⁵¹ JPM Irattár 1908/13. Marosi Arnold már korábban is végzett ásatásokat, de ezek inkább csak leletmentések lehettek. Ilyen ásatást vezetett pl. 1904-ben az épülő postapalota helyén, melynek eredményéről az *Archeológiai Értesítő* 1904/3-4. számában írt ismertetést. JPM Irattár 1904/71.

⁵² JPM Irattár 1909/5. 1908. évi beszámoló jelentés a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének.

⁵³ Marosi Arnold: Újabb leletek a korai középkorból a Pécs Városi Múzeumban. In: *Múzeumi és Könyvtári Értesítő*, 1908. 42–47.p.; Marosi Arnold: La Tène-korú leletek. In: *P-BMM E Értesítője*, 1908. április. 67.p.; Szőnyi Ottó: Régiségletek. In: *P-BMM E Értesítője*, 1908. április. 67–69.p.

⁵⁴ JPM Irattár 1908/7

december 20-án lezajlott egyesületi közgyűlésen ilyen tiszteletbeli múzeumőri tisztséget kapott **Rónaky Kálmán** megyei árvaszéki ülnök a néprajzi, **Róna Jenő** főreáliskolai tanár a természetrajzi, **Szentgáli Károly** volt fővárosi tornatanár a numizmatikai gyűjtemény kezelésére. A könyvtár gondozásával **Tordai Ányos** ciszterci főgimnáziumi tanárt bízták meg. A múzeumi titkári feladatok ellátására **Schutták Józsefet** kérték fel.⁵⁵ A szolgálai teendőket időközönként átengedett városi szolga végezte ezután is, a múzeum őrzését „elagott honvédek” teljesítették. A kiállításokat elsősorban tanulók, diákcsoportok látogatták, a belépés számukra díjtan volt. Szőnyi Ottó igazgató a felnőtt látogatók számának növelése érdekében javaslattal fordult feletteseihez. Kérte, hogy a belépődíj, amely eddig 1 korona volt, ezután 40 fillér legyen, és legyen hét közben is egy nap, „főleg a nők számára, kik hét végén nem érnek rá”, mikor ingyen is meg lehet nézni a múzeumot.⁵⁶

MÚZEUMI ÉLET AZ I. VILÁGHÁBORÚ ALATT

A múzeumi és levéltári iratok az 1910-es évek elejéről csupán a mindennapi élet apró-cseprő adminisztratív és gyűjteménygyarapítási ügyeiről tudósítanak. A múzeum túljutott az alapítást követő első évtized lendületén, a nagylelkű adományok megcsappantak, a társadalmi ügybuzgalom alábbhagyott. A nagyobb arányú fejlesztésre a történelmi időszak egyébként sem volt alkalmas. Kibört az I. világháború, a múzeumtól 1914-ben megvonták az államsegélyt. A tanács fenntartotta ugyan az intézményt, de sem felszerelésre, sem a tisztviselők díjazására nem biztosított pénzt. 1915. augusztus–szeptemberben a kiállítás zárva volt, mert a múzeum bérházában katonák voltak beszállásolva, a szolgát behívták katonának, távollétében pedig nem lehetett a műtárgyak kellő felügyeletét biztosítani. A látogatók száma emiatt csökkent, de egyébként is az emberek érdeklődése inkább a háborús események felé fordult. Ásatásra, gyűjtésre nem volt lehetőség. A terepen végzett munka az átvonuló katonák miatt kockázatosná vált, a férfiak bevonulása miatt ásatási munkaerőt nem lehetett szerezni. Abbamaradt a Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület tevékenysége is. A tagok többségét besorozták katonának, a tagdíjfizetés a minimálisra esett vissza, az egyesületi helyiségeket lefoglalták katonai célokra. Szőnyi Ottó elkeseredett hangú jelentése szerint „magánbuzgóság és ügyszeretet tartja csak fenn az intézményt.”⁵⁷ A múzeum első periódusának tevékenységéről megkíséreltünk néhány számadatot összegyűjteni. Sajnos a statisztikai jelentések irattári példányai igen hiányosak, így csupán a különböző iratokban, jelentésekben előforduló adatokra lehetett hagyatkozni. Eszerint a létszám, gyűjteményanyag, államsegély és látogatottság alakulása a következő számokkal illusztrálható:

⁵⁵ Szőnyi Ottó: Jelentés a Pécsi Városi Múzeum 1909. évi állapotáról és működéséről. In: A P-BMM E Értesítője, 1910. március. 2.p.

⁵⁶ JPM Irattár 1912/27.

⁵⁷ JPM Irattár 1915/4.

A múzeum létszámának alakulása 1904–1907 között:

Év	Igazgató	Múzeumőr	Titkár	Szolga	Teremőr	Összesen
1904.	1	(tiszteletbeli)	1			2
1905.	1			1		2
1906.	1		1	2		4
1908.	1	(2 tiszteletbeli)	1	2		4
1910.	1	3	1	1	1	7
1917.	1	3	1	1	1	7

A múzeum gyűjteményanyag számának növekedése 1905-1917 között:

Év	Régiség	Iparművészet	Szépművészet	Természetrajz	Néprajz
1905.	4 885	715	103	14 483	32
1906.	13 180	715	109	16 800	76
1907.	14 258		828	19 530	539
1908.	16 083		835	19 654	567
1909.	16 302		918	20 222	646
1910.	18 112		1 041	21 237	769
1911.	19 161		1 064	21 362	978
1912.	19 588		1 113	21 251	1 040
1913.	Nincs adat				
1914.	20 552		1 726	21 750	1 120
1915.	21 030		1 754	21 909	1 162
1916.	21 264		1 786	21 930	1 163
1917.	21 813		1844	21 972	1163

Államsegélyek 1903-1917 között:

Év	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.
Összeg (Korona)	1600	2500	2400	2300	1500	–	1800	1900	1300	n. a	n. a	–	–	–	5000

A múzeum látogatottsága 1905-1917 között:

Év	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.
Látogatók száma	4632	3594	3642	4710	3790	n. a	n. a	4728	n. a	3391	n. a	n. a	2613

A HÁBORÚ UTÁNI ÚJRAKEZDÉS

1919-ben a múzeum kiállítását le kellett bontani. „A Pécsset megszálló szerbek zsákmányolása elől a múzeum gyűjteményeinek jó fele elrejtetett a szentferenciek rendházában” tanúsítja Szőnyi Ottó igazgatónak a múzeum iktatókönyvében talált bejegyzése.⁵⁸ Ez évben összesen csak tíz ügyirat került az irattárba, 1919. május 5-től november 15-ig az ügyiratkezelés – és minden bizonnyal a múzeumi adminisztráció és nyilvántartási munka is – szünetelt. Még a következő év is csak a várakozással, a létfenntartás gondjaival telt el, a fennmaradt iratokból semmi fontos eseményre nem lehet következtetni. Csak 1921-ben mozdult ki a múzeumi élet a háború okozta dermedtségből. A városi hatóság tervbe vette, hogy a Frigyes laktanyában a múzeum rendelkezésére ad négy helyiséget és egy szolgálati lakást. Az Országos Főfelügyelőség azonban még ekkor is korainak tartotta az állandó kiállítás újbóli fölállítását. A bizonytalan politikai és gazdasági helyzetre hivatkozva azt javasolta, hogy csak maradjon továbbra is elzártan a múzeum anyaga.⁵⁹ Az év végére mégis megrendezték az állandó kiállítást. A megnyitásra már csak a következő évben, 1922-ben került sor.

Ezenközben Szőnyi Ottó budapesti kinevezést kapott és megvált a Pécsi Múzeumtól. A polgármesterhez írott levelében azonban kérte, hogy távozása ellenére ő vihesse továbbra is a múzeum „szellemi és tudományos vezetését”, mint tiszteletbeli igazgató, mert szeretné befejezni megkezdett terveit. Ügyvivő-helyettesnek **Fejes György** régészt javasolta.⁶⁰ Az, hogy a kettős vezetés – akár csak átmeneti időre is – miként valósult meg, nem derül ki sem a leltárkönyvi, sem az irattári adatokból. Tény azonban, hogy Szőnyi Ottó távozása után az igazgatói feladatokat Fejes ügyvezetőként látta el. Működése idején erőteljesebbé vált a helytörténeti tárgyak gyűjtése. Képes levelezőlapok, fényképek, érmek, hadtörténeti vonatkozású emlékek kerültek a múzeumba. A Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület gyűjtést rendezett, hogy a néprajzi tárgyak vásárlásához fedezetet szerezzen – egy ilyen, 1925-ben kiadott gyűjtőívet napjainkig megőrzött a helytörténeti gyűjtemény.

Az 1920-as évek közepétől fokozatosan ismét megnövekedett az érdeklődés a múzeum iránt. Míg 1922-ben a látogatók száma mindössze 1136 volt, ez a szám 1925-ig 14384-re emelkedett. Ezen belül is jelentősen növekedett a felnőttek aránya. A hazai látogatók mellett már külföldi vendégek érdeklődését is feljegyezték. Előtérbe került a közművelődési munka. „Közgyűjteményeink [...] akkor méltók állami támogatásra, ha vidékük szellemi életének tűzhelyei, a jó ízlés iskolái, s ha városuk és messze környékének történelmi és kulturális múltját, népéletét és természeti viszonyait híven, szemléltetően és csakis így tanulságosan tükröztetik vissza” – olvashatjuk a *Közművelődés* c. folyóirat 1924. január–februári számában a „Vidéki Közgyűjtemények” cikkben. A gyűjtemények gyarapításával egyenrangú feladattá vált az időszakos kiállítások rendezése. Kezdetben ez azt jelentette, hogy a Pécsi Múzeum saját anyagából kölcsönzött más kiállításokhoz, s fogadta más intézmény kiállítási

⁵⁸ Pécsi Városi Múzeum iktatókönyve.

⁵⁹ JPM Irattár 1921/3. és 1921/8.

⁶⁰ JPM Irattár 1921/11.

anyagát. 1926-ban azonban már saját rendezésű kiállításról olvashatunk. Augusztus 20. és szeptember 5. között a Pécsi Múzeum munkatársainak közreműködésével került bemutatásra az a jubileumi kiállítás, amely a mohácsi vész 400 éves évfordulója alkalmával szervezett ünnepsorozat aranyérmét nyert. Adatunk van 1927-ből, a *Magyar orvosok és természettudósok 39. vándorgyűlése* alkalmával rendezett orvosi, gyógyszerészeti és természetrajzi kiállításról, melyen 17., 18., 19. századi használati tárgyak szerepeltek. Ilyenek voltak például a pécsi sebészek és borbélyok céhének pecsétjei 1701-ből és jegyzőkönyveik 1711-ből, régi pécsi orvosok képei, Patkovics József pécsi orvos jegyzetei 1815–1852-ből. Láthatóak voltak még az 1845-ös pécsi 6. Vándorgyűlés emlékei, 16. századi majolika patikaedények, 18. századi fajansz és esztergályozott orvosságtartók. A tárgyak nagy része múzeumi anyag volt, néhányat magánszemélyek kölcsönöztek a kiállításra. Ugyancsak ez év végén rendezték meg az olasz kormány ajándékaként a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába került Corvinák kiállítását. Ennek anyagát a pécsi Corvin Máttyás Egyesület ünnepi ülése alkalmából kérték el a Nemzeti Múzeumból. A néhány napos kiállítás a két Corvina első vidéki bemutatása volt. 1928 decemberéből egy mamutcsont-kiállításról és 1930-ban Pécs történetét bemutató kiállításról tudunk még.⁶¹ 1926-ban megalakult a *Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága*, amely ettől az időtől kezdve szorosan együttműködött a Városi Múzeummal. Évente kétszer, ősszel és tavasszal közösen szervezték a kortárs művészek tárlatait, amelyek anyagából a múzeum is gyakran vásárolt. A Társaság egész tevékenysége összefüggött a múzeumi közművelődési munkával; a művészek előadásokat és tárlatvezetéseket tartottak, a különböző szakbizottságok műalkotások elbírálásával, grafikai, iparművészeti, városépítészeti kérdésekkel foglalkoztak.⁶²

A közművelődési szempontok előtérbe kerülése kedvezően hatott az addigi kiállítás-rendezési szokásokra is. Többé már nem a zsúfolt vitrinekben, az összes szerzemény mindenáron való bemutatására törekedtek a rendezők. A központi elvek szerint „vidéki közgyűjteményeinknek le kell tenniük a szigorúan tudományos jellegről [...] és tanító-nevelő múzeumokká kell átalakulniuk, amelyek a rendelkezésükre álló tárgyakat gondosan kiválogatva, bőséges magyarázó anyag kíséretében állítják ki.”⁶³ Fejes György felismerte a múzeumban rejlő közművelődési lehetőségeket. „Főként a didaktikai szempontra kell figyelni. Azt kell kiállítani, ami a városra nézve jellegzetes és a látogatókra nézve tanulságos” – határozta meg kiállítási alapelveként a múzeum 1929. évi átrendezéséről a Főfelügyelőségnek írott jelentésében.⁶⁴ Az átrendezést az indokolta, hogy helyet kellett biztosítani az 1926-ban megalapított hadtörténeti gyűjteménynek, valamint az 1926–1927-es években zajlott városi csatornázás során előkerült értékes régészeti leleteknek. A gyűjtemények átcsoportosítására és megtisztítására egyébként a feliratok és falitáblák előregedése és elavulása miatt is szükség volt.

⁶¹ JPM Irattár 1930/68. Jelentés az 1922–29. közötti időszakról. P-B-m ME Értesítője, 1928/1.

⁶² Török Lajos: Pécsi Képzőművészek és Műbarátok Társasága. In: Pécsi Majorossy Imre Múzeum Értesítője, 1941. 103–105.p.

⁶³ Közművelődés, 1924. január–február, 14.p.

⁶⁴ JPM Irattár 1929/132.

A PÉCSI MAJOROSSY IMRE MÚZEUM

1927-ben a városi közgyűlés elhatározta, hogy a múzeum felveszi Majorossy Imre volt pécsi polgármester nevét, aki annak idején oly sokat fáradozott a múzeum létrehozásán.⁶⁵ Ez az aktus már előkészítője volt annak, hogy megünnepeljék a múzeum fennállásának közelgő 25. évfordulóját. 1929-ben a jubileum tiszteletére Fejes György emlékbélyeg tervezetet készített.⁶⁶ Véglegesnek tekinthető otthonába, a Rákóczi út 15. sz. házba 1933-ban költözött a múzeum.⁶⁷ Az új épület lehetővé és indokoltá tette a néprajzi és a természettajzi kiállítások átrendezését. A már ismertetett didaktikus kiállítás rendezés szemléletében néprajzi tárgyú diapozitíveket terveztek a kiállítás két termének ablakára, a természettajzi gyűjteményt pedig fényképekkel, ősszervek életét bemutató rajzokkal kívánták érdekesebbé tenni.⁶⁸ A legértékesebb tárgyról az igazgató cikket közölte a helyi sajtóban.

1935-ben, a *Dunántúl* c. napilap munkatársának adott nyilatkozatában Fejes György leírta az új állandó kiállítást. Eszerint a régészeti anyag itt is három helyiségben, az előzőhöz hasonló elrendezésben volt látható. Ezt követte két teremben a természettajzi gyűjtemény, majd ugyancsak két helyiséget foglalt el a lapidárium. A lépcsőházban helyezték el Madarász Viktor Gutenberg c. festményét. Az emeletre került a fényképekkel, festményekkel, zenei emlékekkel tarkított történelmi gyűjtemény. Itt mutatták be a hadtörténelmi osztály szerzeményeit, középkori és világháborús fegyvereket, lószerszámokat, törökkori tárgyakat, zászlókat. Ezután következtek az iparművészeti tárgyak, valamint a festmények, köztük helyi és országos híró festők, így Csók István, Telepy Károly, Iványi Grünwald Béla művei. Az utolsó három terem rendezték be a néprajzi gyűjtemény anyagával, amelyben teljes viseletek, főkötőgyűjtemény, baranyai paraszt szoba, és más, vegyes néprajzi tárgyak szerepeltek. A néprajzi gyűjtemény gyarapítására felhívást tettek közzé a *Dunántúl*-ban és néprajzi tárgyak begyűjtésére, beszolgáltatására biztatták az olvasókat.⁶⁹ E kiállítás anyagából küldött a múzeum néhány fényképet az Országos Főfelügyelőség kérésére a Finn Nemzeti Múzeum számára egy kiadványukhoz.

Az ekkor már sokrétű, gazdag gyűjteményt 1936-ban közgyűjteménnyé nyilvánították.⁷⁰ A múzeum társadalmi bázisa megerősödött, a gyűjtő és közművelődési tevékenysége egyre dinamikusabbá vált. Sajnálatos, hogy ügyvezető igazgatója, Fejes György ezt a jól megindult, közös tevékenységet nem tudta a múzeum érdekében megfelelően gyümölcösztetni. Elhanyagolta a belső nyilvántartási munkát és a múzeumi ügyrendbe ütköző súlyos vétsége miatt az intézmény vezetéséről le kellett mondania. Az új megbízott igazgató **Vörös Márton** lett, aki beosztását elfoglalva, azonnal nagyszabású leltározásba kezdett.⁷¹ Vörös Márton két éves tevékenysége alatt arra törekedett, hogy rendezze és leltározza a múzeum ügyiratait

⁶⁵ JPM Irattár 1928/41. Majorossy Imre a Pécs-Baranyamegyei Múzeumi Egyesület egyik alapító tagja, 1906-ban ő szorgalmazta az Egyesület újjáélesztését is. A múzeumügy lelkes támogatója, szervezője volt.

⁶⁶ JPM Irattár 1929/159.

⁶⁷ Dombay... i.m. 1956. 188.p.

⁶⁸ JPM Irattár 1936/5. Tervezet a múzeum néprajzi és természettajzi állandó kiállításának felújítására.

⁶⁹ Dunántúl, 1935. április 21. 6.p.: (cs): Séta a pécsi múzeumban.

⁷⁰ JPM Irattár 1936/119.

⁷¹ JPM Irattár 1938/22.

és gyűjteményeit. Ma úgy tűnik, ez a tevékenysége a múzeum szempontjából sok eredménnyel nem járt. Mivel ugyanis egyidejűleg látta el mind a levéltár, mind a múzeum vezetését, a múzeumi anyag egy része a rendezés során a levéltári gyűjteménybe került és azokat napjainkig ott őrzik.

1938-ban **Horváth Tibor** személyében szakképzett régész került a múzeumhoz. Az ő irányítása mellett indult meg a Cella Septichora és a Dóm tér ÉK-i területének régészeti feltárása.⁷² A gyűjteményanyag módszeres elrendezése során és a múzeum gyűjtési profiljának végleges kialakulásával a nem helyi vonatkozású tárgyakat a múzeum átadta más intézményeknek. Így került a kis számú egyiptomi anyag is az Országos Szépművészeti Múzeum tulajdonába 1938-ban.⁷³

1939-ben véglegesen eldőlt a könyvtár sorsa, mely 1911 óta a Városháza földszintjén volt hozzáférhetetlenül elraktározva, majd 1924-től letétként a Pécsi kir. Erzsébet Tudomány Egyetemre került. 1939 novemberében szabályrendelet készült, amely kimondta a könyvtár különválását a múzeumtól, hogy ezután, mint tisztviselői könyvtár működjön tovább.⁷⁴ Az önálló könyvtár rendezésébe azért a vezető, **Weöres Sándor** kérésére hetente egy alkalommal besegített egy múzeumi dolgozó.⁷⁵

Alig kétévi megbízott igazgatósága után, 1939-ben leköszönt beosztásából Vörös Márton és a múzeum vezetését **Török Gyula** régész vette át. A módszeres régészeti tevékenység mellett munkássága idején megerősödött a képzőművészeti gyűjtés, szorosabbá vált a kapcsolat a Képzőművészek és Műbarátok Társaságával. Mivel eddig ez az osztály rendelkezett a legkisebb és a közönség számára legkevésbé érdekes gyűjteménnyel, Török Gyula kapcsolatot teremtett az Országos Szépművészeti Múzeummal, amelynek eredményeképpen évente újabb és újabb képeket kapott tőlük letétbe. Egy-egy ilyen letéti gyűjtemény 15–20 festményből állt és a kölcsönzés egy vagy két évre szólt. 1939-ben az évi jelentés tanúsága szerint elsősorban a képgyűjtemény vonzotta a látogatókat a múzeumba.⁷⁶

1940-ben Ferenczy Károly, Mészöly Géza, Szinyei Merse Pál, Koszta József, Mednyánszky László, Rippl-Rónai József és még több más jeles művész összesen húsz festményét láthatta a pécsi közönség.⁷⁷ Török Gyula megtalálta a lehetőségét annak is, hogyan vásároljon képeket a múzeum számára. Így kerültek a gyűjteménybe Mattyasovszky Zsolnay László, Martyn Ferenc, Tihanyi Lajos, Gábor Jenő alkotásai.⁷⁸ Mattyasovszky Zsolnay László műveiből **Csánky Dénes**, a Szépművészeti Múzeum igazgatójának szakmai gondozásában kiállítást rendeztek Pécsett. A kiállítás befejeztével 25 olajfestmény, 10 vízfestmény és 10 ceruzarajz a Szépművészeti Múzeum letétjeként a fölállítandó emlékszoba részére a Pé-

⁷² JPM Irattár 1938/183. 1938/21. és 1939/117.

⁷³ JPM Irattár 1938/163.

⁷⁴ JPM Irattár 1941/190.

⁷⁵ JPM Irattár 1941/265.

⁷⁶ JPM Irattár 1939/117.

⁷⁷ JPM Irattár 1940/78.

⁷⁸ Mattyasovszky Zsolnay László: Fürdőzők; Martyn Ferenc: Torinói részlet; Tihanyi Lajos: Gyümölcszedés; Gábor Jenő: Kálvária domb. Gábor Jenőtől több olajfestményt és egy zongorát kapott ajándékba a múzeum. A festmények címe: Salamon koronázása, A székesegyház égése és Vásárjelenet.

csi Múzeumban maradt.⁷⁹ **Martyn Ferenc** és **Gebauer Ernő** nemcsak, mint kiállító festőművészek kerültek kapcsolatba a múzeummal, hanem szervező munkájukkal is. 1942-ben nyolc részből álló, nagyszabású előadás-sorozatot szerveztek.⁸⁰ Ez az esemény azonban az utolsó volt, amely a háború közepén, a művészetben menedéket találó emberek kitűnő munkájáról hírt adott. A múzeum legértékesebb tárgyait már 1941-ben elcsomagolták, és a Közgyűjtemények országos Főfelügyelője is hozzájárult ahhoz, hogy a természetrajzi gyűjteményt átadják letétbe és megőrzésre a múzeumnál biztonságosabbnak tűnő pécsi Pius Gimnáziumnak.⁸¹ A jövőre gondoló múzeumi tervezés és aktivitás azonban még ekkor sem szűnt meg. 1941-ben elkészült egy szabályrendelet-tervezet, mely a pécsi és az 1938 óta működő Vármegyei Múzeum egyesítését tűzte ki céljául.⁸² A háborús helyzet és a német megszállás miatt azonban ez a terv csak a háború után került újra napirendre, és hosszas előkészítő munkával, 1950-ben valósulhatott meg.

BARANYA VÁRMEGYE MÚZEUMA

A Vármegyei Múzeum, a Pécsi Majorossy Imre Múzeumnál jóval fiatalabb intézmény 1938-ban alakult meg. Alapjául az szolgált, hogy **Fischer Béla** vármegyei alispán az 1930-as években gyűjteni kezdte a megye területén a népművészet emlékeit. A gyűjtést **Igaz Lajos** végezte. E munka eredményeként mintegy 4000 darabot számláló népművészeti gyűjtemény jött létre, amelyből főleg az ormánsági anyag tűnt ki. Ezt a Megyeháza egyik szárnyépületében helyezték el, ahol az érdeklődők számára is hozzáférhető volt. Az 1930-as évek közepén **Dombay János** vármegyei tisztviselő vezetésével megindult a régészeti kutatómunka is.⁸³ Az egybegyűlt őskori, római, népvándorlás- és Árpád-kori régiség- és embertani anyag ugyancsak a Megyeházán, egy másik melléképületben kapott helyet. A sikeres ásatások arra indították a megyei vezetőket, hogy intézményesen gondoskodjanak a gyűjteményanyag sorsáról és gyarapításáról. 1938-ban megalapították *Baranya Vármegyei Múzeumát*. A megszervezett múzeumőri és hivatalsegédi állást nyomban be is töltötték.⁸⁴ A múzeum megfelelő fenntartására és fejlesztésére a Baranya vármegyei Horthy Miklós Segélyalap komlói kőbányaüzeme mindenkori tiszta nyereségének 20 %-a szolgált fedezetül.⁸⁵ Az időközben kibővült gazdag régészeti, néprajzi gyűjtemény és a kisebb antropológiai és fényképgyűjtemény elhelyezésére a megyeházi szárnyépület már nem volt alkalmas. 1940-ben a megye

⁷⁹ JPM Irattár 1941/301.

⁸⁰ JPM Irattár 1941/300. Martyn Ferenc és Gebauer Ernő szervezésében előadás-sorozatot tart a múzeum. Fülep Lajos: A művészet szükségessége; Szobotka Imre: Miért keletkeztek modern művészeti irányok?; Gebauer Ernő: Hogyan komponál a művész?; Martyn Ferenc: a festőművész mestersége; Acházt Imre: A művészet sorsa a történelem folyamán; Török Gyula: A művészet a magyar nép életében; Hoffmann Edit: A magyar képzőművészet; Náday Pál: Művészet az életünkben.

⁸¹ JPM Irattár 1941/120 és 1940/225.

⁸² JPM Irattár 1941/190.

⁸³ JPM Irattár 1952/468.

⁸⁴ Dombay... i.m. 1956. 188.p. Az alapításban tevékenyen részt vett Horváth István alispán és Fettes Nándor, a Nemzeti Múzeum igazgató óre is. JPM Irattár 1944/31.

⁸⁵ JPM Irattár 1945/29.

műemlék jellegű épületet vásárolt 147 500 pengőért a város közepén, a Széchenyi téren, hogy megfelelő otthont nyújtson a múzeumnak.⁸⁶ Az épület ma is a múzeum régészeti osztályának székhelye.

A háború idején a múzeum anyagi forrásai teljesen kiapadtak: a komlói kőbányaüzem a háborús körülmények között nem tudott további támogatást nyújtani, a vármegyei háztartási alap költségvetésébe pedig csupán a személyi kiadásokat vették fel, a dologi kiadások fedezéséről csak esetenként gondoskodtak.⁸⁷ Jellemző például erre a nehéz időszakra, hogy Dombay János igazgató, a népművészeti gyűjtemény molytalanításához 3 liter petróleumra, míg a 14 terem tisztításához, illetve az ezzel kapcsolatos mosásra havi egy kilogramm egységes szappan vásárlásához kért utalványt, a Város Közellátási Hivatalához 1943. április 23-án és 28-án írt leveleiben.⁸⁸

Az év végén a következő évi munkatervet magyarázva arról számolt be Dombay János, hogy a múzeumi anyag kiállítása a rendkívüli helyzet miatt nem lehetséges. „A régészeti anyag egyébként is elcsomagolva a légvédelmi óvóhelyen van.”⁸⁹ A múzeum munkáját és népművelő tevékenységét azonban nem törték meg a gazdasági nehézségek. Kiadványokat sokszorosított, kapcsolatot létesített más múzeumokkal, ásatásokat folytatott a megye területén. Gyűjteményeit 1943-ban nyilvánították közgyűjteménnyé. Állománya az 1944-es év végi jelentés szerint 36 298 db tárgy volt. 1945-ben saját költségvetéssel ugyan nem rendelkezett, de öt részletben kapott államsegélyt, összesen 172 000 pengőt.⁹⁰

A háború után a Pécsi Majorossy Imre Múzeum igazgatója 1945-ben károkról volt kénytelen beszámolni évi jelentésében: A háború alatt „polgármesteri rendeletre a múzeum épületét más célokra kezdték átalakítani s ennek érdekében kiállítási szekrényeket szétszedtek, megrongáltak, az egyik muzeális értékű cserépkályhát szétbontották, s darabjait az udvari törmelék közé dobva használhatatlanná tették. A muzeális anyagot tudományos tisztviselő felügyelete nélkül többször átrakva megrongálták s összezsúfolták. A kiüresített és átalakított múzeum épületét 1944 őszén menekültek átvonulási szállásául rendezték be” – írta elkese-redett hangú levelében Török Gyula igazgató.⁹¹

Nemsokára lezajlott a Pécsi Múzeumi Bizottság ülése, melyen **Vargha László**, országos múzeumi felügyelő bejelentette, hogy szakértőt küldenek ki a Majorossy Imre Múzeum anyagának rendbehozására. Egyidejűleg nyilvánosságra hozta azt a döntést, amely szerint megkezdődik a két múzeum egyesítésének szervezése.⁹²

⁸⁶ JPM Irattár 1945/29.

⁸⁷ JPM Irattár 1943/2/8. és 1943/29.

⁸⁸ JPM Irattár 1944/3.

⁸⁹ JPM Irattár 1943/59.

⁹⁰ JPM Irattár 1947/5.

⁹¹ JPM Irattár 1945/31.

⁹² Új Dunántúl, 1945. augusztus 22.

„Exitus acta probat”
(Tettet a vég igazol)
Ovidius

BOROS LÁSZLÓ

SZŐNYI OTTÓ
az első pécsi múzeumigazgató
(1876–1937)

Meglehetősen nehéz feladat **Szőnyi Ottó** tevékenységét korlátozott terjedelmi vagy időbeli keretek között jellemezni. Annál is inkább, mivel működési területe rendkívül szerteágazó, és mert korábban számos szerző ismertette általános- vagy részfoglalkozásainak, hivatalainak körét. E dolgozat tehát az adatok ismétlésének vádját nehezen kerülheti el, ha Szőnyi életrajzi adatait, bibliográfiáját, illetve művészeti és helytörténeti jelentőségét sorolja fel, illetve méltatja. Természetesen a Szőnyivel foglalkozó eddig megjelent különböző terjedelmű írások is a tényadatok megismétlésével, kisebb részben újabb források feltárása révén jöhetnek létre, ezért e helyütt is szükséges, hogy néhány személyére vonatkozó, már ismert adatot elevenítsünk fel.

Szőnyi (Szákovics) Ottó szüleinek elsőszülött fiaként Pécsen látta meg a napvilágot 1876. július 13-án.¹ Apja, **Szákovics János** szabómester volt, aki fiát a négy elemi iskolai osztály elvégzése után a Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában neveltette. Kiváló tanárai hatására a tudományok felé irányuló érdeklődése számos területre terjedt. A papi pálya elhivatottsága mellett a jogakadémia, a kolozsvári és a budapesti egyetem elvégzése után államtudományi doktorátust szerzett. 1906 után a pécsi püspöki joglíceumban római jogot adott elő.

Joglíceumi tanársága mellett érdeklődése Pécs város helytörténete és történeti emlékei felé fordult. A Pécs-Baranyai Múzeum Egyesületben, s ott hamarosan a vezetőség körében tevékenykedett, ahol rendkívüli szorgalmával tűnt ki a szervező és rendezői munkában.

Egyházi szolgálatát lelkiismerettel végezte, ugyanakkor tudományos érdeklődése csak fokozódott, amikor püspöki (1898), majd káptalani levéltárosi megbízatása (1917) során számos adat birtokába jutott. Az egyetemi könyvtár földszintjén berendezett dóm-múzeumban a székesegyház középkori kőanyagát tanulmányozta. Kutatásai alkalmával szerzett tapasztalatai a töredékeknek szilárdságtani szerepére, illetve az egykori épületben elfoglalt helyének meghatározására vezették. Ennek alapján összeállította a faragványok katalógusát, az egyes téregységekhez tartozó köemlékek csoportjait, s **Gerecze Péter**nek egyes kőekre vonatkozó megállapításait is helyesbítette. Tudományos közleményei sokaságával igyekezett a szakmai körök és a közvélemény érdeklődését felkelteni a múlt e jeles emlékei iránt. Első je-

¹ Lengvári István: Szőnyi Ottó régészeti és művészettörténeti munkássága. In: Tanulmányok Pécs történetéből 2–3. Pécs, 1966. 174.p.

lentős munkájában a középkori dóm köemlékeinek művészettörténeti magyarázattal ellátott részletes, fényképekkel ellátott leírását adta, amely napjainkig az egyetlen összefoglaló jellegű mű a székesegyház Schmidt-féle átépítése alkalmával lebontott, illetve előkerült kőfaragványokról.²

Egy évvel később újabb figyelemre méltó kiadványával lepte meg a hazai tudományos világot. Ezúttal bemutatta és elemző értékelést adott elsősorban a Szent Péter és Pál sírkamrával kapcsolatban, valamint a Sopianae és temetőjének kiterjedésére vonatkozó korábbi nézeteket cáfolta.³

1909-től már a pécsi Városi Múzeum igazgatójaként szerteágazó és alapos helytörténeti, régészeti és művészettörténeti kutatásokat folytatott. Tudományos tevékenységének eredményeit újságcikkekben, országos és helyi folyóiratokban, valamint előadások sorában tette közzé.⁴ A társadalmi összefogás eredményeként alapított múzeumi értesítőt közel tíz évig szerkesztette. „Külön kell megemlítenünk, hogy e nagyszerűen szerkesztett évnegyedes kiadvány a pécsi helytörténészek valóságos kincsesbányája” - állapítja meg Borsy Károly, Szőnyi születésének századik évfordulójára írott cikkében.⁵

Szőnyi múzeumigazgatói működése nem indult nehézség nélkül. Pécs városi arculatának alakulását számos épület bontása, illetve újabbak építése jellemezte, amelynek velejáró jelenségeként egyre gyarapodott a felszínre kerülő római kori, illetve középkori emlékek száma. Szőnyi ha tehette, mindenütt jelen volt, ahol a megbolygatott falakból vagy a talajból valamely értékelhető emlékre számíthatott. A leletek megmentésére nemcsak a múzeum vezetőjeként, hanem egyéni érdeklődésétől vezettetve is törekedett. Az egyre gyarapodó leletek vizsgálata, állagmegóvása és tudományos feldolgozása mind nagyobb feladatot jelentett, amely a tárolás és bemutatás fokozódó gondját is magával hozta.⁶

Szőnyit a múzeum igazgatásával járó gondjai nem kötötték íróasztalához. Fáradhatatlanul járta nemcsak Baranya megye műemléki szempontból felfedezésre váró területeit, hanem az akkori közlekedési lehetőségek ellenére az ország távolabbi tájaira is eljutott. Nevéhez kötődik az addig széntárolónak és lomtárnak használt hetvehelyi gótikus kápolna felfedezése, a siklói vár reneszánsz kőfaragványainak első bemutatása. Szőnyi egész munkássága során mindenkor a legaprólékosabb részletességgel foglalkozott a székesegyház történetével. Az 1916-ban megjelent pályadíjnyertes tanulmányában a **Pollack Mihály**-féle átépítés utáni állapotot elemzi, egyúttal az akkor még fennálló barokk és historizáló ízlésű berendezés leírását is-

² Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki múzeum kótára. Pécs, 1906, 279 p.; Szőnyi a dóm-múzeum kőanyagát 1925. november–decemberében személyes felügyelete mellett az egyetemi könyvtárból a székesegyház Mór-kápolnája alatti helyiségbe szállította.

³ Szőnyi Ottó: A pécsi őskeresztény sírkamra. Budapest, 1907.

⁴ Pécsi Közlöny, Archeológiai Értesítő, Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve, Pécs-Baranyai Múzeum Egyesület Évkönyve, História stb.

⁵ A pécsi műemlékvédelem úttörője. Száz éve született dr. Szőnyi Ottó. In: Dunántúli Napló 1976. augusztus 7.

⁶ A római- és középkori köemlékek egy részét a Városi Múzeum kapualjában mutatták be. A kőfaragványok társaságában itt állt ma a mohácsi múzeumban látható Holló Barnabás: II. Lajos lovas szobrának, 1900-ból való alkotása, valamint 1939-től 1942-ig itt kapott helyet Bársony György Szent Ferenc-szobra is.

merteti.⁷ Sok adattal szolgál a **Koller József** Prolegomena-jában **Weinmann Márkus** által ábrázolt dómépülethez, 1929-ben pedig a korábbi ásatási eredményei figyelembe vételével módosította az épület történetével kapcsolatos álláspontját.⁸ A sírkamrák szigetelését, a székesegyház toronyalapjait, valamint az épület mögötti terület talajvíz gondját érintő ásatás és feltárás munkálatait két alkalommal, 1913-ban, illetve 1922-ben **Möller Istvánnal** végezte.⁹ Mindkét ásatás nem várt gazdag eredménnyel zárult. Szőnyi tisztázta a keleti és nyugati toronypárok építési sorrendjét, a székesegyház északi kápolnája alatt vonuló csatorna egyes kérdéseit. Második alkalommal a Möller-féle vízvezető létesítések feltárták a cella trichora falcsontjait, két további római kori temetkező helyet, a dóm tér alatt vonuló tekintélyes falszakaszt, végül a „korsós” sírkamra feltárása is e munkálatok során válhatott valósággá. Az ásatásról Szőnyi még 1923-ban részletes szakmai beszámolót készített.¹⁰ 1926-ban a feldebrői templom altemplomának feltárási munkálatait kezdetben **Lux Kálmánnal**, majd önállóan végezte.

A középkori emlékek nem töltötték ki teljes érdeklődési körét. Pártolta a Bauhaus művészeti formanyelve szerinti és ahhoz közelálló templomépítéssel történő hódítását is, így a városmajori templom, a mohácsi Fogadalmi templom tervezésénél, **Árkay Aladár** műveinél, valamint a pécsi temetőkápolna építkezéséhez nyújtott támogató segítséget.

1921-ben kinevezték a Műemlékek Országos Bizottsága előadójának. Hivatali teendői Budapesthez kötődtek, ezért a következő évben a fővárosba költözött, de Péccsel állandó kapcsolatban maradt. Ha tehette, hazalátogatott, s a városban folyó fontosabb régészeti munkából továbbra is kivette részét. Szőnyi már pályakezdsének elején megkülönböztetett érdeklődést tanúsított Pécs településtörténete, különösen a székesegyház építéstörténete iránt. A város és vártemplomának lételeményeit **Szalágyi István, Koller József, Haas Mihály, Gerecze Péter** és mások eltérő módon magyarázták. Szőnyi a 4. századi városnak, Sopianae-nak a mai belváros-hoz viszonyított helyzetét korábbi munkáiban határozta meg, felfogását később a napvilágra került újabb leletanyag alapján módosította. Ezzel bizonyítható cáfolatát adta a korábbi, tévesnek bizonyult nézeteknek.¹¹ A római kori város és temetőjének helyzetét végleges álláspontja szerint a pécsi útmutató első és második kiadásában, valamint a Szent Mór Emlékkönyvben rögzítette.¹² A későbbi, napjainkig előforduló ásatási anyag és kutatás Szőnyit igazolta.

⁷ A pécsi székesegyház leírása az 1882. évi átépítés előtti állapotában. In: PBME Értesítője 8. Pécs, 1916. 43–94.p.

⁸ Magyar Művészet 5. 1929. 455–472.p.

⁹ 1913. augusztus 29-én az I. számú sírkamra vízmentesítési munkáinál lelt római kori sírok felnyitását és vizsgálatát végezték. Jelen voltak: Möller István, Gerecze Péter, Szőnyi Ottó, Igaz Béla, Rézbányai József és Priol Alajos. Káptalani Gazdasági Levéltár, Protocollum, 1907–1917. 331. p. fasc. 474.

¹⁰ Szőnyi Ottó: Ásatások a pécsi székesegyház környékén 1922-ben. In: Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve II. évf. 1923–26. Budapest, 1927.

¹¹ Magyar Művészet 8. 1929. 442. p.

¹² Pécs. Útmutató a városban és környékén. Pécs, 1925. I. 2.p.; 1927. II. 20.p.; A pécsi székesegyház és Magyarország műemlékei Szent Mór korában. In: Vargha Damján (szerk.): Szent Mór Emlékkönyv, Pécs, 1936. 296. p.

Szőnyi Ottó kivételes munkabírása, odaadó ügyszeretete csodálatra készíti napjaink kutatóit. Igen nagy energiát igénylő, lelkiismerettel végzett munkája elismerést váltott ki a magasabb szakmai körökben is. Oktatói tevékenységét a pécsi Jogakadémia mellett az Országos Iparművészeti Iskolában az egyházművészet tanáraként is folytatta. Több tudományos, művészeti és társadalmi szervezetnek, valamint az Országos Képzőművészeti Tanácsnak is tagja volt. Felelősséggel járó számos megbízatása ellenére levéltári kutatásra, közlemények kiadására, cikkek írására is szakított szűkre szabott idejéből.

Művészettörténeti és régészeti tevékenységével nemcsak a szakmai körök, hanem az egyház elismerését is kivívta. 1929-ben kinevezték a Központi Egyházművészeti Hivatal igazgatójává. E tisztségben az egyházi és az állami műemlékvédelem együttműködésére, intézkedéseinek összehangolására törekedett.¹³ Vallotta, hogy a műemlékek egy szűkebb vagy bővebb közösség kultúrájának olyan tárgyasult elemei, amelyeknek megóvásáról és fenntartásáról törvényekkel szabályozott módon lehet gondoskodni. Szőnyi felismerte, hogy a köztudat figyelmének a műértékekre irányításával, a saját múltunk iránti megbecsülés által is óvhatjuk műalkotásaink zömét. Ezért e kívánalomnak nagyszámú kiadványaival, ismeretterjesztő előadásainak sokaságával igyekezett megfelelni. Az egyházi területen szerzett érdemeiért a pápai prelátsusi címet is elnyerte.

Nehezen dönthetnénk abban a kérdésben, hogy Szőnyi mint régész, művészettörténész vagy mint helytörténész alkotott-e nagyobbat, de tudjuk, hogy jártas volt a geológiában, s készségeit a rajzolásban és festésben is bizonyította.¹⁴ Aki kutatásai során a pécsi káptalani levéltárban találkozott Szőnyi feljegyzéseivel, az kitűnő leckét kapott az alapos és minden részletre kiterjedő jegyzetelés módszeréből. Apró betűs, de jól olvasható írása grafológiai tanulmány, amelyből egy karakteres, nagyszorgalmú tudós egyén képe tárul elénk. Szőnyi az általa kézbe vett legtöbb levéltári iratanyagról, káptalani jegyzőkönyvekből kivonatot készített. Az ő lelkiismeretes munkájának köszönhető, hogy az 1950-es években államilag elrendelt kettős kulcskezelés során eltűnt iratanyag másolatokban vagy azok kivonatolt tartalma fennmaradt.¹⁵ Szőnyi alaposágának eredményeképpen alkothatunk fogalmat olyan műalkotásokról, amelyek megsemmisültek vagy más módon eltűntek.¹⁶

¹³ Sonkoly Károly: Szőnyi Ottó (1876–1937) In: Műemlékvédelem 31. 1987. 276. p.

¹⁴ Johann Ender püspökszentlászlói Madonna-képét restaurálja 1906 júliusában. Egy mecseki tájat ábrázoló jelzett, ugyancsak 1906-ból való olajképe magántulajdonban van. Jegyzeteit gyakran rajzaival illusztrálta.

¹⁵ Eltűnt többek között a 486. fasc. Nr. 51. jelzetű irat, amelyben a székesegyház 1735-ben tervezett barokk átépítésének homlokzati részletei és a környezet rendezésére vonatkozó elgondolások szerepeltek. Ugyancsak hiányzik az iratkötegek közül Dorffmaister István festőnek a székesegyház Corpus Christi-kápolnája teljes kifestésére vonatkozó szerződése. A hiányzó iratokat Szőnyi még látta, róluk szerencsénkre részletes feljegyzést, sőt részletrajzokat is készített. Általa ismerjük Buck Józsefnek, a székesegyház 19. század eleji átépítéséhez készült homlokzatterv-változatait. PKL 70. Szőnyi Ottó feljegyzései 170. lap. A homlokzat rekonstrukcióját lásd: Boros László: A pécsi székesegyház Pollack-féle átépítésének története. In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 302.p.

¹⁶ Részletes leírását adja az 1882-ben a Schmidt-féle székesegyházi átépítéskor elpusztított Dorffmaister-féle freskó együttesnek, amely a Corpus Christi-kápolna belső felületét borította, továbbá ugyanott Ester-

Sajnálatos, hogy múlhatatlan érdemei ellenére az Egyháztörténet és Műemlékvédelem címmel 1992-ben tartott műemléki tanácskozáson elhangzott előadások a 19. század közepétől a második világháborúig terjedő időszakban tevékeny jeles egyházi műemlékvédők és kutatók sorában személyével nem foglalkoztak.¹⁷ Ettől függetlenül, munkássága ismeretében a műemlékvédelem, a művészettörténeti és helytörténeti kutatás az ő jelentőségét méltó elismerés mellett magasra értékeli. E szakmai területek tudományos munkái ma sem nélkülözhetik forrásértékű közleményeit, tanulmányait, amelyeknek száma meghaladja a háromszázat.¹⁸ Az 1976-ban készült nem teljes bibliográfiáját egy újabb, talán eddig lappangó kéziratokkal is bővülő összesítés követheti, amely remélhetőleg valós számát adhatja Szőnyi munkáinak.¹⁹

Kiadványai között külön kell szólnunk utolsó jelentős és legreprezentatívabb művéről, amelyet a Műemlékek Országos Bizottsága és a Magyar Könyvbarátok méltó külsővel ellátott kötetben jelentetett meg 1934-ben.²⁰ Német, francia és angol nyelvű összefoglalókat követően történeti áttekintést nyújt a magyar templomépítés kezdeteitől a klasszicizmusig bezárólag a hazai székesegyházak, a szerzetesi, nemkülönben a falusi templomok egész soráról. A 321 kitűnő minőségű fényképfelvétel és ábra jól szemlélteti a tartalmas szöveget, amely régi templomaink leírását adja. Ki kell emelnünk a gazdag anyag kitűnő csoportosítását, amelyben a legkorábbi emlékektől együtt találjuk mindazt, ami templomépítészetünk összefoglaló jellemzését adja. Különös értéke a könyvnek, a falusi templomokat is beleértve, hogy a külső és belső részleteken kívül ízelítőt nyújt az oltárok, a berendezés és a felszerelés szép példáiból, ugyanúgy a belső felületeket ékítő mennyezet- és falképekből is.

Ez a kiadvány belső tartalmánál, külső kiállításánál fogva kiemelkedő jelentőségű nemcsak a hazai 20. század első harmadából való egyházművészeti munkáknak, hanem művészettörténeti irodalmunknak is, mert e témában addig nem jelent meg olyan mű, amely a magyar emlékanyagot oly keresztmetszetben tárta volna az olvasó elé, mint éppen ez a könyv. További gondolataink helyett idézzük **Éber László** méltató sorait: „Elismerés és hála illeti meg Szőnyit, hogy a magyar templomépítészet gazdag és változatos történetének anyagát oly nagy utánjárás-sal és körültekintéssel gyűjtötte össze és oly nagy gonddal és kritikával megrostált adatokkal illusztrálta.”²¹

házy Pál László püspök sírhelyét jelölő, az Utolsó vacsorát ábrázoló eltűnt Dorffmaister-festménynek. Szőnyi tudósít Gabriel Mathei, a drezdai festészeti akadémiai tanár azóta megsemmisült Szent Imre-képéről és több 18–19. századi, egykori székesegyházi berendezési tárgyról is, mint szobordíszes-faragványos gyónatószekekről, oltárokról, szobrokról és más műtárgyakról, amelyeket ő még látott, de az óta eltűntek. Boros László: A pécsi székesegyház a 18. században. Budapest, 1985.

¹⁷ Lővei Pál: Egyházi személyiségek a magyar műemlékvédelem történetében. In: Műemlékvédelmi Szemle 1993/1 77–83.p.

¹⁸ Borsy Károly: Szőnyi Ottó dr. In: Pécsi Műszaki Szemle 1987. 3–4. 42.p.

¹⁹ Dümmerling Ödön: Szőnyi Ottó (1876–1937), valamint Szőnyi Ottó műveinek bibliográfiája. In: Műemlékvédelem 20. 1976. 120–122.p.

²⁰ Régi magyar templomok, Budapest, 1934.

²¹ Éber László: Művészeti irodalom. In: Magyar Művészet, 1934/3. 92.p.

Zichy Gyula püspök (1905–1926) a káptalani levéltár rendezését 1907-ben Szőnyire bízta, aki az iratkötegek méltó elhelyezéséről gondoskodott, amikor a káptalani épület emeletén a mennyezetig érő iratszekrényeket készítette.

Ugyanakkor a Schmidt-féle átépítés rajzait, tüzeseitől tartva, fémtokokban helyezte el. Neki köszönhető a káptalani levéltáron belül a Magánlevéltár, a Gazdasági, az Újgazdasági levéltár, a Székesegyházi levéltár iratainak és a káptalani ülések jegyzőkönyveinek, rajzoknak, térképeknek elkülönítése és számbavétele, amellyel a levéltári kutatást jelentősen megkönnyítette. A püspöki levéltár iratállományának rendezését **Szepesy Ignác** püspök (1828–1838) hivatali ideje alatt végezték.²²

Virág Ferenc püspök (1926–1958) hivatalba lépése után a Szőnyi által készített új leltárral átvette a mindenkori püspökre szálló ékszereket, majd 1935-ben ugyancsak ő, a püspök és a nagyprépost megbízásából a székesegyházi ruhatár, a kincstár és a könyvtár leltározását is elvégezte.²³ A mintegy ötszáz darab dúsan hímzett súlyos ruhanemű, több mint száz nemes ötvöstárgy részletes leírása, a műhely és mesterjegyek vizsgálata, kormeghatározása alapos szakmai felkészültséget igénylő, hatalmas, nemkülönben felelősségteljes vállalkozás volt.²⁴

Szőnyi nagy szolgálatot tett Árpád-kori falfestészetünk ügyének, amikor felismerte, hogy a magyarországi nagy veszteségek között székesegyházaink közül a korszakot csak a győri katedrális Majestas-freskója és a pécsi falképek töredékeiből fennmaradt akvarell-másolatok képviselik. A pécsi székesegyház **Friedrich Schmidt**-féle átépítésekor a feltárt falfestmények maradványait a dómépítő a tehetséges **Joseph Koppay** bécsi festővel lemásoltatta, Schmidt pedig mint saját tulajdonát magával vitte Bécsbe. A festmények a dómépítő halála (1891) után a bécsi városháza irattárába kerültek. Szőnyi mint püspöki levéltáros 1899-ben tanúja volt annak, hogy báró **Henrick Schmidt**, a dómépítő fia, a Koppay-féle másolatokat 4000 koronáért felajánlotta **Hetyey Sámuel** püspöknek (1897–1903).

A vétel nem valósult meg, mert a püspök a másolatokat a székesegyház tulajdonának tekintette, holott Friedrich Schmidt azokat saját építészti tiszteletdíjából készítette Koppayval.

A hazai művészettörténet szempontjából számottevő másolatok visszaszerzéséért harcba induló Szőnyi lázas igyekezete végül sikerrel járt. Az ügy érdekében első ízben 1928 novemberében Möller István és **August Kirstein**, akkor már mint a Stephansdom építőmestere társaságában, majd másodszer 1929 márciusában Kirstein jelenlétében tárgyalt **Karl Seitz** bécsi polgármester hivatalában, aki a pótolhatatlan másolatokat, szakbizottsági véleményezés után, végül a pécsi

²² Petrovich Ede szíves szóbeli közlése.

²³ Székesegyházi kincstár. „Leltára a pécsi püspökség állandó nemesebb ingyenes felszerelési alapjához tartozó ékszereknek.” Lent: „Pécsett, 1927. január 26-án. Fentieket átvettem: Virág Ferenc s. k. Becslést végezte: Bencenleitner (sic!) pécsi órás, ékszerész.”

²⁴ „Fenti leltárt befejezte Pécs, 1935. július 1-én Dr. Szőnyi Ottó, p. kamarás, tanár.” Szőnyi Ottó: A pécsi székesegyház ruhatára, ötvösművei és könyvei. Pécs, 1935.

Dóm-múzeumnak ajándékozta.²⁵ A fentiek alapján a Koppay-másolatok visszacszerzésében Szőnyi szerepe elvitathatatlan. Nélküle talán sohasem tudtuk volna meg, hogy a középkor milyen festészeti nyomokat hagyott, s hogy milyen jellegű falképek és díszítőfestések pusztultak el az átépítésre ítélt Árpád-kori pécsi székesegyház falain 1882–83-ban.

Szőnyi egész munkásságának, valamint utolsó jelentős művének tartalmi része a 19. század második felétől az I. világháborúig terjedő időszak műemlékvédelmi tapasztalatain érlelődött. A szakmai feladatok azokon a területeken sűrűsödnek, ahol a műemlékek tömegesen fordulnak elő. Trianon után ugyanis az ország az addig műemlékvédelmi szempontból – néhány jelentősebb központ kivételével – kevéssé vizsgálta belső területe 1920 után került a kutatás most már szűkebb, kényszerű látóterébe. Műemlékvédelmünk munkaterületének csökkenése szervezeti változást tett szükségessé. A Műemlékek Országos Bizottsága **Gerevich Tibor** vezetése alatt a középkori emlékek feltárásával a hazai régészet és művészettörténet számára újabb távlatokat nyitott. Szőnyi Ottó a műemlékvédelem kiváló vezetőivel, Gerevich Tiborral és Lux Kálmánnal, valamint Möller Istvánnal és másokkal együttműködve ebben a kiemelkedő értékű munkában vett részt, amellyel előkészítették a 20. század második felében megoldandó feladatok kiindulását és azokat a törekvéseket, amelyek napjainkban elkönnyelhető eredményeinkben mérhetők.

Nagy veszteség érte a műemlékvédelmet, a régészet tudományát, a művészettörténetet, Pécs helytörténeti kutatását, amikor az utolsó erejéig a hazai műemlékek ügyéért odaadóan munkálkodó tudós pap, egykori pécsi múzeumigazgató mindössze 61 évesen, 1937. március 13-án Budapesten, a Márvány utca 50. szám alatti lakásából örökre elköltözött. A nemes lélek, fáradhatatlan szellem elhagyta testét, amelyet szeretett szülővárosában, a pécsi temető kápolnája altemplomában helyeztek örök pihenőre.

A nagyszerű életművet, a fáradhatatlan tudós múlhatatlan érdemeit nem méltathatjuk eléggé. Munkásságát nemcsak írott műveinek nagy számában, szakmai, műfaji sokrétűségében, tartalmában értékelhetjük, hanem azokban a már megvalósult, szándékolt vagy még meg sem született kutatói munkákban is, amelyek az ő szellemi örökségének ösztönző erejéből láttak, vagy ezután látnak napvilágot. E tekintetben jelentősége szinte felmérhetetlen. Az ismerethalmazt, amit reánk hagyott, nagyra értékeljük, és talán teljes egészében megismerhetjük. Mindazzal azonban, amit még alkothatott volna, mindannyian szegényebbek lettünk.

Az utókor szerény hálájának jeleként Pécssett emléktábla és utca őrzi emlékét. Amíg azonban a műveit olvasó és kutató utódok léteznek, addig Szőnyi Ottó emléke nem halványul, sőt biztonsággal tovább él az elpusztíthatatlan szellemi lét örökkévalóságában.

²⁵ Eredetileg: Dóm-múzeum XXVI. 2. Szőnyi jegyzetei. Jelenleg: PKL Szőnyi hagyaték. Lengvári... i.m. 1996. 176.p. Sonkoly... i.m. 1987. 276.p. hivatkozással állítja, hogy Szőnyi Kirsteintől „a korábbi állapotokat megőrző vázlatokat, akvarelleket szerzett meg.” Ezzel szemben Kirstein az 1883-ban feltárt népoltár általa készített rajzát kérte el Reuther bécsi városi múzeum igazgatótól, és csak ezt adta Szőnyinek.

FIGLER CSILLA

TOLNAI VILMOS PÉCSI NYELVÉSZPROFESSZOR (1870–1937)

Az 1930 májusában megüresedett Magyar és Összehasonlító Finnugor Nyelvészeti Tanszék irányítását megbízott tanszékvezetőként a Magyar Irodalomtörténeti Tanszék vezetője, Tolnai Vilmos vállalta az 1930–31-es tanévben és az 1931–32-es tanév első szemeszterében.

Tolnai Vilmos 1870. július 24-én Pozsonyban született, az 1871-ben elhunyt Lehr Zsigmond evangélikus lelkész és Maier Frida fiaként. Középiskoláit 1880-ban Aradon kezdte – ahol anyja gyermekkeretet nyitott – a kir. kat. főgimnáziumban. Egyetemi tanulmányait 1888–1892 között a budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi karán végezte, magyar és német irodalom és nyelvészet szakon. Tanárai többek között **Gyulai Pál**, **Beöthy Zsolt** (irodalomtörténet, esztétika), **Budenz József**, **Simonyi Zsigmond** (finnugor és magyar nyelvészet) voltak.

Tolnai azon hallgatók közé tartozott, akik 1892. június 11-én a budapesti tudományegyetemen előbb szereztek doktori oklevelet, és csak később, 1894. április 25-én a Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt középiskolai tanári oklevelet. Tökéletesen beszélt és írt németül, elég jól beszélt angolul és franciául. A doktorátus megszerzése után, 1893-ban egy évig mint önkéntes az aradi cs. és kir. 33. gyalogezredben katonáskodott, majd később tartalékos tisztként Pozsonyban szolgált. 1893 őszétől mint a magyar és német nyelv helyettes, majd 1894-től rendes tanára. 1897-ig tanított a pozsonyi evangélikus líceumban. 1895-ben megnősült, apja legjobb barátjának, Fürst János evangélikus esperesnek leányát vette feleségül, s két leányuk született (1896-ban, illetve 1900-ban). 1897-ben a budapesti evangélikus főgimnáziumhoz nevezték ki, majd 1906-tól a budapesti Erzsébet nőiskolában a polgári iskolai tanárképző főiskola tanára lett (1925-ig), ahol a magyar nyelvészetet, irodalomtörténetet és az esztétikát adta elő. Több tanulmányutat tett külföldön. Párizsban az 1900-ban tartott kiállítás tanügyi osztályát tanulmányozta, részt vett a modern nyelvi kongresszuson is, továbbá Jénában egy nyári tanfolyamon 1909 nyarán, ugyanekkor bejárta Németország nevezetesebb városait.

Tolnai hamar tagja lett különféle tudományos irodalmi társaságoknak. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának már 1898-tól segédtagja volt. A MTA-nak 1908-tól levelező, 1934-től pedig rendes tagja, a szótár-, helyesírási, nyelvtudományi és irodalomtörténeti bizottságának is tagja lett. Ezen belül a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, valamint a Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagja, a Budapesti Filológiai Társaság és a Magyar Történelmi Társulat rendes tagja, a pécsi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság tagja és alelnöke is volt. Az 1931-ben alakult pécsi Janus Pannonius Társaság társelnöke lett.

Tolnai nyelvtudományi munkásságát még egyetemi hallgatóként kezdte. 1891-ben a *Magyar Nyelvőr*-ben a mondat meghatározásával, majd 1906-ban megjelent *Halhatatlan magyar nyelv* című tanulmányáért Szily-jutalomban részesült.

Ebben Széchenyi nyomán vallja, hogy „nyelvében él a nemzet”, hogy a nyelv a nemzet „jellemének legsajátabb letéteményese, megőrzője és fenntartója. Vedd el a nemzet nyelvét, s a nemzet megszűnt az lenni, ami volt, nyom nélkül elenyészik, beleolvad, belehal az őt környező népek tengerébe”¹

Tolnai interdiszciplináris érdeklődése miatt nem annyira nyelvünk szerkezetével, mint inkább szóképzésével, és szóláskincsével foglalkozott. 1906-ban a Magyar Tudományos Akadémia a Szótári Bizottság előadói tisztével és az új akadémiai Nagy Szótár gyűjtőmunkálatainak vezetésével bízta meg. Tolnai 1925-ig, egyetemi tanári ki-nevezéséig az ügyet szívén viselte, nemzeti érdeknek tekintette. Akadémiai rendes tagsági székfoglalóját a *Szótári tanulságok s a teljes szótár* címen tartotta.²

Kedvelt kutatási területe volt Tolnainak nyelvünk szólásmódkészlete, s erről egész monográfiát írt, mely 1909-ben székfoglaló értekezése volt az MTA levelező tagjává választásakor: *A szólásokról. Adalék a szóhasonlatok, szólásmódok és közmondások elméletéhez*.³ Később, az 1935-ben megjelent *Magyarság Néprajza* munkájának III. kötetében újra feldolgozta ezt a kérdést, és megírta a szólásmódok elméletét. Meghatározta a szólások fogalmát, kijelölte helyüket a szellemi néprajzban, vizsgálta a szólások fajtáit, átmeneti alakjait, rokonait stb.

Tolnai egész életében küzdött a magyar nyelv tisztaságáért. 1900-ban, az MTA Nyelvtudományi Bizottságának kezdeményezésére összeállította, és *Magyarító szótár a szükségtelen idegen szavak elkerülésére* címen szótárrá szerkesztette össze a nyelvünkbe szükségtelenül betolakodott szavakat, és mellé odatette a megfelelő helyes magyar szavakat, kifejezéseket, amelyeket amazok kiszorítanak a használatból. A magyar nyelvtudomány szükségét elégitette ki, amikor 1929-ben megírta *A Nyelvújítás* című könyvét. Ez a munka nemcsak hézagpótló volt, hanem gazdag forrásul szolgált a magyar művelődéstörténetnek is. Irodalmi nyelvünk 19. századi történetét nagy íróink nyelvének vizsgálatával gazdagította: *Petőfi és a nyelvújítás* (1909), *Arany nyelvművészetéről*. (1917), *Széchenyi és a magyar nyelv* (1919), *Jókai és a magyar nyelv* (1925). Tolnai Vilmos sokat foglalkozott a magyar helyesírással is. 1922-ben a MTA meghívta a magyar helyesírás szabályainak újonnan való megszövegezésével, megszerkesztésével. Tapasztalataiból írta meg 1930-ban *A helyesírás körül* című cikket. Tolnai Vilmost 1925. június 18-án nevezték ki a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem nyilvános rendes tanáranak. Az 1925–26-os tanévtől vette át a magyar irodalomtörténet tanszéket is, és annak 1937-ben bekövetkezett haláláig vezetője volt. Tolnai a Váradi Antal utca 4. sz. alatt lakott.

A **Zolnai Gyula** nyugdíjba vonulásával megüresedett Magyar és Összehasonlító Finnugor Nyelvészeti Tanszék helyettesítésével kapcsolatban a kari ülés 1930. június 3-án határozott, mivel Tolnai Vilmos hajlandó a helyettesítést elvállalni, a Kar őt bízta meg az 1930–31-es tanév első felére, s e határozatot megerősítés végett felterjeszti a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ugyanakkor Tolnai bejelentette, hogy a jövő félévben heti 2–2 órában a következő nyelvészeti előadásokat fogja tartani: Bevezetés a magyar nyelvtudományba és A magyar hangtan elemei. Tolnait ugyanezen az ülésen a következő tanévre dékánnak is megválasztották.

¹ Klemm Imre Antal: Tolnai Vilmos emlékezete (1870–1937) In: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem 1937–38. tanévi iratai. Pécs, 1938. 203.p.

² Nyelvtudományi Közlemények, 1935.

³ Magyar Nyelv, 1910.

Az 1930. szeptember 22-én összehívott kari ülésen az elnök, Tolnai Vilmos dékán bemutatta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium leiratát, melyben a kultuszminiszter a magyar és finnugor nyelvészeti tanszéken való helyettesítését jóváhagyta.⁴ Tolnai javaslatára a kar **Szabó Aladár**nak a finn nyelvészeti lektori teendők ellátásával való megbízatása iránt előterjesztést tett a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Ezt a kultuszminiszter jóváhagyta, s Szabó Aladár az 1930–31-es tanév első félévétől kezdve mint finn lektor működött az egyetemen.

Tolnainak a helyettesítés idejére meghirdetett előadásai a következők voltak: A magyar hangtan elemei; Magyar nyelvelmékek; Bevezetés a magyar nyelvtudományba; A nyelvtudomány alapelvei. A professzor szívesen és sokat oktatott, bár ekkor már túl volt 60. életévén. Heti 5 óra előadást és 1 óra szemináriumot tartott rendszerint, de volt olyan félév, amikor 9 volt előadásainak óraszám. Ugyanakkor 7 óra előadása volt a tanárképző intézetben, és volt olyan féléve, amikor előadásainak heti óraszámja 16 volt. Tolnai Vilmost **Klemm Antal** követte a Magyar és Összehasonlító Finnugor Nyelvészeti Tanszék élén. Klemmnek Tolnairól mint oktatóról, nevelőről és emberről alkotott kedves gondolataiból idézek néhányat: „Nagy szellemi kincstárát egész élete folyamán állandóan igyekezett gazdagítani. Ez az óriási tudása volt tanári tekintélyének szilárd alapja tanítványai előtt. Folyton dolgozott, a munkát szenvedélyesen szerette, mint a jó pap, hol-tig tanult... Gyakran a kimerülésig dolgozott, ilyenkor így szokott felsóhajtani az ő szokásos angol szavajárásával: I am tired! Ő maga szokta mondogatni: csak lassan, nehezen tudott dolgozni. Írásait sokat simíttatta, többször elővette, csiszolgatta, csak így tette közzé. Szellemi kincstárát nem zárta le hét lakattal, hanem kitérte kapuját, s pazar kézzel osztogatta kincseit a tudomány éhezőinek... főképp tanítványainak... tiszta magyar nyelven, finom, választékos stílusban szokta kifejezni mély lelki tartalmát. Nem csak oktatója volt az ifjúságnak egyetemi katedráján, hanem egyúttal nevelője is... mindig nagyon fontosnak tartotta a tanár és tanítványainak együttműködését. Ezért mind előadói, mind szemináriumi gyakorlatai alkalmával felhasznált minden kínálkozó alkalmat és mozzanatot, amely a tanárt és tanítványt lelkileg egymáshoz közelebb hozza. Bárhol és bármikor rendelkezésére állott tanítványainak, egészen nekik élt. Engedte tanítványait beletekinteni tudományos munkásságába, bennük munkatársakat látott... Tanári működésében mindig az igazságosság, méltányosság és szeretet vezette, sohasem engedte magát elragadtatni szenvedélytől, indulatoktól, még kevésbé bosszútól. Tudós és tanári érényeihez méltók voltak emberi jellemvonásai is. Kiegyensúlyozott nemes idealizmus jellemezte őt. Az erkölcsi eszmények nemeslelkű tisztelője volt. Mindig lelkesedett minden szépért, jóért, igazért. Kedves, megnyerő egyénisége volt: egyszerű, közvetlen, kezesen bizalmat gerjesztő. Rendkívül módon közlékeny volt... Legnagyobb bajaiban, szenvedéseiben is tudott derült humoros lenni. Kifogyhatatlan volt tréfákban, anekdotákban... A természet szépségei iránt rendkívül fogékony volt a lelke... Tavaszvégi nyáreleji gyönyörű napnyugta volt a Mecseken. Unokáit vitte sétára arrafelé. Már nyíltak akkor ott a völgyben a virágok, s zöldellt a hegyoldal teljes színpompájában. Soha boldogabb örömtől sugárzó arccal nem láttam Őt.”⁵

Tolnai Vilmos 1937. július 29-én hunyt el Sopronban. Az evangélikus temetőben nyugszik.

⁴ BML Rektori Hivatal iktatószám: 313. Tolnai helyettesítési díja havi 211 P 80 f volt

⁵ Klemm... i.m. 1938. 109–111.p.

ERNYES MIHÁLY

SOÓS NÁNDOR

**az önkormányzati rendőrség főkapitánya,
államrendőrségi főkapitány-helyettes**

Pécsett született 1881. július 23-án. Apja Soós György, anyja Csonka Franciska, akik Pécsett a Könyök utca 7. szám alatt laktak. Iskolai tanulmányait szülővárosában folytatta. Érettségi bizonyítványát Pécsett 1901. június 24-én, 27. sorszámmal állították ki, a római katolikus főgimnázium pecsétjével és a vizsgáztatók aláírásával. Jó magaviseletű tanulóként a magyar, a német, a latin és a görög nyelv és irodalomból hasonlóan jó eredményt ért el. Kevésbé jeleskedett történelemből, mennyiségtanból és természettanból.¹

Államtudományi államvizsgálati bizonyítványát 1905. június 17-én, 9. sorszám alatt szerezte meg, az újjászervezett pécsi jog- és államtudományi karnál. Az államtudományi államvizsgálat letételét követően egyhangúlag képesítettnek ítéltetett.²

Házasságot Pécsett kötött 1923. június 2-án, Haksch Ilonával, aki Pécsett született 1890. április 13-án és a Deák utca 2. szám alatt lakott. Soós ekkor a Mária utca 13. szám alatt rendelkezett lakással.³ Később Ő is a Deák utca 2. szám alá költözött.

1904. március 1-jétől joggyakornok volt, 1905 végén a főispán tb. aljegyzővé nevezte ki.⁴

1906 nyarán a pécsi múzeum számára 1 db régi könyvet ajánlott fel, amit július 4-én a város tanácsa véghatározatban el is fogadott.⁵

A Mecsek Egyesület 1926-ról szóló évkönyvében neve az 1520. sorszám alatt található, a rendes tagok között.

A tisztviselők törzskönyvének rá vonatkozó igen kevés anyaga szerint, 1906 tavaszától tb. aljegyző, majd a rendőrséghez igazolt. Az 1933-as almanach is 1906-ot említi, mint a rendőrség állományába kerülés idejét.⁶ Az 1906. esztendő e kérdésben helytálló lehet, mivel az október 18-án keltezett főkapitányi jelentés rögzítette, hogy az egyik rendőrkapitányi ügykör minden ágára kiterjedően közreműködött, 1906. február 25-től Soós Nándor tb. aljegyző.⁷ Az ügykör Schultz Ferenc rendőrkapitányé volt, 13 pontban rögzítve a feladatokat. Közéjük tartoztak: a családügyek; a tanoncok, a gyári munkások, az iparossegédek keresetei; az iparhatósági biztos feladatok; a betegsegélyező pénztár felügyelete; bizonyos sztrájk ügyek; az állategészségügy; az útlevelügy; a munkásegyletek ellenőrzése; az igazolási jegyek kiadása; a szőlő- hegy- és mezőrendőri ügyekben helyszíni intézke-

¹ JPM I. 72/81.

² JPM I. 72/82.

³ JPM U.72/79. 1-2.

⁴ BML Pécs szabad királyi város iratai – törvényhatósági bizottsági ülés jegyzőkönyvei – 295/1905. jkv.

⁵ BML Pécs szabad királyi város iratai – tanácsulési jegyzőkönyv – 15596/1906. jkv.

⁶ Baranyavármegye és Pécs szab. kir. város almanachja 230. oldal. Katics Antal (szerk.). Pécs, 1933.

⁷ BML Pécsi szabad királyi város rendőrkapitányi hivatal iratai – 9/1906. eln.

dések; a lakbérleti ügyek; a személyazonosítási ügyek; az elmebetegek kórházba szállítása; a tűzrendészeti ügyek (e rendőrkapitány volt egyúttal a tűzoltóparancsnok); vízmű felülvizsgálatok a kultúrmérnökkel.

1907 májusában, a főispán tb. rendőrkapitánnyá nevezte ki.⁸ Rövid idő múlva – július 18-án – helyettes rendőrkapitány lett, mely időpont a szolgálati idejének elismert kezdete.

1908. május 2-án a megüresedett rendőrkapitányi állásokra, a polgármester pályázati hirdetést adott ki.⁹ Május 19-én már arról értesítette a főispán a város polgármesterét, hogy Tichay Alfréd dr. lemondása folytán megüresedett rendőrkapitányi állásra „Soós Nándor eddig helyettesített rendőrkapitányt ezzel egyidejűleg kinevezem”.¹⁰ Egy nap múlva, 20-án már jegyzőkönyv rögzítette, hogy Soós Nándor rendőrkapitány az előírt hivatali esküt letette. A főszámvevő pedig június 3-án értesítette a tanácsot arról, hogy Soós rendőrkapitány évi 2600 K fizetése után, 20 % nyugdíjjárlék fejében 520 K és évi 2 %-nak megfelelő 52 K összeget, a nyugdíjalapba utalványozzák.¹¹ A 2600 K fizetés mellett megillette 560 K lakbér, valamint a rendőrkapitányi állással egybekötött ruhaátalány.¹² Tichay munkakörébe tartoztak: a cselédügyön kívüli kihágások; a büntetéspénzek kezelése; az elzárt egyének, illetve ellátásuk felügyelete; a toloncügyek; vendéglők – szálláshelyek – középületek – üzletek szakközvegekkel együttes felügyelete; engedély nélküli építkezések megtiltása; tápszerek – italok egészségügyi vizsgálata; termény- és borhamisítási ügyek; kéjnök nyilvántartása és felügyelete; mulatóhelyek pincérnői – pénztárosnői nyilvántartása, egészségrendőri felügyelete. E rendőrkapitányi teendők közé tartozott – Soós kinevezésének idején – hozzávetőlegesen húszszeres kihágási ügydarab elintézése.

1918. október 1-jén a polgármester jelentette a kormánybiztosnak, hogy a lemondás folytán megüresedett rendőrfőkapitányi teendőkkel, Soós Nándor rendőrkapitányt bízta meg, és javasolta tiszteletbeli rendőrfőkapitánnyá való kinevezését.¹³

1918. december 3-án a főispáni teendők ellátásával megbízott kormánybiztos Oberhammer Antal, tb. rendőrfőkapitánnyá, majd december 16-án Pécs törvényhatósági jogú város rendőrfőkapitányává nevezte ki. A feladatok átvételére és az eskü letételére a polgármesternél kellett jelentkeznie.

Lenkei Lajos a hivatalba lépésről a következőket írta: „A városi tisztikarban e sorok írása közepette bekövetkezett változásokról, annyiban kell még megemlékezni, hogy Soós Nándor volt helyettes rendőrfőkapitányt elődje még kormánybiztosi főispáni tisztségében nevezte ki utódjává és annak legjobban tudnia kellett, hogy ezen a város közrendje érdekében oly fontos pozícióra alkalmasabb embert nem ültethetett volna, különösen akkor, amikor a városi közrendről a megszaporított városi rendőrség csakis a megszálló csapatok rendőrségével és csendőrségével együttesen gondoskodhatott.”¹⁴

⁸ BML Pécs szabad királyi város iratai – törvényhatósági bizottsági ülés jegyzőkönyvei 105/a/1907. jkv.

⁹ BML Pécs szabad királyi város iratai – 13041/1908. jkv.

¹⁰ BML Pécs szabad királyi város főispáni iratok – 237/1908. főisp.

¹¹ BML Pécs szabad királyi város iratai – 1613/1908. I.

¹² BML Pécs szabad királyi város iratai – 1304/1908.

¹³ BML – főispáni általános iratok – 1039/1918.

¹⁴ Lenkei Lajos: Negyven év Pécs életéből. Pécs, 1922. 73.p.

Soós Nándor grafikus képének forrása: Zsadányi-Klamár: Pécsi Fejek.

A megnövekedett terhek miatt a főkapitány még az év vége előtt létszámbővítést kezdeményezett, és új ügybeosztásról is döntött. 1919. január közepén megváltoztatta a napiparancsok formáját, melyek ezt követően külön lapokon kerültek kiadásra. Január 24-én fontos figyelemfelhívást tett. „Sajnálatos ugyan, de még mindig előfordul, hogy a közönség részéről panaszok hangzanak el amiatt, hogy a rendőrlégénység nem viseltetik megfelelő udvariassággal. E kérdésben már százszor történt figyelmeztetés, de – úgy látszik – esetek szörványosan még mindig előfordulnak. Tanulja meg végre a személyzet minden egyes tagja, hogy a város alkalmazottja, a város közönsége azért fizeti, hogy az élet- és vagyonbiztonságát megvédje, hivatali kötelességét teljesítse és mindenkivel szemben udvariasan bánjék. Azért a város közönsége senkit nem fizet, ahhoz senkinek joga nincs, hogy durva legyen a közönség bármely tagjával szemben. Az udvarias bánásmód, megjár a város minden egyes tagjának gazdagnak, szegénynek egyaránt. Megszállott területen lévén különösen felhívom a figyelmet a szerb csapatokra és különösen annak tisztjeire. Eddig a kölcsönös jóviszonyt sikerült fenntartani, mindenki súlyt helyezzen arra, hogy e viszony fel ne bomoljék...”¹⁵

A február 11-ei napiparancsban, „Rendőrtúszok” címszó alatt közölte az állománnyal, hogy: „A megszálló szerb csapatok parancsnoka ma délelőtt folyamán engem és Kenedi Géza I. oszt. rendőrkapitányt túsoknak jelölt ki, minek értelme az, hogy mindazon dolgokért és történésekért, amelynek ellenőrzése a rendőri hatáskörbe van utalva, mi ketten felelünk életünkkel és vagyonunkkal. Ezt tudomására hozom az egész rendőri személyzetnek...”¹⁶

A főkapitányt civil személyekkel együtt, március 4-én túsul is ejtették és Zágrábba, illetőleg Verőcére szállították.

1920 szeptemberében szerb karhatalommal kényszerítették hivatalának átadására. Nem sokkal később követte Sásdra a város polgármesterét. 1920. november 8-án a működésükben akadályozott községi, vármegyei és városi alkalmazottak kormánybiztosa ideiglenes szolgálattételre a m. kir. államrendőrség kaposvári kerületi főkapitányságához rendelte ki.¹⁷ Az 1921. augusztus 20-án Pécsre átkerült kerületi főkapitányságnál mint rendőrtanácsos teljesített szolgálatot, bár több iratban továbbra is rendőrfőkapitány megnevezéssel szerepelt.¹⁸

A Hadtörténeti Levéltárban fellelhető, 1921. augusztus 20-án kelt jegyzet szerint Gosset, az antant hatalmak képviselője, 43. táviratában kérte, hogy Pécssett az állami rendőrségnél Soós Nándor legyen a vezető. Ezt bádoki Soós Károly altábornagy azzal tagadta meg, hogy Soós Nándor más beosztásban van. Az iraton a következő megjegyzés olvasható: „Gosset azon kívánságát, hogy Soós rendőrkapitányt Pécsre küldjem, az ottani liberális körök befolyására vezetem vissza. Kormánybiztossal egyetértőleg Pécsre Török Lajos rendőrtanácsost szemeltük ki.”¹⁹ Egyébként a Kaposvárra érkező rendeletben – belügyminiszter 69543/1921. VI-a.

¹⁵ BML Pécsi szabad királyi város rendőrkapitányi hivatal iratai – 15. sz. napiparancs

¹⁶ BML Pécsi szabad királyi város rendőrkapitányi hivatal iratai – 27. sz. napiparancs

¹⁷ JPM I. 72/83.

¹⁸ BML Királyi államrendőrség iratai – 5166/1921.

¹⁹ Gergely Ferenc–Kóhegyi Mihály: A Pécs–Baranya–Baja háromszög történelmi problémái 1918–1921. között. Baja, 1974. 79.p.

– az állt, hogy: „A pécsi rendőrkapitányság vezetésével Soós Nándor rendelkezési állapotba helyezett városi rendőrkapitányt bízom meg.” Az augusztus 13-án kelt, a kerületi főkapitányság Pécsre történő áthelyezéséről szóló rendelet, e vonatkozásban, a végrehajtás során megváltozott.

1924. decemberét követően – a takarékosági okokból megszüntetett pécsi kerületi főkapitányságtól – a pécsi rendőrkapitányság vezetőjének helyettese lett, a fogalmazói kar tagjaként, mint közigazgatási előadó.

1929-ben az államrendőrség 10 éves fennállásakor már rendőrfőtanácsosként a belügyminiszter elismerését vehette át.²⁰

1940. július 1-jén nyugállományba vonult, amikor is munkatársaitól sajátkezü aláírásukkal ellátott díszoklevelet kapott. A több mint negyven aláíró, a következő gondolatokat továbbította:

„1904. április 15. – 1940. július 1.

A páratlan megértésben, összetartásban és szeretetben együtt töltött hosszú szolgálati évek bajtársi megemlékezéséül Soós Nándor m. kir. rendőrfőtanácsos úrnak kedves emlékül ajándékozzuk.”²¹ E pár mondat sokat elárul egy kiváló rendőr előmeneteléről, jelleméről, bajtársai érzelmeiről.

1942. július 29-én Soós Nándornak a belügyminiszter rendőrfőkapitány-helyettesi címet adományozott.²² Két nap múlva – július 31-én, mikor Török Lajos nyugállományba vonult – Kereszter-Fischer Ferenc belügyminiszter, Soós Nándort nyugállományából visszahívta és felkérte a rendőrkapitányság ideiglenes vezetésére. A kapitányság vezetését Borbola Jenő rendőrfőtanácsos augusztus 18-án vette át. Soós tovább dolgozott a rendőrkapitányságon. A Pécsi Naplónak még 1944 tavaszán is adott tájékoztatást a rendőrségi statisztikáról.²³

1944 augusztusában neki is igazolnia kellett származását. Származási táblázattal és származási igazolvánnyal. E szügyenteljes feladatra, a belügyminiszter 145782/1944. VI. sz. rendelete alapján, a pécsi rendőrkapitányságon is 3 fős bizottságokat kellett létrehozni. Az I. számú igazolóbizottság 1/I-1944. szám alatt adta ki neki és házastársának az igazolványt.²⁴

1956. május 20-án Pécsen a Mátyás király utca 23. számú ház falán Babits Mihály-emléktáblát lepleztek le. Az ünnepi beszédet ceruzával teleírt kis alakú lapokról olvasta fel egy jó tartású „öregúr”, Soós Nándor, aki éveken át osztálytársa volt Babitsnak. Az egykoron együtt érettségiző 32 tanulóból, „még tizenketten élnek” – nyugtázta, körülpillantva a megjelenteken.²⁵

Soós Nándor élete végéig Pécsen élt, a korábban Deák, később Jókai utca 2. szám alatt.

1965. január 17-én hunyt el. Január 22-én helyezték örök nyugalomra, a pécsi köztemető „P” parcellájában.

²⁰ A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941. Borbély Zoltán és dr. Kapy Dezső (szerk.) Budapest, 1942. 436.p.

²¹ JPM I. 72/86.

²² Belügyi Közlöny 1942. augusztus 16. 34. szám

²³ Pécsi Napló 1944. március 17.

²⁴ JPM I. 72/84-85.

²⁵ JPM I. 72/89.

IVASIVKA MÁTYÁS

BÁRDOS KORNÉL ALBERT CISZTERCI ZENETUDÓS

A világtörténelemben – ugyanígy nemzeti históriánkban – se szeri, se száma azoknak a szerzeteseknek, papoknak, akik spirituális tevékenységükkel párhuzamos művelői, gyarapítói voltak valamelyik tudományos, művészeti területnek, számos esetben a politikai, gazdasági szférának. A tárgyilagosságra törekvő történetírás – ellentétben a különböző előjelű diktatúrákat kiszolgáló koncepciózus, utólagos belemagyarázásokkal torzított hamisításokkal – mindig megfelelő súllyal méltatta az egyházi személyiségek ilyen irányú tevékenységét.

Ám mintha a 20. század tudós papjai, szerzetesei eleddig nem részesültek volna az előző korokban élt jeles elődöknek kijutott méltányolásból, utókori elismerésből. Talán elegendő, ha nagynevű honfitársainkra, a piarista rendtárs Öveges József-re (fizika), Sík Sándorra (esztétika, irodalomtörténet), a bencés Holenda Barnabásra (matematika), az ugyancsak benedekrendi Jáki-fivérekre, Jáki Szaniszlóra (fizika, filozófia) és Jáki Teodózra (népzene-tudomány, zenetörténet) utalunk. Méltó társa a felsoroltaknak a Ciszterci Rend három kiválósága, Rajeczky Benjamin (zenetörténet, népzene), Horvát Adolf Olivér (botanika) és a tíz éve elhunyt Bárdos Kornél Albert, nemzetközi hírű zenetörténész, a zenetudományok doktora, aki 1932 és 1940 között a Ciszterci Rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában diákoskodott. Ezzel párhuzamosan tagja volt a Pécsi Püspöki Énekiskola hírneves kórusának is.

A szerzetesi életre történő indíttatást a Nagy Lajos Gimnáziumban, a zenei hivatásra való irányulást az Énekiskolában kapta. Sokat mesélt nekem erről, amikor a kétévenként vissza-visszatérő Pécsi Kamarakórus Fesztiválokon (ezek 1964-től a szintén egykori Nagy Lajos-ista diák, Tillai Aurél kezdeményezésére indultak el) találkoztunk. A baráti beszélgetésekben is tanított; jómagam, az erős egy évtizeddel fiatalabb kolléga rengeteget tanultam tőle. Játszi könnyedséggel, élvezetesen tudott fajsúlyos, magvas információkat közölni, nem egy alkalommal anekdotákkal fűszerezve. E téren is méltó követője volt nagy névrokonának, Bárdos Lajosnak! (Halála után szűk egy esztendővel Budapesten kiadott „A mi dalaink” című munkámat Albert atya emlékének szenteltem.) De máskor is meg-megjelent városunkban; testvérhúgát, az orvos Vera asszonyt látogatta meg, aki az Állami-díjas orvosprofesszornak, Flerkó Bélának volt a hitvese.

1921. november 1-jén a Baranya megyei Felsőmindszenten indult ez a nem túl hosszú szabott, sikerekben, ám megpróbáltatásokban is egyaránt gazdag életpálya. Az érettségi után Zircen, az ottani ciszterci Teológiai Főiskola hallgatója volt 1940–45 között. A háború után szentelte pappá Endrédy Vendel zirci apát. Ezt követően a ciszterci növendékek fővárosi tanulmányi házába, a Bernardinumba költözött; Kodály Zoltánhoz hasonlóan egy időben volt hallgatója a Pázmány Péter Tudományegyetemnek (latin–német szakon) és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolának (középkisiskolai ének-zenetanárképző).

A magyarországi szerzetesrendek 1950-es törvényen kívül helyezése Bárdos Albert atyának is komoly kihívást jelentett. Ám a megpróbáltatások éveiben erős várat jelentett számára mélységes hite, szerzetesi elkötelezettsége, két diplomával is dokumentált tudományos felkészültsége, és nem utolsósorban Kodály Zoltán és rendtársa, Rajeczky Benjamin hathatós támogatása. Utóbbi vont be Albert atyát a Szabolcsi Bence, Bartha Dénes és az ő nevével fémjelzett világrangú magyar zenetörténeti kutató munkálatokba. Miskolci, illetve budapesti zeneiskolai tanárkodás után 1979-től az MTA Zenetudományi Intézetének főmunkatársa, majd 1982-től osztályvezetője.

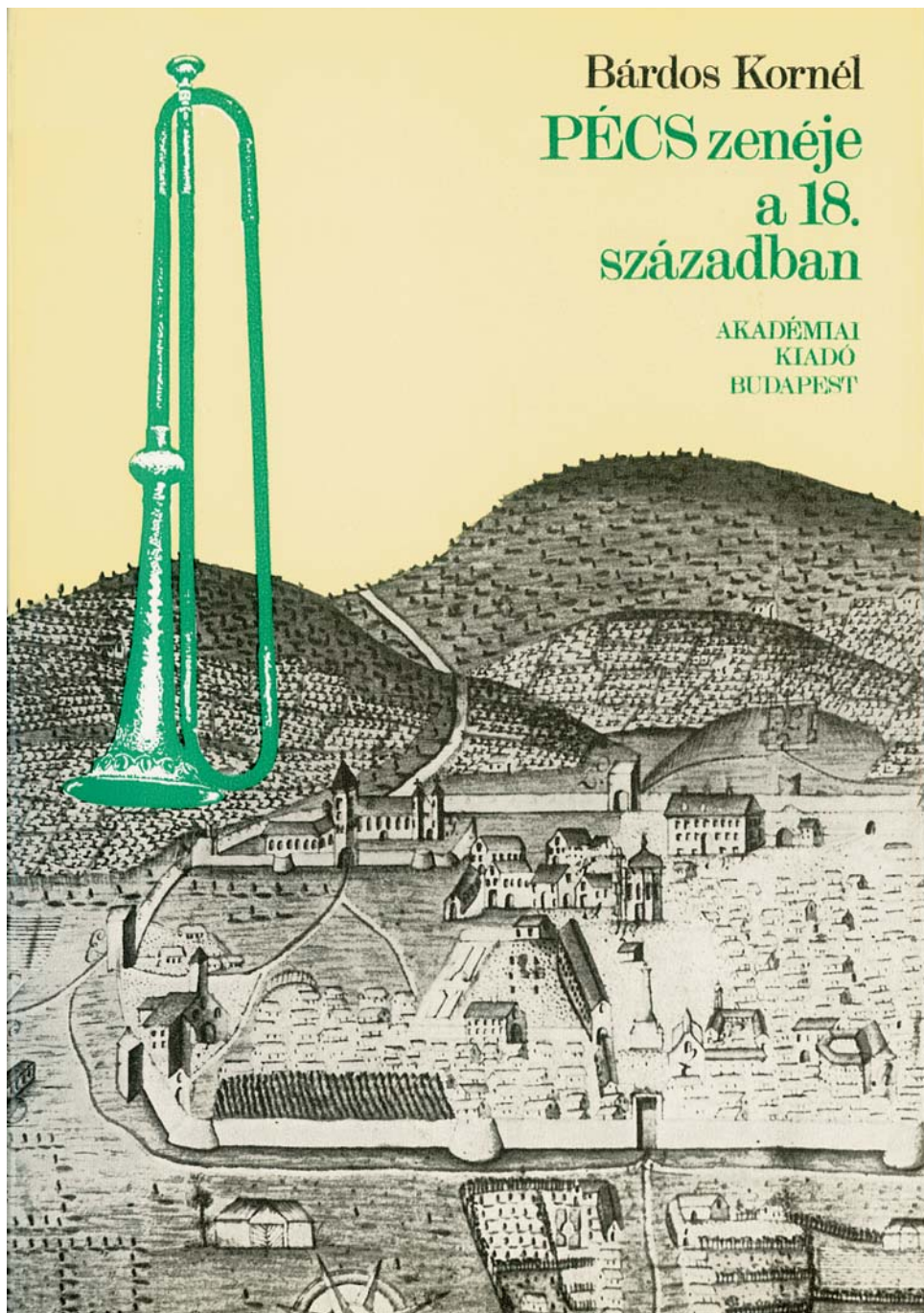
Már tanári éveiben megindul a Bárdos-tanulmányok, könyvek hosszú sorozata – szinte kivétel nélkül az Akadémiai Kiadó és a Zeneműkiadó gondozásában. A mintegy tíz könyvben német–latin szakos tanárként, páratlanul körültekintő bibliográfusként, muzikológusként kutatásai, összegzései eredményeként élénk tárja – az egykori városi és egyházi jegyzőkönyvekből, emlékiratokból, valamint levelekből – többek közt Pécs, Tata, Győr, Sopron, Eger, Székesfehérvár, Kalocsa, a Felvidék, Erdély zenetörténetét, melyek az európai zeneéletben történt egykori aktív részvételünket bizonyítják. A pártidiktatúra szorításának némi enyhülése lehetővé teszi, hogy (akkor még csupán Rómában) tanulmányt közöljön a zirci ciszterci apátság 18. századbeli zeneéletéről, 1982-ben. Színes leírásait gazdag kotta-melékkel illusztrálja.

Személyes tanúja lehettem, amikor a 70-es évek közepe táján Cserháti József megyéspüspök támogatásával és Rajczi Péter gimnáziumi kollegám közreműködésével dokumentációs anyagot gyűjtött az 1976-ban az Akadémiai Kiadónál megjelent *Pécs zenéje a 18. században* című könyvéhez. Nem titkolta abbéli örömét, hogy most szűkebb pátriája, diákéveinek helyszíne zenetörténetét kutathatja.

A mintegy 170 oldalas munka bő egynegyed része „A gimnázium zenéje” címmel egykori alma matere, az akkor még jezsuiták által vezetett Nagy Lajos Gimnáziumról szól, mely jelentős zenei bázis volt abban az időben. De idézzünk néhány megállapítást a kitűnő munkából: „A jezsuitáknak kezdettől fogva gondjuk volt a zenére, mert ezt nevelésük egyik fontos eszközének tartották... Nagyobb ünnepeken az ünnepélyes misét és vesperást Radonay [helyesen Radanay!] püspök végezte náluk... Bár az első években még nincs szó a zenekar működéséről, de a körülményekből, az ünnepi pompából következtethetünk erre is... A gimnázium és a rendház is sokat szenved a kuruc és rác időkben. 1712-ben a rendi ünnepek leírásában kifejezetten hallunk már a zenekar közreműködéséről is, s a szöveg értelme szerint pedig már hagyományról van szó... Az ifjúsági zenekar és kórus természetesen szereplője az ünnepélyes istentiszteleteknek, körmeneteleknek és iskolai ünnepélyeknek. Kapcsolata a várossal nem csupán abban áll, hogy hallgatósága a város széles rétege, de úgy is megnyilvánul, hogy időnként kisegítést, külső erősítést kap... A tanítás a jezsuita hagyományokhoz híven ingyenes volt. Szegény fiúk gazdagabb családnál vendégként kaptak élelmet, mások énekléssel keresték kenyerüket...”

Bárdos Kornél
**PÉCS zenéje
a 18.
században**

AKADÉMIAI
KIADÓ
BUDAPEST

De idézzünk a székesegyház zenei életét tárgyaló, „A dóm zenéje” című fejezetből is: „1744-ben a vármegye a dóm zenészei részére fejenként 5 ft-ot, a karnagynak 15 ft-ot utal ki... A vármegye is gyakran kéri fel az együttest szereplésekre a jegyzőkönyvi bejegyzések tanúsága szerint: a hely tartó tanács fontosabb események (koronázás, pl. Mária Terézia koronázása és uralkodók születésnapja) alkalmával Te Deumot szokott központilag előírni. Ilyenkor a vármegye is juttat a dóm zenészeinek 3–5 aranyat. Persze ilyen esetekben elmaradhatatlanok a mise és Te Deum alatt a Havihegyen a díszlővések a mozsarakból, melyekről a katonaság vagy a vármegyei hajdúk gondoskodnak... Minden vasárnap és ünnepnap lévén zenés mise, bőséges alkalom volt az új művek megtanulására és bemutatására is...”

Albert atya tudományos munkásságának koronájaként értékelhetjük, hogy Rajeczky Benjamintól megbízást kapott a máig megjelenés alatt álló, négy kötetre tervezett Magyarország zenetörténete című alapmunka II. kötetének szerkesztésére. Ez az óriási vállalkozás – reményeink szerint – nem csupán a szerkesztő, hanem a magyar zenetudomány eddigi diadalútjának betetőzését is jelentheti.

A nemrég elhunyt Szkladányi Péter, a Pécsi Szimfonikusok igazgatója, maga is jeles zenekutató, a következő szavakkal vezette be nekrológiáját a pécsi *Új Dunántúli Napló*-ban: „Végtelen kutatómunkára indult 1993. november 7-én éjjel a mennyei levéltárba dr. Bárdos Kornél zenetörténész, a zenetudományok doktora, az MTA Zenetudományi Intézetének osztályvezetője. Élete utolsó pillanatáig dolgozott: éppen Kassáról érkezett haza, ahol a részben már megjelent, illetve készülő Magyarország zenetörténete c. monumentális alapmű 17–18. századot átfogó III. kötetéhez keresett újabb adatokat. Mert mindig talált újabb adatokat... Temetése 1993. november 15-én 13 órakor lesz Zircen rendtársai, rokonsága és tisztelői jelenlétében.”

A budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban emlékszoba, benne számos dokumentum idézi Bárdos Kornél Albert atya pályafutását, monumentális életművét. A diktatúra, mely földi életidejének több mint négy évtizedét beárnyékolta – jóllehet az illetékesek tisztában voltak azzal, hogy nagyformátumú tudósról, a magyar kultúra kimagasló személyiségéről van szó –, fanyalogva, igen szűkmarkúan ismerte csak el értékes tevékenységét. A jövő Magyarországnak a feladata lesz ennek a mulasztásnak a helyrehozása.

TÜSKÉS TIBOR

FÁBIÁN ISTVÁN

A háború után újrainduló Sorsunk egyik újjítása az volt, hogy 1947-ben úgynevezett városi számokat jelentetett meg. Az újjítást a szerkesztőnek, Várkonyi Nándornak a lap budapesti szerkesztője, Csuka Zoltán ajánlotta, aki akkor a kultuszminisztériumban dolgozott, és – miként Várkonyinak írt levelében olvassuk – külön „dunántúli körutazást” tett és „hosszú tárgyalásokat” folytatott, hogy a különszámokhoz kéziratot és anyagi támogatást szerezzen. Mindemellett ezek a városi számok a lap terjesztését, népszerűsítését, olvasóközönségének gyarapodását is szolgálták. Így jelent meg 1947. májusában – a januári székesfehérvári és a július-augusztusi soproni szám között – a szombathelyi szám.

Várkonyi Nándor a szám bevezető cikkének írására a Pécsett élő, 1903-ban Szombathelyen született Fábrián Istvánt kérte föl. Az első bekezdésben a szerző így vallott szülőföldjéről: „Amikor írni kezdek szülővárosomról, két gátlást kell leküzdenem: egy érzelmit és egy értelmet. A boldog, gondtalan gyermekévek, a Perint-parti hancúrozások, a diákkori nagy séták Paragvár és Olad felé, a szülői ház meleg védettsége emlékét, amelyek olyanféle érzéseket szabadítanak fel, mint amikor valaki fiatalkori szerelmével találkozik hosszú évek után. Annyi mondanivalója lenne, hogy inkább bele se kezd. Keresnie kell a szavakat, s nem mer megszólalni, mert fél, hogy az első hamis hangra összeomlik emlékeinek tündérpalotája és egy rozzant kalyiba nevet rá. Ne beszéljünk hát érzéseinkről. Nem ennyire legyőzhetetlen, de nehéz az értelmi gátlást is leküzdenem...”

Fábrián István 1961-ben hunyt el Pécsett; még a nyugdíjas kort sem érte meg. Ha pályáját nézzük, életének ötvennyolc éve három jól elkülönülő, nagyjában azonos időtartamú korszakra oszlik, és a három életszakasz földrajzilag is jól elkülönül egymástól.

Életének első tizennyolc évét Szombathelyen töltötte. Családja jellegzetes szombathelyi polgárcsalád, dédszülei a szombathelyi temető sírkövei alatt nyugosznak. Apja iparosmester, és szülei még élnek, amikor a Sorsunknak szánt vallomását ezekkel a sorokkal zárja: „áll még egy öreg ház három utca kereszteződésénél és ebben a házban ott lakik még két öreg ember. Anyám és apám.” Szombathelyen végzi elemi iskolai tanulmányait, itt jár gimnáziumba, és 1921-ben itt tesz sikeres érettségi vizsgát.

Érettségi után Pestre kerül, és elkezdődik életének második, legmozgalmasabb, legváltozatosabb, legígéretesebb korszaka. Beiratkozik a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudomány Karára, és a párizsi École Normale Supérieure mintájára alapított, híres-neves Eötvös Collegium lakója lesz. Magyar–francia szakos középiskolai tanárnak készül. Kitűnő professzorok, Eckhardt Sándor, Gombocz Zoltán, Horváth János előadásait hallgatja. Ösztöndíjjal több ízben tesz külföldi tanulmányutat. Egy évet a párizsi Sorbonne-on tölt, jár Bécsben, Berlinben és Perugiában. Egyetemi tanulmányai végén bölcsészdoktori vizsgát tesz.

Disszertációja – címe: *A francia konzervativizmus filozófiai alapvetői: Maurias, Seilliere, Maritaine* – 1927-ben nyomtatásban is megjelenik.

A tehetséges fiatalemberre sikeres tudósi és kritikus pályára vár. Egyelőre azonban meg kell élnie, kenyeret kell keresnie: 1927-től 1934-ig a premontrei szerzetesrend által vezetett, jóhírű gödöllői francia tannyelvű gimnáziumban tanít. Ezt követően előbb Mátyásföldön tanít, majd egy évig a budapesti X. kerületi állami Széchenyi István gimnázium tanára. Láthatóan egyre közelebb szeretne kerülni a szellemi élet pesti központjához.

A fiatal Fábíán István kiváló tanár. Gödöllői tanítványai közül a jeles íróvá vált Rónay György így emlékezik rá: „Fiatal tanár tanította a franciát... Attól fogva, hogy a francia irodalomtörténetet kezdte tanítani (az akkori hetedikben-nyolcadikban), el sem tudtam képzelni, vérszegény francia tudásom ellenére sem, hogy más szakot vegyek másodiknak. Fábíán István, aki év közben zöldfülű verseimet és botladozó fordítás-próbáimat bírálhatta, könyvekkel látott el s irányított, év végén kioktatott filozopteri teendőim felől. Hogy kit hallgassak, kinél igyekezzem vizsgázni...”

Fábíán Istvánnak a tanítás mellett maradt ideje és energiája, hogy ápolja kapcsolatait az élő irodalommal, és rendszeresen kritikákat írjon az irodalmi folyóiratokba. Ahogy disszertációjának témája jelzi, nem a Nyugat, hanem a „hagyományos”, a konzervatív szellemiségűnek mondott folyóiratok irányában tájékozódott. Tanulmányai, esszéi és bírálati 1928-tól kezdődően 1941-ig főként a Napkeletben, a Fiala Magyarországon és a Magyar Kultúrában jelentek meg. Írt Zrínyiről, Berzsenyiről, Vas Gerebenről, hozzászólt társadalmi kérdésekről – pl. a telepítés, az ifjúság, az iskolai irodalomtanítás problémájáról – zajló vitákhoz, szemmel tartotta a legfrissebb hazai könyvtermést, avatott ismertetéseket írt a külföldi folyóiratokról és a modern francia irodalom alkotóiról (pl. Bernanos, Mauriac új könyveiről). Három önálló munkája is megjelent: *Magyar írók levelei* (1938), *A magyar irodalom kis tükre* (1941), *Magyar diák verseskönyve* (1943). Irodalomszemlélete alapvetően egyetemi professzora, Horváth János „nemes konzervativizmusához” állt közel. Ez a gondolkodásmód szakított a századforduló pozitívizmussal, és elkerülte a német eredetű szellemtörténet kockázatát; a tények és a spirituális erők összhangjában szemlélte az irodalmat, tisztelte a szöveget, de az elemzés, az összehasonlítás, a megértés és az értékelés lehetőségét sem zárta ki. Rónay György okkal sejtette tanárában egy új kritikusnemzedék jelentős tagját: Fábíán István „neves tanulmányíró, esztétikus, Halász Gábor, Szerb Antal nemzedékébe tartozott” – írta róla.

1941-ben a pesti Széchenyi gimnáziumot a pécsi Széchenyi gimnáziummal cseréli föl. Megnyílik az út élete harmadik korszaka, az utolsó húsz év előtt. Az Erzsébet Tudományegyetem közelébe szeretne kerülni. Terve, célja az, hogy az egyetemen taníthasson. Erre tehetsége, fölkészültsége, tudása és szorgalma egyaránt képessé tette. Egyelőre azonban be kell érnie azzal, hogy az egyetem gyakorló iskolájának igazgatói tisztét bízva rá a minisztérium. Elszakad a fővárostól, a pesti irodalmi élettől, a központi folyóiratoktól, és nehezen talál kapcsolatot új környezetével. Közbeszólnak a háborús események is. A legnehezebb időkben tanúsított humanizmusáról volt pécsi tanítványa, a sárga csillag viselésére kényszerített Róbert László

vallott hitelesen Zsidónak születni c. könyvében. Hiába szerez 1946-ban egyetemi magántanári képesítést, az egyetem bölcsészeti kara szünetelteti működését. Nem egyetemi előadásaira készül; a gimnázium néhány példányos, gépiratos évkönyveit szerkeszti.

Rövidesen még nehezebb idők következnek számára. 1948-ban, míg több tanártársa a megnyíló pécsi tanárképző főiskolára illetve az egyetemre kerül, őt, a „régí rendszer” igazgatóját egyszerűen áthelyezik az államosított, volt ciszterci Nagy Lajos gimnáziumba beosztott tanárnak. A megalázás, a mostoha körülmények sem vették el munkakedvét. Változatlanul kiváló és fölkészült tanár az iskolában, tanítványai szeretik, és nagy tudású irodalomtörténész, kritikus, ha módja van megszólalni az irodalmi folyóiratok hasábjain.

A Sorsunknak már 1942-ben munkatársa, és mindaddig dolgozik a lapban, amíg megjelenik (1948-ig). Munkatársa az 1952 és 1956 között megjelenő Dunántúl című folyóiratnak. Őcsi bácsiról, a jó humorú munkatársról a volt szerkesztő, Szántó Tibor rajzolt remek portrét. És munkára jelentkezik akkor is, amikor a Dunántúl örökébe lépő Jelenkor 1958 őszén elindul. Már a második számba cikket ír Várkonyi Nándor új Petőfi-könyvéről, *Az üstökös csóvjáról*. Az utóbbi két folyóiratban főként irodalomtörténeti tárgyú tanulmányokat publikál a régi magyar irodalom köréből, Janus Pannoniusról, Tinódiról, Bornemissza Péterről, valamint a modern nyugati irodalom jelenségeiről. Néhány fontos tanulmánya a Magyar Nyelvőrben és a Filológiai Közlönyben lát napvilágot.

Két személyes emléket őrzök Fábíán Istvánról.

Az egyikben a jó tanár alakja villan föl.

Az ötvenes évek végén történt. A Pécsi Nemzeti Színház kamaraszínházában éjszakai előadásokat tartottak. Néhány újdonságnak számító darab bemutatásával kísérletezett a színház. Az előadások este 11 órakor kezdődtek. A *Libikóka* premierjére a kamaraszínház egyik széksorának jegyeit a Nagy Lajos gimnázium érettségi előtt álló tanulói vásárolták meg. Már harmadszor csöngettek, amikor a sötét ruhás, nyakkendőt, fehér inget viselő diákok bezúdultak a színházba. Utolsónak, a sor legszélére osztályfőnökük és irodalomtanárunk, Fábíán István ült le.

A másik emléket a volt szerkesztő őrizte meg.

1961-ben a Jelenkor szerkesztőségébe testes paksamétát kézbesített a posta. Feladója Hársházi István niklai cipésmester volt, aki összegyűjtötte és lejegyezte a falujában még élő, Berzsenyiről szóló mondákat, történeteket. A hevenyészett kéziratot – a valóban kézzel írott lapokat – valakinek „tisztába kellett tenni”, hogy közölhető legyen. Az akkor már betegeskedő Fábíán Istvánt kértem meg a munkára, Hársházi kéziratának sajtó alá rendezésére. Fábíán István üzent, elkészült a munkával, és a gépiratért Apáca utcai lakásán kerestem föl. Ágyban feküdt, és takaróján egy furcsa, az álló íróasztalhoz hasonló, de annál kisebb, deszkából egybeszerkesztett állvány helyezkedett el. Erre tette az írógépet, hogy ágyban fekve is tudjon dolgozni.

Ekkor találkoztam vele utoljára. A Hársházi-szöveg rendbe tétele volt az utolsó munkája. Egész életében másokat szolgált.

Halálát Csorba Győző versben gyászolta meg: „Számodra ennyi volt hát. – / (Számomra mennyi lesz?) / Zavartan gondolok rád: / mi ez? mi ez? (*Felhő*) Emlékét Szombathelyen a „tudós tanárnak” kijáró tisztelettel ápolják. Nevét a pécsi Nagy Lajos gimnázium földszinti, közös emlékfalára írták. Kőbölkuti Katalin elkészítette és a Vas megyei könyvtár kiadta a munkásságának minden mozzanatát dokumentáló, 308 tételt tartalmazó bibliográfiát. Legjobb tanulmányait, irodalomtörténeti tárgyú dolgozatait és kritikai írásait kötetbe gyűjtve a Pro Pannonia Kiadói Alapítvány 2004-ben *Ízlés és Irodalom* címmel hozzáférhetővé tette.

Fábián István

PÉCSI DISPUTA

Részlet

Pécs történetét elég jól ismerjük, azonban a város múltjával foglalkozó sok kutató, mintha összebeszél volna, nem figyelte meg igazán a város történetének egyik legérdekesebb alakját, aki a török hódoltság idején kulturális életet tudott teremteni a Mecsek lábánál, és akit a magyar irodalom és művelődés történetében is kiemelkedő hely illet meg. Válaszúti György nevét ha megemlítték, gyorsan átsiklottak fölötte, hogy sokkal részletesebben foglalkozzanak jövendőmondó török szentekkel és fosztogató Habsburg-tábornokokkal.

(...) mivel a Pécsi Disputa stílusa is gyakorlott íróra vall, feltételezhető, hogy valóban ő is írta. (...)

A disputát tartalmazó kézirat címét Válaszúti György így fogalmazta meg:

„Az Pécsi Keresztyén Rendnek méltatlan Prédikátorának Válaszúti Györgynek Skaricza Máthéval, az Kevieknek túszteletes és bücsületes Praekikátorával Pécsen való beszélgetések az egy Igaz Isten felől és az Názárethi Jézus Christus felől igaz oka és rendi.”

Mint tudományosan képzett emberhez, logikusan gondolkodó fejhez illik, előljáróban közli műve szerkezetét is. Öt fejezetre osztja írását. Az elsőben Máté uram pécsi utazásának okait szedi össze, a másodikban megegyezésüket a vitakozás módjáról, a harmadikban a vita lefolyását, a negyedikben felel a felvetett kérdésekre, az ötödikben „az mi Vallásunknak rövideden való summáját” adja ki.

Dunántúl, 1953. – 5. sz.

GONDOLATOK ERNYES MIHÁLY KÖNYVÉRŐL

Toller László polgármester úr előszóban írt gondolataival kell kezdenem: „E munkát bátran ajánlom a világörökség részévé vált városunk lakóinak, különösen azoknak, akik mélyebben akarnak megismerkedni a rendőri hivatás történetével. „Keményfedelű, gondos nyomdai munkával készült, méretével is tiszteletet parancsoló könyvet vehet kézbe az olvasó. A többség azzal egyetért, hogy rendőrségre szükség van, akár szeretjük vagy akár idegenkedünk e testülettől. Megállapításomat igazolja a napjainkban is készülő lakossági és állományi felmérések eredménye. A Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar (Szintai István intézetigazgató egyetemi tanár és Veresné Somosi Mariann tanszékvezető egyetemi docens), valamint a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság (dr. Sárközi Ferenc r. dandártábornok, megyei főkapitány) közös munkája eredményeként a felmérést végzők biztosak abban, hogy a 21. század rendőrsége lakosságbarát és munkáját hatékonyabban végző szervezet lesz. A Minőségbiztosítás- Rendőrségi Kiválósági Modell (EFQM) által kitűzött célok: Megfelelni a lakosság elvárásainak; A lakossággal való jó kapcsolat, a lakosságra való figyelem, a lakosság és az állomány véleményének figyelembe vétele; A rendőrség munkájának folyamatos javítása; Cél egy olyan rendőrség kialakítása, amely szolgál, nyitott, hatékony, nem korrupst és az emberekért dolgozik. A könyv elolvasásával kérdéseire választ kaphat, megismerheti a rendőrség megalakulásának történetét, a munka korlátait, nehézségeit, más korokban élők testülethez való viszonyát, elvárását. A nehézségek lehetnek létszámból, anyagi vagy megítélésből adódóak. Az író a kutatásai során talált tényekre támaszkodik. Megjelöli forrásait, idézeteket olvashatunk, majd megállapításokat. Találunk munkaköri leírásokat, jegyzőkönyvi részleteket, napiparancsot, pályázati hirdetményt, idézeteket a *Pécsi Figyelő* (1893), az *Új Dunántúl* (1921) c. lapokból. A szabályok, a rendeletek befolyásolták a lakosság életét, így betekintést nyerhetünk az emberek életébe is. Megtudhatunk részleteket Pécs 1780. április 20-i szabad királyi várossá válásának történetéről a 41. oldaltól.

A könyv 38. oldalán olvashatunk a várossá válás alkalmával felvonulókról, ruházatukról. Megismerhetjük a polgárőr (1809) egyenruháját, a városi hajdúk öltözékét. Ezekről képeket is közöl a könyv. Képet kapunk a rendőrök számáról, bérezéséről, elhelyezéséről. A 152. oldalon olvashatjuk az 1902-ben megépített új városházában a rendőrségi helyiségek felsorolását.

Intézkedésekkel találkozunk a munkájukat nem megfelelően végző rendőrökről. 1920-ban írták: „Azért a város közönsége senkit nem fizet, ahhoz senkinek joga nincs, hogy durva legyen a közönség bármely tagjával szemben. Az udvarias bánásmód, megjár a város minden egyes tagjának gazdagnak, szegénynek egyaránt.” A rendőrség munkáját elismerő sorokkal is találkozhatunk: „A magyar rendőr fegyelmességével, biztos és jó fellépésével, határozott, igazságos ítéleteivel,

előzékeny magatartásával mintaképe lehet bármely állam rendőrségének...”, nyilatkozza a hazánkba látogató angol úr.

A rendőrség vezetőjének lenni mindig nagy megtiszteltetés volt. Ahhoz, hogy a pályázaton nyerjen, köztisztületben állónak, jól képzettnek kellett lennie (rendőr is csak az lehetett a 20-as években, aki a lakosság mindhárom nyelvét beszélte) és a lakosság többségének szimpátiáját is bírnia kellett a jelentkezőnek. Jó példa erre Vaszary Gyula megválasztása 1893-ban. Megválasztásuk előtt és hivatali éveik alatt a főkapitányok részt vállaltak a polgárok életkörülményeinek jobbításában. A könyv híven bemutatja ebbéli tevékenységüket is. Többször közöl más érdekes adatokat. Így megtudhatjuk, hányan lakták a várost, milyen nemzetiségűek, milyen vallásúak. A templomok, kápolnák, lakóházak számát, állapotát is megismerhetjük.

A könyv elsősorban a rendőrség történetét dolgozza föl 1922-ig, de sok érdekes, a rendőrségtől független tény tudhat meg az olvasó. Ezek a történetek és tényadatok teszik színessé és még érdekesebbé a könyvet.

Bizonyára érdemes elolvasni azt a könyvet, melyet az írója így ajánl: „Köszönöm szeretett Páromnak, ajánlom szeretett Városomnak.”

Ernyes Mihály: Pécs város rendőrsége. Az önkormányzati rendőrség története. Pécs, 2003.

Száz éve Pécsett... 1904-ben

- január
1. Géczy Mihály – Serly Lajos: Csokonai Vitéz Mihály című színművének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 5. Josef Strauss. Tavaszcímű nagyoperettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 10. Handwerk Károly festményeiből nyílt kiállítás a Városi Múzeumban.
 11. Vármegei közgyűlés.
 12. Fred Gresac – Francis de Croisset: Az aranyhíd című bohózatának bemutatója a Nemzeti Színházban.
 16. Meghalt Schlauch Imre építész.
 19. A Pécsi Dalárda hangversenye a Vigadóban.
 22. Huszka Jenő: Aranyvirág című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 24. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Vigadóban.
 29. Tristan Bernard: A kutyamosó című komédiájának bemutatója a Nemzeti Színházban.
- február
1. Paul Gavault – Georges Berr: Flirt nagysám című színművének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 3. Rendkívüli városi közgyűlés az elmeorvosintézet berendezési költségeinek pályázatáról.
 7. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének hangversenye.
 12. Verő György: Doktor kisasszonyok című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 19. Molnár Ferenc: Józsi című vígjátékának bemutatója a Nemzeti Színházban.
 22. Városi közgyűlés.
 26. Nádassy József: Furcsa gondolat című énekes népszínművének bemutatója a Nemzeti Színházban.
- március
4. Edmund Eysler: Vándorlegény című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 6. Az 52. Honvéd gyalogezred hangversenye a sétaterén.
 8. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének hangversenye a Vigadóban.
 15. A jogászok ünnepe a Vigadóban, este díszünnepe a Nemzeti Színházban.
 19. Tihanyi Károly – Lantos József: A kurucasszony című történelmi korrajzának bemutatója.
 22. Bányaszerencsétlenség Vasason.
 28. A Katolikus Kör felolvasó estélye.

Hetvenöt éve Pécsett... 1929-ben

- január
3. Fodor László: Bölcsődal című vígjátékának bemutatója a Nemzeti Színházban.
 8. Laurisín Lajos és Astri Kalseth ária- és dalestje a Pannoniában.
 8. Zerkovitz Béla: Eltörött a hegedűm című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 13. A Pécsi Napló felhívása: „Az utolsó tíz év legnagyobb szenzációja! Med. Gold. sz. orvos, a világhírű hipnotizőr és szuggerátor előadása...” a Pannoniában.
 15. Schlesak Auguszta dalestje a Pannoniában.
 17. Zilahy Lajos: A tábornok című darabjának bemutatója.
 26. Hegedüs Lóránt: Kossuth című drámájának díszelőadása a szerző jelenlétében.
 27. Megalakult a TÉBE (Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete) pécsi szervezete.
 31. Jean Marie Darré (zongora) hangversenye a Pannoniában.
- február
14. Kálmán Imre: Chicagói hercegnő című operettjének bemutatója a Nemzeti Színházban.
 21. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének koncertje a Pannoniában.
 25. Városi közgyűlés.
Berr – Vernouil: Én és a húgom. Vígjáték bemutató.
 26. Surányi Miklós író estje a Városháza közgyűlési termében.
- március
3. Megalakult a HONSZ (Hadigondozottak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Országos Nemzeti Szövetsége) pécsi szervezete.
A pécsi Evangélikus Társaság matinéja a Vigadóban.
 6. Békeffy István – Lajthay Lajos: Párisi divat című operettjének bemutatója.
 11. Vármegei közgyűlés

- március
15. Városi ünnepség a Kossuth szobornál, este díszelőadás a Nemzeti Színházban.
 17. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének matinéja a Nemzeti Színházban.
 20. Gárdonyi Géza: Ida regénye. A regény színpadi változatának bemutatója.
 22. Nagypál Béla: A Palatinus rózsája. Operettbemutató
 24. Pécsi festők munkáiból nyílt kiállítás a Vigadóban.
 26. Virágh Ferenc megyéspüspök felszentelte a Szent Ágoston plébániatemplom négy új harangját.

Ötven éve Pécsett... 1954-ben

- január
6. Megyei mezőgazdasági szakemberek tanácskozása.
 14. Megnyílt a „Holdfény” zenés, táncos cukrászda a Doktor Sándor utcában.
 23. Tabi László: Kátyavár című szatirájának bemutatója a Nemzeti Színházban.
 24. Nikelszky Géza festőművész kiállításának megnyitója a Janus Pannonius Múzeum kiállítótermében.
- február
1. Gencsi Sári és Ilosfalvi Róbert hangversenye a Liszt-teremben.
 9. Bányaszerencsétlenség Vasason.
 10. Vincze Ottó: Boci-boci, tarka. Operettbemutató a Nemzeti Színházban.
 18. A Magyar-Szovjet Barátsági Hónap megnyitó díszelőadása a Nemzeti Színházban.
 19. Martyn Ferenc: Dunántúli tájak című kiállításának megnyitója az Írószövetségben.
 22. Szovjet könyvkiállítás nyílt a Megyei Könyvtárban.
 24. A Tatrai Vonósnégyes koncertje a Doktor Sándor Kultúrotthonban.
 28. Kun István (Baja) és P. Bak János (Szolnok) festőművészek kiállításának megnyitója a Janus Pannonius Múzeum kiállítótermében.
- március
1. A Pécsi Városi Zenekar hangversenye a Liszt-teremben.
 6. Délszláv est a November 7. Kultúrotthonban.
 9. A Szovjetunió Állami Csajkovszkij Vonósnégyesének hangversenye a Tiszti Klubban.
 11. Béke nagygyűlés a Tiszti Klubban.
 19. Ünnepi nagygyűlés az SZMT székházban a Tanácsköztársaság kikiáltásának 35. évfordulója alkalmából.
 21. Shakespeare: Szentivánéji álom. Bemutató a Nemzeti Színházban.
 22. Szovjet irodalmi est a Magyar-Szovjet Társaság helyiségeiben, Janus Pannonius utca 1–13.
 29. Sándor Judit (ének) és Varsányi László (zongora) hangversenye a Liszt-teremben.
 30. A Mojszejev táncegyüttes vendégjátéka a színházban.

Huszonöt éve Pécsett... 1979-ben

- január
3. Marin Dr ic: Dundo Maroje című komédiájának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
 6. Orosz konstruktivista művészek plakátjaiból nyílt kiállítás az Uitz Béla Múzeumban.
 7. A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Liszt-teremben.
 10. Lengyel-magyar vízügyi tanácskozás kezdődött.
 14. A Rigócsőr királyfi című Grimm-mesejátékot mutatta be a Fegyveres Erők Klubjának amatőrszínpada.
 15. Kiss Tibor építész grafikai munkáiból és festményeiből nyílt kiállítás a Nevelők Házában.
 17. Ella István orgonaestje a Liszt-teremben.
 18. Kubai kulturális küldöttség látogatása.
 19. A Pécsi Grafikai Műhely munkáiból nyílt kiállítás a Színház téri kiállítóteremben.
 28. Csontváry matiné: Gyermán István (hegedű) és Jandó Jenő (zongora) koncertje.
 29. Szendrey-Karper László (gitár) és Ágai Karola (ének) hangversenye az Ifjúsági Házban.

- február
2. Mohácsi fekete kerámiákból nyílt kiállítás az MTV Pécsi Körzeti Stúdiójának galériájában.
 7. Kárpáti József orgonaestje a Liszt-teremben.
 8. Kulturális egyezményt írtak alá Pécs és Eszék vezetői.
A Besanconi Fúvós Trió koncertje a Nevelők Házában.
 9. Bitskey Tibor színművész estje a Nevelők Házában.
Pécs Városi Tanács VB. ülése: új tér- és utcanevekről döntött a testület.
 14. Kovács Dénes hegedűművész és Rados Ferenc zongoraművész hangversenye a Liszt-teremben.
A cigánygyerekek neveléséről nemzetközi konferencia kezdődött a Tanárképző Főiskolán.
 16. Mihail Roscsin: Szerelvény a hátszágba című darabjának bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
Szlovákiai fotóművészek, Ján Brucco és Keppert József képeiből nyílt kiállítás a Doktor Sándor Művelődési Központban.
Réti Zoltán (Balassagyarmat) és Gellér B. István képeiből nyílt kiállítás az Ifjúsági Házban.
 19. Konstantin Trikolidisz vezényletével a Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje Póka Eszter és Gregor József (ének) közreműködésével a Városi Sportcsarnokban.
 21. Interbalett '79 – szocialista országok kortárs balettművészeti találkozójának keretében a lengyel Táncszínház bemutatkozó estje a színházban.
 23. Interbalett '79. A Kubai Nemzeti Balett estje a színházban.
Interbalett '79. Prágai és pozsonyi balettegyüttesek bemutatója a színházban.
 26. Az Új Írás irodalmi folyóirat estje az Ifjúsági Házban.
 27. A nemzeti ásványvagyonról tartottak tudományos konferenciát a Mecseki Szébnányáknál.
- március
1. Ezüst György képkiallításának megnyitója a Képcsarnokban.
 2. A felsőoktatásról tartottak konferenciát a POTE-n.
Bartl József, Lux Antal és Misch Ádám festményeiből nyílt kiállítás a Pécsi Galériában.
 4. A Pécsi Filharmonikus Zenekar koncertje a Liszt-teremben.
 9. Weöres Sándor: A holdbéli csónakos. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
 13. A Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából helytörténeti emlékülés az MSZMP Oktatási Igazgatóságán.
 15. Megemlékezés, koszorúzás a Kossuth szobornál, nagygyűlés a 48-as téren.
 16. A Somogyi Fotó- és Filmklub kiállításának megnyitója a Doktor Sándor Művelődési Központban.
 21. A Tanácsköztársaság 60. évfordulója alkalmából rendezett díszünnepség a színházban.
 23. Sükösd Mihály: A kívülről című kisregénye színpadi változatának bemutatója a Kamaraszínházban.
 25. Händel: Theodora című oratóriumát adta elő a Liszt Kórus a Liszt-teremben.
 25. A fennállásának 15. évfordulóját ünneplő ÁFÉSZ Janus Pannonius Női Karának hangversenye a Liszt-teremben
A szombathelyi Junesses Kamarakórus hangversenye a Csontváry Múzeumban.
 26. A Tanácsköztársaság témaköréből nyílt plakátkiállítás a Fegyveres Erők Klubjában.
Martyn Ferenc „Petőfi olvasása közben” című grafikai kiállításának megnyitója a POTE-n.
 29. Pécs Mj. Város Tanácsának ülése: új rendelet a lakóbiztonságokról.
Az Ifjúsági Ház vonószenekearának és kamarakórusának hangversenye.
 30. Swierkiewicz Róbert képzőművész kiállításának megnyitója a Pécsi Galériában.

Pécsett történet 2003-ban

- január 6.** A Bartók Vonósnégyes koncertje a Zeneparkban (volt Park mozi).
- január 6.** A Pécsi Tudományegyetem felügyelete alá került a Pécsi Honvédkórház.
- január 10.** Voltaire: Candide bábszínházi átirata a Bóbita Bábszínházban.
- január 10.** Közéleti grafikák, beszélő plakátok; az Inconnu Művészcsoporthoz és a Pécsi Polgári Műhely kiállítása a Dante Caféban.
- január 13.** Ökumenikus istentisztelet és koszorúzás az emlékműnél a II. világháború hőseinek tiszteletére a doni áttöréssel kezdődő események 60. évfordulóján.
- január 15.** Azt meséld el, Pista! Mácsai Pál Őrkény-estje a Művészetek Házában.
- január 16.** Ivasivka Mátyást ünnepi hangversennyel köszöntötték 70. születésnapja alkalmából a Nagy Lajos Gimnáziumban.
- január 16.** Vatroslav Kulis képzőművész kiállítása a Csopor^T – Horda Galériáiban.
- január 23.** Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- január 23.** Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- január 23.** József Attila: Szabad ötletek jegyzéke. Jordán Tamás előadestje a Művészetek Házában.
- január 24.** Svéd napok Pécsett. Staffon Carlsson svéd nagykövete Pécsett.
- január 24.** Shakespeare: Hamlet, Dánia hercege, a tragédia modernizált változata a Pécsi Nemzeti Színházban.
- január 27.** Kovács István dalestje a Művészetek Házában.
- január 27.** Császár Péter képzőművész kiállítása a Művészetek Házában.
- január 28.** Heltai Jenő: Közönséges életem. Kulka János előadestje a Művészetek Házában.
- január 29.** Háy János: A Herner Ferike faterja – Bemutató a Pécsi Harmadik Színházban.
- január 29.** Zongora-szenvedély. Fellegi Ádám zongoraestje a Művészetek Házában.
- január 29.** Királyi lantosok – királyi muzsika, Kónya István barokk-estje.
- január 30.** Száz éve született Baranyai Aurél. Tudományos konferencia a PTE Természettudományi Kar Növénytan Tanszéken.
- január 31.** Pécs a kultúra fővárosa? címmel ECHO-est a Művészetek Házában.
- február 3.** Makay Ida Sokasodó árnyak c. verseskötetének bemutatója és köszöntése 70. születésnapján
- február 3.** A Bartók Vonósnégyes Beethoven-estje a Zeneparkban.
- február 4.** Nyolcvan éves korában elhunyt Lippay Antal olimpikon.
- február 4.** Horváth Dénes festő kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- február 4.** Bánky József Liszt-estje a Művészetek Házában.
- február 4.** Marie Jones: Stones in His Pockets (Kövek a zsebemben) angol nyelvű előadása, a Merlin Színház előadásában a Pécsi Harmadik Színházban.
- február 5.** Erdő Péter esztergom-budapesti érsek szentmisét celebrált a Bazilikában.
- február 5.** Kelemen Károly: Retrospektív 1975–2002. Könyvbemutató a Művészetek Házában.
- február 9.** Az Auer Quartett és Lencsés Lajos (oboa) koncertje a Művészetek Házában.
- február 9.** A három narancs szerelme – bemutató a Bóbita Bábszínházban.
- február 11.** Az Ultramarin képzőművész csoport kiállítása a Közéletek Galériában.
- február 12.** Pécs a 48-as szabadságharc és az I. világháború között a képeslapok tükrében – kiállítás a Civil Közösségek Házában.
- február 13.** Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- február 13.** A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Onczay Csaba (gordonka) hangversenye a POTE Aulában.
- február 13.** Dechand Antal képzőművész kiállítása a Csopor^T – Horda Galériáiban.
- február 14.** Mozart: Szöktetés a szerájból, bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- február 14.** Nagy Lajos Gimnázium-Sportcentrum 2002. A megelőző feltárást bemutató kiállítás a Várostartó Múzeumban.
- február 15.** Tom Ziegler: Grace és Gloria, bemutató a Szobaszínházban.
- február 16.** Habsburg Ottó, a Páneurópai Unió elnökének előadása a Megyeháza dísztermében.
- február 19.** A Pécsi Szimfonikus Zenekar Beethoven-estje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- február 22.** Koródi Mária környezetvédelmi miniszter Pécsett.

február 25. Lamperth Mónika belügyminiszter és Juhász Ferenc honvédelmi miniszter látogatása a Gandhi Gimnáziumban.

február 25. Tarczy István kiállítása a Közelítés Galériában.

február 26. Fellegi Ádám (zongora) Chopin-estje a Művészetek Házában.

február 27. Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.

február 27. Shakepeare: Lóvá tett lovagok bemutatójával avatta fel új színpadát a Janus Egyetemi Színpad.

február 27. A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Szabadi Vilmos (hegedű) koncertje a POTE Aulában.

február 27. Kórkursus. Colin Foster és tanítványai – kiállítás a Pécsi Kisgalériában.

március 3–6. Á Pécsi Szimfonikus Zenekar általános- és középiskolás bérleti hangversenye a Zeneparkban.

március 3–7. III. Mandulavirágzás Tudományos Napok a Pécsi Tudományegyetemen.

március 5. Tüskés Tibor (szerk.): Weöres és Pécs c. kötetének bemutatója a Csorba Győző Megyei Könyvtárban.

március 5. Kokas Katalin (hegedű) és Kovalszky Márta (zongora) estje a Művészetek Házában.

március 6. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.

március 7. Zágrábban, nyolcvanhét éves korában elhunyt Zlatko Prica pécsi születésű horvát festőművész, Pécs Város Díszpolgára.

március 7–9. Turizmus 2003. Utazási börze a Lauber Dezső Sportcsarnokban.

március 9. A XVIII. Országos Kisplasztikai Biennálé megnyitója a Pécsi Galériában.

március 9. A XVII. Országos Kisplasztikai Biennálé első díjazottjának, Zsemlye Ildikó kiállítása a Múzeum Galériában.

március 10. Gyöngyössy Zoltán (fuvola) és Király Csaba (zongora) koncertje a Művészetek Házában.

március 10. Elhunyt Simonovics Ferenc önkormányzati képviselő.

március 10–12. Izraeli Napok a Művészetek Házában.

március 10–április 2. Pécsi Tavasz Fesztivál.

március 13. A Pécsi Tudományegyetem szenátusa díszdoktorrá avatta Glant T. Tibor (USA) orvosprofesszort, Abramov Ivan Vasziljevics (Oroszország) műegyetemi professzort, Peter Raspor (Szlovénia) mikrobiológus professzort, Hugh Spall (USA) közgazdász professzort és Gilberg Gornig (USA) jogászprofesszort.

március 13. A Magyar Sajtó Napja alkalmából Pécs Város Sajtódíját Szijártó Ildikó, a Pécs TV szerkesztője, a Magyar Lajos-díjat Tóth László fotóriporter vehette át a Dunántúli Napló székházában rendezett emlékülneptésen. Díszvendég: Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke.

március 13. A Tomkins Énekegyüttes hangversenye a Ferences templomban.

március 15. Megemlékezések és koszorúzások az 1848/49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére.

március 15. Szolcsányi János akadémikus, a Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanára a Parlamentben Széchenyi-díjat vett át. A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjét két pécsi professzor, Hámori József akadémikus és Korinek László vette át a Parlamentben.

március 15. Shakespeare: Rómeó és Júlia, tragédia – bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.

március 17. Rejtett kincsek XII. Rippl-Rónai József és Medgyessy Ferenc – kiállítás a Művészetek Házában.

március 18. Európai Unió kampányaitó nagygyűlés Medgyessy Péter miniszterelnök részvételével a Lauber Dezső Sportcsarnokban.

március 18. Gulyás Márta (zongora) és Onczay Csaba (gordonka) hangversenye a Művészetek Házában.

március 18. Mágikus szemek. Horváth Dávid fotói a Művészetek Házában.

március 19. A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Kokas Katalin (hegedű) Mozart-estje a Pécsi Nemzeti Színházban.

március 20. Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.

március 20. Rektorválasztás a Pécsi Tudományegyetemen. Az új rektor Lénárd László.

március 20. Életének 46. évében elhunyt Kispál Gyula egyetemi tanár, a PTE Biokémiai és Orvosi Kémiai Intézetének professzora.

március 20. André Kertész: Az olvasás meghitt élvezet – kiállítás a Várostarténeti Múzeumban.

március 21. A Pécsi Szemle 2003. tavaszi számának bemutatója a Művészetek Házában.

március 24. A Moszkvai Zsidó Férfikar hangversenye a Zsinagógában.

- március 25.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- március 25.* Antoine Poupel: Humánbotanika c. kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- március 26.* Politikai elitváltások a XX. sz.-i Magyarországon. Szerda esti vitaforum a Rókusban.
- március 27* A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Jandó Jenő (zongora) hangversenye a POTE Aulában.
- március 27–29.* Baranyai Cigányok VI. Tavasz Fesztiválja Pécssett.
- március 28.* Fábíán István gimnáziumi tanár születésének centenáriumán emlékülést rendeztek a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában.
- március 28.* Tudományos ülés a 70 éves Szita László ny. levéltár-igazgató köszöntésére. PAB székház.
- március 28.* Matko Srsen: Mini trilogia – bemutató a Pécsi Horvát Színházban.
- március 28.* Bernardo Bertolucci: Az utolsó tangó Párizsban – színpadi adaptáció a Pécsi Nemzeti Színházban.
- március 30.* A 45 éves Mecsek Kórus koncertje a Csontváry Múzeumban.
- március 31.* Johann Trummer (Ausztria) orgonaestje a Belvárosi templomban, Bitskey Tibor közreműködésével.
- április 1–3.** A Mecsek Fúvósötös általános- és középiskolás bérleti hangversenye az Uránia moziban.
- április 1-5.* Dokumentum- és Kisjátékfilm Fesztivál az IH-ban.
- április 2.* A Pécsi Szimfonikus Zenekar koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- április 2.* Ifj. Ficsek Ferenc kiállítása a Baranya Galériában.
- április 3.* A Pogányi Repülőtér alapkövetétele.
- április 3.* ECHO-est. Művelődés, kultúra, művészetek Pécssett a Harmadik évezred küszöbén.
Művészetek Háza.
- április 3.* Magyar Bálint oktatási miniszter Pécssett.
- április 3.* Csehov: Ványa bácsi c. művének bemutatója az Eszéki Horvát Nemzeti Színház előadásában a Pécsi Nemzeti Színházban.
- április 4.* Átadták a felújított Péter-Pál sírkamrát.
- április 4.* Orbán Attila festő kiállítása a Pécsi Galériában.
- április 4.* Megnyitották a Pákolitz István Közösségi Házat a Komjáth Aladár utcában.
- április 4.* Dodo Gombár: Ég és Nő között. Eszenyi Enikő és Milan Mikulèik előadása a Művészetek Házában.
- április 4–11.* IV. Latin-Amerikai Hét.
- április 5.* Európa Nap rendezvény, Kovács László külügyminiszter részvételével.
- április 5.* A marienstadti Ciszterci Gimnázium Kamarakórusa és a Nagy Lajos Gimnázium Laudatum Kórusának hangversenye a Csontváry Múzeumban.
- április 8.* Békemozdulat elnevezésű háborúellenes demonstráció a Sétáterén.
- április 9–11.* XIII. Baranyai Pedagógiai Napok.
- április 10.* Bánky József (zongora) Liszt-estje a Művészetek Házában.
- április 10.* Az MDF Európai Unió kampányzáró konferenciája a Megyeháza dísztermében.
- április 11.* Beszélő testek. Táncképek Európából. Három egyfelvonásos balett – a Pécsi Balett bemutatója a Pécsi Nemzeti Színházban.
- április 12.* Életének 79. évében elhunyt Flerkó Béla akadémikus, a PTE ÁOK Anatómiai Intézetének emeritus professzora.
- április 13.* Életének 96. évében elhunyt Platthy György festőművész, ny. főiskolai tanszékvezető tanár.
- április 14.* Rakovszky Zsuzsa költő, író, műfordító volt a vendége a Művészetek Háza Törzsasztalának.
- április 14.* A Bartók Vonósnégyes Beethoven-estje a Zeneparkban.
- április 15.* Varnus Xavér orgonakoncertje a Zsinagógában.
- április 17.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- április 17.* Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- április 17.* Vincent Dezeute grafikus és Raphaël Mognetti szobrász Made in Kaunas c. kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- április 17.* Dogu Bankov (1884–1970) kollázsok és fotók – kiállítás a Múzeum Galériában.
- április 22.* Kosóczky Tamás (orgona) és Solymosi Péter (trombita) koncertje a Lyceum templomban.
- április 23.* Fellegi Ádám (zongora) Mozart-estje a Művészetek Házában.

- április 24.* Emlékfal avatásával egybekötött emlékülés Zsolnay Vilmos születésének 175. és a gyár alapításának 150. évfordulója alkalmából a Zsolnay-gyárban.
- április 24.* A Pécsi Szimfonikus Zenekar oratórium hangversenye a Bazilikában.
- április 24.* Vidovszky László zeneszerzői estje az Auer Vonósnégyes közreműködésével a Művészetek Házában.
- április 24.* Baranyai Rendőrnagy, Salgó László országos főkapitány részvételével.
- április 24.* Átadták az Örökség Házat, a Pécs/Sopianeae Örökség Kht. székházát az Esze Tamás utcában.
- április 25.* Bútorok Ausztriából – Michael Thonet-kiállítás a Várostorléti Múzeumban.
- április 28.* Lukács Sándor előadói estje a Dominikánus Házban.
- április 28.* Szokolay Balázs (zongora) koncertje a Művészetek Házában.
- április 29.* Weöres Sándor: A kétféjű fenevad, avagy Pécs 1686-ban. Bemutató előadás a Janus Egyetemi Színházban.
- április 30.* A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Király Csaba (zongora) koncertje a POTE Aulában.
- április 30.* Rozvány György: Az ezkerkedik éjszaka meséi c. könyvének bemutatója a Dominikánus Házban.
- május 1–4.** XVIII. Pécsi Nemzetközi Kamarakórus Fesztivál.
- május 3.* Felavatták Bocz Gyula: Biológiai mozgás c. domborművét az Idegsebészeti Klinikán.
- május 3.* Országos Tűzoltó Nap rendezvényei, Lamperth Mónika belügyminiszter részvételével.
- május 3.* III. Délibáb Fesztivál a Bóbita Bábszínházban.
- május 4.* Felavatták Horváth Zoltán: Örök gyermek emlékművét a pécsi köztemetőben.
- május 4.* Női kosárlabda magyar bajnoki döntőn hetedszer végzett első helyen a MiZo PVSK csapata.
- május 5–6.* Nemzetközi filozófiai konferencia a PAB Székházban.
- május 5–8.* Pécsi Egyetemi Napok.
- május 7.* A Pécsi Szimfonikus Zenekar és Gy. Vass Ágnes (hegedű) hangversenye a Pécsi Nemzeti Színházban.
- május 7.* Gellér B. István kiállítása a Budapest Galéria Lajos utcai kiállítóházában.
- május 8.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- május 8–9.* Baranyai ipartörténeti konferencia a Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara székházában.
- május 8–10.* Nemzetközi ideggyógyász konferencia a Palatinusban.
- május 9.* Köves Éva képzőművész kiállítása a Művészetek Házában.
- május 9.* Jövőkép c. kiállítás a Pécsi Galériában.
- május 11.* Időközi önkormányzati képviselőválasztás Péccsabolcson.
Meválasztották Hering Gyulát (MSZP).
- május 13.* Merics Imre műgyűjtő volt a vendége a Művészetek Háza Törzsasztalának.
- május 13.* Mosonyi Tamás szobrász kiállítása a Pécsi Galéria Pincegalériájában.
- május 14.* Zongora/Szenvedély. Fellegi Ádám koncertje a Művészetek Házában.
- május 14.* I. Magyarországi Akusztikus Gitárfesztivál az IH-ban.
- május 15.* Á Pécsi Szimfonikus Zenekar, Wiedemann Bernadett és Molnár András (ének) hangversenye a POTE Aulában.
- május 15.* Bertók László: Valahol, valami c. verseskötetének bemutatója a Művészetek Házában.
- május 15.* Életének 98. évében elhunyt Várnagy Viktor, az Országos Filharmónia korábbi kirendeltség vezetője, a legidősebb magyar öregcserkész.
- május 16.* Solidarita/Szolidaritás c. nemzetközi plakátkiállítás a Pécsi Kisgalériában.
- május 18.* Haydn: F dur miséje a Ferences templomban, a Bazilika Kórusa és Zenekara előadásában.
- május 18.* A falu csúfja, meg a falu szépe – a Kolozsvári Puck Bábszínház vendégjátéka a Bóbita Bábszínházban.
- május 20.* Herpay Ágnes (fagott) koncertje a Művészetek Házában.
- május 22.* Életének 86. évében elhunyt Borsy Károly nyomdász-helytörténész.
- május 26.* Beethoven-est a Zeneparkban.
- május 27.* Luis Alberto Llaneza (bariton) és Pfeiffer Gyula (zongora) koncertje a Művészetek Házában.
- május 28.* Papp Lajos szívsebész professzor: Jöjjön el a Te országod c. könyvének bemutatója a Hittudományi Főiskolán.
- május 29.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.

- május 29.* Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- május 29.* Átadták a Pécsi Tudományegyetem Rákóczi út 80. sz. alatti felújított épületét.
- május 29.* Életének 59. évében elhunyt Szkladányi Péter fuvolaművész, zenetörténész, a Mecsek Fúvósötös alapító tagja, a Pécsi Szimfonikus Zenekar címzetes igazgatója.
- május 29.* A Beethoven vonósnégyes hangversenye a Zeneparkban.
- május 30.* Historizmus a Zsolnay kerámiában – kiállítás a Múzeum Galériában.
- május 30–31.* III. Nemzetközi Romafesztivál Pécssett.
- május 31.* Megyei Jogú Városok Szövetségének közgyűlése Pécssett.
- június 1.* A Pécsi Ércbányász Koncert Fúvószenekar hangversenye a Zeneparkban.
- június 2.* Bükkösi László: Szeressétek a macskát! c. kötetének bemutatója a Művészetek Házában.
- június 2–4.* A Magyar Élettani Társaság LXVII. vándorgyűlése a Pécsi Tudományegyetemen.
- június 3.* A FIDESZ Magyar Polgári Szövetség Kulturális Tagozatának pécsi alakuló ülése, Pálinkás József akadémikus, a tagozat szervezőjének részvételével.
- június 4.* Tóth József, a PTE rektora és Robert Miller (USA) a rochesteri Nasareth College elnöke együttműködési megállapodást írt alá Pécssett.
- június 4.* A magyarországi németek népi vallásosságának tárgyi emlékei – kiállítás a Lenau Házban.
- június 4.* Csáji Attila képzőművész kiállítása a Baranya Galériában.
- június 5.* Az Alexandra Kiadó könyvheti megnyitója a Széchenyi téren.
- június 5.* Mozart és Haydn-est a Bazilikában.
- június 5.* MolnARTamás képzőművész kiállítása a Pécsi Horvát Színházban.
- június 5–14.* III. Pécsi Országos Színházi Találkozó (POSZT) – Hiller István, a NKÖM miniszter részvételével.
- június 6.* A Rajkó Zenekar koncertje a Tettyén.
- június 6.* Koronczai Endre: Bianco/sargado és Menesi Attila: Replace c. munkája a Pécsi Galériában.
- június 7.* Pünkösddőlő a Sétatéren.
- június 8.* A Ghymes Együttes estje a Tettyén.
- június 8.* Kulka János estje a Művészetek Házában.
- június 9.* A Budapest Klezmer Band koncertje a Zsinagógában.
- június 10.* Mádl Ferenc köztársasági elnök Pécssett.
- június 10–13.* A Krisna-tudatú hívők fesztiválja Pécssett.
- június 10–16.* Pécs-Baranyai Ünnepi Könyvhét.
- június 12.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- június 12.* Jelenkor-est a Művészetek Házában.
- június 12.* Provence – Méditerrané. A Fontaine Obscure (Aix en Provence) fotókiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- június 12.* Czigány György: Hatvan vers Borsos Miklós tizenegy rajzával. Könyvbemutató a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
- június 13.* A PTE Művészeti Kar Képzőművészeti Mesteriskola és a Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészeti Mesteriskola DLA-hallgatóinak közös kiállítása a Pécsi Galériában.
- június 13.* Radák Eszter: Csenddé-lett c. kiállítása a Civil Közösségek Házában.
- június 14.* A XIII. Zenei Fesztivál nyitókoncertje a Bazilikában, „Pécs, az ihletadó”, Liszt: Missa Solemnis és Kovács Zoltán: Amor Sanctus a Pécsi Szimfonikus Zenekar és Fekete Attila (ének) közreműködésével.
- június 14–29.* Művészeti és Gasztronómiai Hetek Pécssett.
- június 14–20.* Pécsi Szabadtéri Játékok. A nyitóelőadás Shakespeare: Rómeó és Júlia.
- június 16.* A Vasváry-szalón és a Fejezetek Pécs kultúrtörténetéből – kiállítás-megnyitó a Vasváry Házban.
- június 18.* Erdélyi Zoltán: Architektúra-vallomások c. könyvének bemutatója a Művészetek Házában.
- június 19.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- június 20.* Sárosi István: A kolosi csoda c. vígjátékának ősbemutatója az Anna Udvarban.
- június 20.* És Rómeó, és Júlia – Rudolf Péter és Nagy-Kálozy Eszter Shakespeare adaptációja a Barbakán várároknál.
- június 21.* Papp Lajos egyetemi tanár, a Pécsi Szívcentrum igazgatója Magyar Örökség-díjban részesült.
- június 21.* XIII. Zenei Fesztivál koncertje, „A mozdulat művészete”, a Pécsi Szimfonikus Zenekar és M. Kecskés András (pantomim) közreműködésével a Tettyén.

- június 21.* A PMFC csapata megnyerte az NB/I B labdarúgó bajnokságát. A kupát Klement Tibor, a Magyar Labdarúgó Liga alelnöke adta át.
- június 25–29.* Pécs Expo 24. Pécsi Nemzetközi Vásár.
- június 26.* Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- június 26.* A XIII. Zenei Fesztivál koncertje, „Zene a homokban”, a Pécsi Szimfónikus Zenekar és Czákó Ferenc (képzőművész) közreműködésével a Pécsi Nemzeti Színházban.
- június 26.* Jó bor kell a magyarnak – a Pannon Volán Rt. Bartók Béla Férfikarának bordalestje a Sétatéren.
- június 26–28.* A Magyar Belgyógyász Társaság vándorgyűlése a Pécsi Tudományegyetemen.
- június 27.* Bülent Arinc, a Török Nagy Nemzetgyűlés elnöke Pécsett.
- június 27.* A Pécsi Szemle 2003. nyári számának bemutatója a Művészetek Házában.
- június 27–29.* XIV. Pécsi Folknapok.
- június 28.* A XIII. Zenei Fesztivál koncertje, „Népek zenéje”, Sebestyén Márta (népdalénekes), Váradi Mariann és Anatolij Fakanov (operaénekes), Oravecz György (zongora), és a Pécsi Szimfónikus Zenekar koncertje a Sétatéren.
- július 1.** Megkezdte működését a Pécsi Ítéletábró.
- július 1.* Leitner Barna: 7. félév c. kiállítása a Civil Közösségek Házában.
- július 1.* Az Ormánsági Nemzetközi Festő- és Faszobrász Alkotótábor (Sellye) kiállítása a Pécsi kisgalériában.
- július 3.* Persány Miklós környezetvédelmi miniszter Pécsett.
- július 4–6.* XXV. Országos Szóttés- és Cserépvásár, a Baranya Galéria szervezésében.
- július 5.* Váratlan hirtelenséggel elhunyt dr. Brantner Ottóné Imre Klára gyógyszerész, a Szerecsen Múzeumpatika vezetője.
- július 6.* Gyászünnepe a pécsi és a Pécs környéki zsidóság deportálásának évfordulóján.
- július 6.* A Retextil Manufaktúra és a Parti Galéria – kiállítás a Parti Galériában.
- július 8–12.* III. Rockmaraton a Malomvölgyben.
- július 9–12.* A cigányság az Európai Unióban – konferencia a Rácz Aladár Közösségi Házban.
- július 11.* Paskó Csaba (orgona) hangversenye a Ferences templomban.
- július 11.* Guthmann Barbara képzőművész 90 Minutes on Childhoof / 90 perc a gyermekkorról c. kiállítás a Pécsi Galériában.
- július 11.* Paskó Csaba (orgona) koncertje a Ferences-templomban.
- július 12.* Hosszas betegség után elhunyt Bocz Gyula Munkácsy-díjas szobrászművész.
- július 14.* Átadták a forgalomnak a felújított Kálvária úti lépcsősort.
- július 16.* Grafikák egy magányújteményből – kiállítás a Műhely Galériában.
- július 18.* Ciricino Micheletto (orgona) koncertje a Bazilikában.
- július 18.* Sátánfajzat – Helyei László zenés estje az Anna Udvarban.
- július 19.* Király Csaba (orgona) Krómy Judit-émlékkoncertje a Belvárosi templomban.
- július 19.* A világ legerősebb embereinek csapat-világbajnoksága a Lauber Dezső Sportcsarnokban.
- július 21.* Hivatalba lépett Bozóky Anita, a Művészetek Háza új igazgatója, a nyugdíjba vonult G. Molnár Judit utódja.
- július 22.* Püspökvári zenés esték. A Some Singers együttes koncertje, Horváth István (tenor), Pap Krisztina (alt) és Szabó Gabriella (zongora) közreműködésével.
- július 23.* Jonathan Larson: Robbanás előtt c. musical bemutatója a Tettyén.
- július 24.* Petrás Mária csángó népdalénekes és keramikus a Pannon Magyar Házban.
- július 25.* Ernst Triebel (orgona) és ifj. Ernst Triebel (hegedű) hangversenye a Pius-templomban
- július 26–27.* Országos Szabolcs-napok Mecseksabolcson.
- július 30.* A Tour de Hongrie kerékpáros körverseny célállomása Pécs.
- augusztus 1.** Hivatalba lépett a pécsi Tudományegyetem új rektora, dr. Lénárd László orvosprofesszor.
- augusztus 1.* Szamosi Szabolcs (orgona) és Janszó Ildikó (celló) estje a bazilikában.
- augusztus 1.* Ötvös Zoltán festőművész kiállítása a Pécsi Galériában.
- augusztus 2–5.* Havihegyi búcsú.

- augusztus 5.* Financsek Gábor a TÁSI versenyzője (edzője Sántics Béla) Glasgow-ban az Ifjúsági Európa Bajnokságon 50 m mellen, valamint a 4x100 m vegyes váltóban aranyérmert nyert.
- augusztus 8.* Nagy László Adrián (orgona) estje a Lyceum templomban.
- augusztus 8–10.* Soproni Ászok Sörfesztivál az Intersparnál.
- augusztus 8–17.* VII. Pécsi Nemzetközi Kultúrhét és Diákfesztivál.
- augusztus 15.* A Zalaegerszeg Gébarti Nemzetközi Művésztelep kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- augusztus 15.* Sonja Spahija (orgona) hangversenye a Bazilikában.
- augusztus 16–19.* Mediterrán Hangulatok Fesztiválja a Széchenyi téren.
- augusztus 18.* Hiller István, a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere dr. Szita Lászlónak, a Baranya Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatójának Pauler Gyula-díjat, Szatyor Győző népi iparművésznek a Népművészet Mestere-díjat adományozott.
- augusztus 20.* alkalmából Mádl Ferenc, a Magyar Köztársaság elnöke, dr. Rónaszéki Lászlónak, a Baranya Megyei Bíróság elnökének a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje polgári tagozata, dr. Hárs Éva művészettörténész, a Baranya Megyei Múzeum nyugalmazott igazgatónak, a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje, Mihálovics Gábor főmérnöknek, a PTE gazdasági főigazgató-helyettesének a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztje kitüntetését a Parlamentben adta át.
- augusztus 22.* Luigi Celeghin (orgona) hangversenye a Bazilikában.
- augusztus 25.* Nada Žiljak festőművész kiállítása a Művészetek Házában.
- augusztus 26.* Püspökvári zenés esték. A Pannon Brass Quintett koncertje.
- augusztus 28.* Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- augusztus 29.* Pihentető áramlás – kiállítás és rendezvény a Pécsi Galériában.
- augusztus 29.* Kovács Szilárd (orgona) hangversenye a Bazilikában.

- szepember 1.** Pécs Megyei Jogú Város ünnepi közgyűlése és a Pécsi Tudományegyetem ünnepi szenátusi ülése a Pécsi Szimfonikus Zenekar ünnepi koncertje a Pécsi Nemzeti Színházban.
- szepember 1.* Az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre helyezésének 80. évfordulóján emléktáblát avattak a PTE 48-as téri épületének udvarán.
- szepember 1.* Doberdótól a Don-kanyarig, kiállítás a Parti Galériában.
- szepember 1–8.* 19. Nemzetközi Limes Kongresszus, Pécs. Sopianae.
- szepember 4.* Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- szepember 5.* Felavatták a PTE ÁJK és KTK új szakkönyvtárát.
- szepember 5.* Sebestyén János és Lantos István (orgona), Murin Jarosláv (brácsa) koncertje a Belvárosi templomban.
- szepember 5.* Felavatták a zenélő óraberenendezést és első ízben szólalt meg a Pécsszabolcsi toronyzene, emléket állítva a bányászoknak.
- szepember 6.* Felavatták a zenélő óraberenendezést és első ízben szólalt meg a Pécsbányai toronyzene, emléket állítva a bányászoknak.
- szepember 6.* III. Nemzetközi cirfliandi verseny a Megyeháza dísztermében.
- szepember 6–7.* I. Allianz Hungária Pécsi Autószalon kiállítás a Lauber Dezső Sportszarnokban.
- szepember 7.* 2003. évi Bányásznapi rendezvényei Pécsbányán, Pécsszabolcson és Somogyon. Toronyzene, műemléki helyreállítások, emléktáblák, emlékkövek felavatása.
- szepember 7.* Bányász emlékhelyek ünnepélyes avatása Somogy területén.
- szepember 7.* Diplomataszűret Pécssett.
- szepember 9.* Felavatták a Tiborc utcai Magyar–Német Nyelvű Iskolaközpont új kollégiumát.
- szepember 11–12.* XII. Cigány Kulturális Napok a Rácz Aladár Közösségi Házban.
- szepember 11–14.* Kortárs Magyar Fotográfia 2003. – kiállítással egybekötött rendezvénysorozat.
- szepember 12.* Kovács Endre (orgona) és Váradi Mariann (ének) koncertje a Bazilikában.
- szepember 12.* A Mecsek Egyesület múltja, jelene és jövője – kiállítás a Baranya Házban.
- szepember 13.* Bajnoki mérkőzés keretében avatták fel a PMFC labdarúgó pálya villany-világítását.
- szepember 13.* Donátus Nap.
- szepember 15.* Jandó Jenő (zongora) és a Somogyi Vonósnégyes koncertje a Zeneparkban.
- szepember 16.* Filótás Viktória szobrász kiállítása a Pécsi Galéria Pincegalériájában.
- szepember 17.* A város és egyeteme. Tudományos emlékülés a PTE ÁJK aulájában.

- szepember 17.* A Trio d'Echo koncertje a Művészetek Házában.
szepember 18. Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
szepember 18–28. XIII. Pécsi Napok 2003 rendezvényei.
szepember 18. Felavatták Rétfalvi Sándor: Bacchus szobrát a Hunyadi úton, a Somogyi Pincészet előtt.
szepember 19. Felavatták a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának új tornatermét.
szepember 19. Pécs ókeresztény öröksége. Konferencia a Dominikánus Házban.
szepember 19. Megnyílt a Csodák Palotája a Király utcai volt OTP székházban.
szepember 19. Mintalapok a Zsolnay gyűjteményből – kiállítás a Zsolnay Múzeumban.
szepember 19. Nina Stalekar (Szlovénia) orgonaestje, a Corelli Rézfúvós Trió közreműködésével a Pius templomban.
szepember 19–21. FISAF Felnőtt Sportaerobic és Fitness EB és Junior & Kadett VB a Lauber Dezső Sportcsarnokban.
szepember 20. Örökségünk Kolozsvár, Veress Ferenc és László Miklós fényképképző kiállítása a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
szepember 20. Kulturális Örökség Napjai 2003 eseménysorozat országos megnyitó ünnepsége a Zsolnay-gyárban.
szepember 23. Konrád György író a vendége a Művészetek Háza Törzsasztalának.
szepember 23. Janikovszky Éva emlékest a Várkonyi Nándor Könyvtárban.
szepember 25. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
szepember 25. Ránki Dezső (zongora) hangversenye a Zeneparkban.
szepember 25. Előadások Pécs történetéből 2003 címmel várostörténeti konferencia a Dominikánus Házban.
szepember 26. Baróti István (orgona) és a Sopianae Vonósnégyes hangversenye a Ferences-templomban.
szepember 26. Vöröshegyen, az egykori Cinke-tanya helyén emlékkövet állított a Mecsek Egyesület Baranyai Aurél, Csokonay Sándor, Millner Jenő és Millner Pál emlékére.
szepember 26–28. IX. Európai Bordal Fesztivál Pécssett.
szepember 26–28. 36. Allianz Hungária Rallye.
szepember 27. Partnervárosi együttműködési megállapodás jött létre Pécs és Arad között.
szepember 28. A szőlő és bor ünnepe. Szüreti mulatság a Széchenyi téren.
szepember 29. Elhunyt Petrovits József önkormányzati képviselő.
szepember 30. Mesék Broca utcából – bábjáték. Bemutató a Bóbita Bábszínházban.
- október 1.** Mádl Ferenc köztársasági elnök és Stipe Mesiaë horvát államfő pécsi látogatása.
október 1. A Pécsi Vasutas Koncert Fúvószenekar hangversenye a Zeneparkban.
október 2. A Moszkvai Patriarchatus Ortodox Kórusának hangversenye a Bazilikában.
október 3. J. Larson: Robbanás előtt. – musical, zenés játék. Bemutató a Pécsi Nyári Színházzal közös produkcióban, a Kamaraszínházban.
október 3. A PTE Képzőművészeti Mesteriskola végzős DLA-hallgatóinak kiállítása a Múzeum Galériában.
október 6. Az aradi tizenhárom tiszteletére koszorúzási ünnepség a vértanúk szobor-pantheonjánál.
október 6. Bécsy Tamás irodalomtörténész volt a vendége a Művészetek Háza Törzsasztalának.
október 7. Szophoklész: Antigoné c. tragédiája a Kamaraszínházban, a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház vendégjátékával.
október 7. Levéltári Napok. A hétköznapi élet kutatása és a források értelmezése címmel konferencia a Művészetek Házában.
október 10. A Pécsi Szemle 2003. őszi számának bemutatója a Művészetek Házban.
október 10. Parti Nagy Lajos költői estje az Uránia Moziban.
október 10. Folyamatok Mediterrán. A Folyamat Társaság (Budapest) kiállítása a Pécsi Galériában.
október 10. F. Loewe: My Fair Lady – zenés játék. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
október 10–12. IV. Országos Ifjúsági Teológiai Konferencia a Hittudományi Főiskolán.
október 12. Sárosi István: Kolosi csoda – komédia. Bemutató a Stúdiószínházban.
október 13. Fellegi Ádám zongoraestje a Művészetek Házában.
október 14. Emléktáblát avattak Reéh György, a „Tettye koronázatlan királya” egykori lakóházán.
október 14. Király Csaba (zongora) emlékhangversenye a POTE aulájában.

- október 14. Koralja Kovaè (Zágráb) festő kiállítása a Pécsi Galériában.
- október 15. A Veszprémer Klezmer Band koncertje a Dominikánus Házban.
- október 16. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- október 16. Lampérth Mónika belügyminiszter Pécsen.
- október 16. A Pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a POTE Aulában.
- október 16. Nyolcvanéves korában elhunyt Arató Miklós Orbán ciszterci rendfőnök.
- október 17. Cseh üveg. Ilya Bilek Üvegstúdiója – kiállítás a Pécsi Kisgalériában.
- október 22. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- október 23. Megemlékezések, koszorúzások az '56-os forradalom és szabadságharc évfordulóján.
- október 24. Pirandello: IV. Henrik – dráma. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- október 25. Kós Lajos bábművész grafikai kiállítása a Műhelygalériában.
- október 27. Maria Tereza Uribe dalestje a Művészetek Házában.
- október 28. A Pécsi Városi Könyvtár fiókkönyvtára megnyílt Meszesen.
- október 30. Eszéken tartott közös ülést Pécs és Eszék Önkormányzatának képviselőtestülete a két testvérváros baráti megállapodását megerősítő.
- október 30. Farbak Péter: Szatmári György, a mecénás. Könyvbemutató a Művészetek Házában.
- november 3.** A pécsi Szimfonikus Zenekar hangversenye a Bazilikában. Verdi: Requiem.
- november 4. Gulliver – bábjáték. Bemutató a Bóbita Bábszínházban.
- november 5. Felavatták az átalakított Főposta épületét.
- november 5. Átadták a 2003. évi Grastyán-díjakat: Díjazottak: Bárdy László sinológus, Kircsi László zeneesztéta, Tígyi József biofizikus.
- november 5. Weöres Sándor-emléktáblát avattak a Csorba Győző Megyei Könyvtár falán.
- november 7. Schrammel Imre keramikus kiállítása a Múzeum Galériában.
- november 7. Fiala festők Keserü Ilona közelében Pécsen, 1983–2003. – kiállítás a Pécsi Galériában.
- november 8. A nemzeti polgárosodás évszázadai. Az Esztergár Lajos Konzervatív Kőr konferenciája a Művészetek Házában.
- november 8. Gebauer Ernő-emlékkiállítás a Műhely Galériában.
- november 10. Pilaszanovich Imre-emlékülés a PTE Orvoskarának rendezésében.
- november 10. Fellegi Ádám (zongora) koncertje a Művészetek Házában.
- november 11. Orosz Klára szobrász Meat Channel c. kiállítása a Pécsi Galéria Pincegalériájában.
- november 13. Kökény Mihály egészségügyi miniszter Pécsen.
- november 13. Gyécsek József festő kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- november 14. Burány Sándor munkaügyi miniszter Pécsen.
- november 14. Bartók Béla: A fából faragott királyfi és A csodálatos mandarin – balettest. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- november 15. Baranyai Aurél gyógyszerész emléktáblájának avatása az Arany Sas gyógyszertár falán.
- november 16. Holle anyó – bábjáték. Bemutató a Bóbita Bábszínházban.
- november 17. Az Amaninda Ütőegyüttes koncertje az Uránia moziban.
- november 17. Gyenis Tibor: Külön köszönet – Special Thanks c. kiállítása a Művészetek Házában.
- november 17–20. Az Amaninda Ütőegyüttes általános- és középiskolás bérleti hangversenye az Uránia moziban.
- november 19. Ülést tartott a Baranya Megyei Önkormányzat Közgyűlése.
- november 20. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- november 20. Átadták a részleges forgalomnak a Pogányi Repülőteret a rekonstrukció első nagy ütemének elkészültével.
- november 20. Kovács Kálmán informatikai miniszter Pécsen.
- november 20. Tüskés Tibor (szerk. és vál.): Csorba Győző emléke c. kötetének bemutatója a Művészetek Házában.
- november 22. Kilencvenéves korában elhunyt Kelle Sándor Pro Civitate-díjas festőművész, ny. főiskolai tanár.
- november 24. Klenyán Csaba (ének) és Cs. Nagy Ildikó (zongora) hangversenye a Művészetek Házában.
- november 24. Andante címmel Boda Miklós fotókiállítás Mecseki Fotóklubban.
- november 25. Az őszi idény végén ötödik helyen áll a PMFC NB I-es újonc labdarúgó csapata.

- november 27. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- november 27. Átadták a Bálicsi út felújított középső szakaszát.
- november 27. Felavatták a Babits Gimnázium épülete előtt Tóth Zsuzsa Babits Mihály-mellszobrát.
- november 28. A Pécsi Szimfonikus Zenekar, Malmfrid Sand és Russel Hibberd (ének) Wagner estje a PTE Aulában.
- november 28. Elveszett lapok a XX. századi magyar művészet történetéből – kiállítás a Makarius–Müller gyűjteményből a Múzeum Galériában.
- november 30. Petrovics Emil–Kevéhazi Gábor: Salome – balettest. Bemutató a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 1.** Király Csaba (orgona) koncertje a POTE Aulában.
- december 2. Kamarás István: Kis magyar religiográfia c. tanulmánykötetének bemutatója a Művészetek Házában.
- december 4. Szent Borbála-napi bányászünnep Mecsekszabolcson.
- december 4. Pécsre látogatott George Herbert Walker, az USA új magyarországi nagykövete.
- december 4. Átadták a Barbakán felújított gyilokjáróját.
- december 4. Sára Bernadett és Cseke Péter Márai-estje a Művészetek Házában.
- december 4. Georges Herbert Walker, az USA új magyarországi nagykövete Pécssett.
- december 5. Felavatták és átadták a forgalomnak a Zsolnay Vilmos út–Lánc utca részlegesen elkészült csomópontját.
- december 5. Felavatták Jaroslav Jiěinský-emléktábláját a Mária utcai egykori DGT Székház falán.
- december 5. Erdős János (Zók) festő kiállítása a Pécsi Galériában.
- december 6. A Bazilika Mozart Kórusa, Bátor Tamás (ének) és Koroknai Ildikó koncertje a Lyceum templomban.
- december 6–22. Pécsi Advent 2003. Ünnepi rendezvény a Bazilika előtti téren.
- december 9. Az őszi idény végén veretlenül első a MiZo-PVSK NB I-es női kosárlabda csapata.
- december 9. A Nemzetközi Kepes Társaság kiállítása a Baranya Galériában.
- december 10. Itzés Gergely (fuvola) és Pavlovits Dávid (gitár) koncertje a Művészetek Házában.
- december 11. A Pécsi Szimfonikus Zenekar, Kertesi Ingrid (ének), Timár Judit (fuvola), Balikó Tamás (narrátor) és a Pannon Volán Rt. Bartók Béla Férfikarának közreműködésével a POTE Aulában.
- december 11. Áldozat és szenvedély. Tudósportrék c. tanulmánykötet bemutatója a Művészetek Házában.
- december 11. Pócs Péter képzőművész kiállítása a Csoport – Horda Galériában.
- december 11. Valkó László: Grafikák 1973–2003 c. kiállítása a Pécsi Kisgalériában.
- december 11–13. Luca-napi varázslatok. Rendezvény a Színház téren.
- december 12. Molnár Ferenc: Az ördög – vígjáték. Bemutató a Nemzeti Színházban.
- december 13. Az UniCum Laude énekegyüttes adventi hangversenye a Bazilikában.
- december 14. Időközi önkormányzati választáson győzött Nagy Csaba, a FIDESZ Magyar Polgári Párt jelöltje a pécsi 10. számú választókerületben.
- december 14. Elhunyt dr. Fülöp István, a Mecseki Kultúrpark ny. igazgatója.
- december 15. A Pécsi Jótékony Nőegylet Nekem nincs ebédem címmel tartott teltház rendezvénye a Pécsi Nemzeti Színházban.
- december 15. Kocsis Zoltán (zongora) és Bálint János (fuvola) hangversenye a Zeneparkban, a Művészetek Háza rendezésében.
- december 16. Händel: A Messiás c. oratóriuma a Pécsi Szimfonikus Zenekar előadásában a Bazilikában.
- december 16. Kós Károly-díjjal tüntették ki dr. Tihanyi Csaba megyei főépítész.
- december 17. A Pécsi Szimfonikus Zenekar oratórium hangversenye a Bazilikában. Händel Messiás.
- december 17. Örkény István Macskajáték c. tragikomédiája a Pécsi Harmadik Színházban.
- december 18. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete.
- december 18. A kínai Zhejiang tartomány küldöttsége Pécssett.
- december 18. Ernyes Mihály: Pécs város rendőrsége c. könyvének bemutatója a Dominikánus Házban.
- december 19. Zushou Zhu kínai nagykövet Pécssett.
- december 19. A Pécsi Szemle 2003. téli számának bemutatója a Művészetek Házban.
- december 19. Kőcsy Tibor (orgona) hangversenye a Bazilikában.
- december 19. A rézkarc király – Kondor Béla (1931–1972) grafikai kiállítása a Művészetek Házában.
- december 30. A Szárnyas Malac Napja – A Bóbita Bábszínház évzáró rendezvénye.

PÉCSETT TÖRTÉNT A SPORTBAN, 2003-BAN

VILÁGBAJNOKSÁG

aerobik

Balogh Diana, Borsos Anita, Csatáry Kinga, Horváth Anita, Ockenfusz Enikő, Spaits Rita, Vass Brigitta FISAF csapatvilágbajnok. Prága, PEAC-Profinfo

billiárd

Földes Vilmos, „9-es játék” junior világbajnok. Fordan BCE

erőemelés

Ónozó Szabolcs, -90 kg fekvenyomás, világbajnok, 270 kg. Bécs, Egyesület az Egészséges Életért

kick-bokszt

Bődő Csilla, WAKO full-co -65 kg, VB bronz. Párizs, Kratosz KBSC

aerobik

Ambrus Norina, Ambrus Szimonetta, Kovács Ramona, Ludmann Fanni, Szarvas Eszter, Szarvas Melinda ANAC serdülő II. csapat VB bronz. Miami (USA), Forma Fitt

sporttánc

Nimsz Gergő, Kolozs Szinitta swing junior VB bronz. Poznan, Quadro TSE,

kajak-kenu

Babella Balázs k-4, 200 m VB ötödik csapat tagja. Gainesville, (USA), PKKC

EURÓPA-BAJNOKSÁG

atlétika

Kroneraff Ágnes, U-23, 5000 m síkfutás Európa-bajnok. Bydgoszcz, PVSK

ökölvívás

Kovács Mária, -86 kg Európa-bajnok. Pécs, PVSK

sportlövészet

Csonka Zsófia, légsztyoly 40 lövés junior Európa-bajnok, 479,9 Göteborg, PVLK,

Nagy Zsófia, zártirányzékú léghuska 40 lövés junior Európa-bajnok, 501,4 Göteborg, PVLK

cselgáncs

Kersics Antal, +100 kg szenior Európa-bajnok. Kecskemét, PVSK,

ökölvívás

Kovács Viktória, -80 kg EB ezüst. Pécs, PVSK

öttusa

Juhász Kata, ifjúsági „b” kategória, csapat EB ezüst. Várna, PVSK,

sportlövészet

Nagy Zsófia, zártirányzékú léghuska 40 lövés csapat junior EB ezüst. Göteborg, PVLK,

aerobik

Horváth Beáta, Réfi Eszter, Szilvás Angéla, FISAF felnőtt trió EB ezüst.

Pécs, Pécsi Sportaerobik Egyesület

sportlövészet

Csonka Zsófia, légsztyoly 40 lövés csapat junior EB bronz. Göteborg, PVLK

asztalitenisz

Zombori Dávid, vegyes páros korosztályos EB bronz. Újvidék, PEAC

aerobik

Balogh Diana, Borsos Anita, Csatáry Kinga, Horváth Anita, Ockenfusz Enikő, Spaits Rita, Vass Brigitta, FISAF felnőtt fitness-aerobik csapat EB bronz. Pécs, PEAC Profinfo

billiárd

Földes Vilmos, „9”-es játék, felnőtt EB bronz. Fordan BCE

sportlövészet

Csonka Zsófia, sportpisztyoly 30+30 lövés csapat EB ötödik. Pilsen, PVLK

VILÁGKUPA

sportlövészet

Csonka Zsófia, légsztyoly 40 lövés VK arany, Chang Won (Dél-Korea), PVLK

paraúszás

Kovács Ervin, 50 m pillangó VK arany. Sheffield, Lendület

karate

Csernik Csaba, Molnár Tibor, Kozma Roland, Galicz Kamilla, formagyakorlat/egyéni kata, VK arany. Szabadka, EGYSSZE

paraúszás

Kovács Ervin, 200 m vegyes VK ezüst, Sheffield, Ledület SE

sporttánc

Nagy Dalma–Gergics Tünde show kategória junior ezüst. Pécsi Ritmikus Gimnasztika SE

FŐISKOLAI VILÁGBAJNOKSÁG

sportlövészet

Herr Adrienn, sportpisztoly 30+30 lövés csapat FB arany, Pilsen, PVLK

Herr Adrienn, légpisztoly 40 lövés csapat ezüst, Pilsen, PVLK

EURÓPA KUPA

kick-boks

Bödő Csilla, full-co -65 kg, EK arany, Berlin, Kratosz KBSC

thai boks

Vulics József, -67 kg EK arany, Szlovénia, Kratosz KBSC

kick-boks

Sárosi Zsolt, full-co +91 kg, EK arany, Berlin, Kratosz KBSC

thai boks

Brunner Boglárka, ifjúsági +65 kg EK arany, Szlovénia, Kratosz KBSC

cselgáncs

Mohácsi Szandra, EK arany, PVSK

Kardos Gergő, EK arany PVSK

öttusa

Juhász Kata, ifjúsági „B” kat. EK arany, PVSK

karate

Domonkos Bence, Horváth Balázs, Nagy Gergely, Simara Tamás, Sztítás Roland, Gelencsér Gergő, Schreiner Dóra, Török Renátó, Csernik Zsolt, Fáth Rita, Kis Varga Bettina, Király Gábor, Radev Gergő, Radev Jácint, Csernik Csaba korosztályos EK arany, Pécs, EGYSZE

cselgáncs

Bojás Richard, EK ezüst PVSK

Kersics Dávid, EK bronz, PVSK

Kozma Gyula, EK bronz, PVSK

EURÓPAI IFJÚSÁGI OLIMPIA

úszás

Jakabos Zsuzsa, 100 m pillangó, 1:03,24 arany. Párizs, ANK Úszóklub

Jakabos Zsuzsa, 200 m vegyes, 2:20,58 arany. Párizs, ANK Úszóklub

Jakabos Zsuzsa, 4x100 m gyors, 3:54,32 arany. Párizs, ANK Úszóklub

Makány Balázs, 100 m hát, 0:58,44 arany. Párizs, ANK Úszóklub

Makány Balázs, 200 m hát, 2:05,38 ezüst. Párizs, ANK Úszóklub

Makány Balázs, 4x100 m vegyes, 3:53,46 ezüst. Párizs, ANK Úszóklub

Makány Balázs, 50 m gyors, 0:24,20 bronz. Párizs, ANK Úszóklub

TOVÁBBI KIEMELKEDŐ EREDMÉNYEK

aerobik

Hat országos bajnoki címet szereztek a pécsiek.

A PEAC Profinfo szakosztályból a felnőtt fitness-aerobik csapat a FISAF OB-n:

Balogh Diana, Borsos Anita, Csatáry Kinga, Horváth Anita, Ockenfusz Enikő, Spaits Rita, Vass Brigitta.

A PEAC Profinfo szakosztályból a kadett fitness aerobik csapat:

Babocsay Zsófia, Kovács Dorina, Németh Lili, Péter Dorottya, Török Zsófia, Uszkai Anett, valamint kadett egyéniben **Horváth Viktória.**

A Forma Fitt Sportaerobik Egyesületből a FISAF OB-n **Tyeklár Richard**

A Forma Fitt Sportaerobik Egyesületből az IAF OB-n **Tyeklár Ramon.**

A Pécsi Sport Aerobik Egyesületből a FIG OB-n **Horváth Beáta, Réfi Eszter, Szilvás Angéla.**

atlétika

A PVSK Atlétikai Szakosztályából országos bajnokságot nyert:

Balogh Kata, Hermes Ágnes, Lakatos Liana, Sárközy Szandra, Ulbert Réka, Árpási Miklós, Bene Barnabás, Bodor Olivér, Buzás Jenő, Csesznegi Dávid, Kürtösi Zsolt, Lázár Gábor, Maráth Ádám, Pozsgay Miklós, Schubert Péter, Tóth László, Várnai Bence.

billárd

A Fordan BCE versenyzője, **Földes Vilmos** háromszoros magyar bajnok: „8”-as játék, „9”es játék, „14/1”-es játék.

kajak-kenu

Babella Balázs, PKKC, magyar bajnok, K-1, 200 méter

Kick-boks

A Kratosz KBSC versenyzői, a különböző súlycsoportokban és szabályrendszerekben tize negyszer lettek országos bajnokságokon a legjobbak:

A felnőttek közül: **Bödő Csilla**, -65 kg, full-co, **Nagy András**, -65 kg, thai boks, **Vulics József**, -67 kg, thai boks, és shaolin kung-fu, **Nyers Gábor**, -71 kg, thai boks, **Brunner Tihámér**, -91 kg, thai boks, **Sárosi Zsolt**, +91 kg, full-co.

Az ifjúságiak közül: **Seress József**, -30 kg, shaolin kung-fu valamint thai-boks, **Antal Gergő**, -54 kg, full-co, **Futó Tamás**, -55 kg, thai boks.

kosárlabda

A MiZo PVSK hetedik alkalommal hódította el a magyar bajnoki címet, szintén hetedszer, „zsinórban” a magyar kupában is győzött. A csapat tagjai:

Albena Branzova, Allison Tranquilli, Burgmann Bernadett, Czukor Tünde, Érika Cristina de Souza, Fegyvernek Zsófia, Iványi Dalma, Ivkovicné Béres Tímea, Jolanta Vilutitye, Károlyi Andrea, Keller Annamária, Kocsis Boglárka, Szakács Ildikó, Tamás Rita, Újvári Eszter. Vezetőedző: **Rátgéber László**, edző: **Füzy Ákos** edző.

A PVSK női kosárlabda utánpótlás szakosztály–Autópark az NB-I/B osztályban bajnokságot nyert.

A csapat tagjai:

Baranyai Krisztina, Berta Zsófia, Böröcz Anita, Czukor Tünde, Fegyvernek Zsófia, Fürtös Kata, Izsáki Nikolett, Kocsis Boglárka, Kókény Anikó, Lerch Andrea, Tamás Rita, Váradi Zsófia, Zsolnay Barbara. Edző: **Füzy Ákos, Jágity Csaba.**

labdarúgás

Az NBI/B bajnoka, a PMFC feljutott az NBI/A osztályába: A csapat tagjai:

Berdó Balázs, Dávid Ervin, Dienes András, Gaál Miklós, Halász Gábor, Herbert Roland, Hergenróder Tamás, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Jokisics Nikola, Kordé Zoltán, Kulcsár Árpád, Kutas Gábor, Lantos Levente, Márton Gábor, Máté Szilárd, Pest Krisztián, Revenco Aurél, Sibalin Dániel, Sipos János, Sólyom Csaba, Szekeres Zsolt, Ulrich Roland, Závoda Gábor. Vezetőedző: **Nagy Tamás.**

modellezés

Az Ércbányász Modellező Klub versenyzői, a **Mohai István–Nitsche Alt** páros, a huzalirányítású repülőmodellek F 2 C kategóriájában országos bajnoki címet ért el.

mountain bike

A Contact SE versenyzői, **Goda Péter** és **Léber Zoltán**, a 24-órás montenbájk csapatbajnokságon első helyezést szereztek.

kötélugrás

A Rope Skipping Club versenyzői kilenc bajnoki számban bizonyultak a legjobbaknak. Egyéni összetett:

Kéri Hanga, serdülő, **Rapp Renáta**, ifjúsági. Egyéni szabadon választott: **Kéri Hanga**, serdülő, **Rapp Renáta**, ifjúsági. Egyéni gyorsasági: **Christa Dóra**, serdülő, **Rapp Renáta**, ifjúsági.

INF verseny: **Jávor Viktória**, első korcsoport, **Erdős Szilvia**, második korcsoport, **Kéri Hanga**, harmadik korcsoport.

petanque

Novák Barnabás, Sopec, triplétt kategória országos ifjúsági bajnoka.

sportlövészet

A Pécs Városi Lövész Klub sportolói tizennégy alkalommal győztek a különböző fegyvernemek országos bajnokságain:

Csonka Zsófia, sportpisztoly 30+30 lövés, junior.

Dr. Rácz Ilona, nyílt irányzékú léggpuska, 20 lövés.

Dr. Rácz Ilona, Herrné Kiss Éva, Káldi Anna, nyílt irányzékú léggpuska, 20 lövés, csapat.

Herrné Kiss Éva, léggisztoly, 20 lövés.

Herrné Kiss Éva, Dr. Rácz Ilona, Káldi Anna, léggisztoly, 20 lövés, csapat.

Nagy Zsófia, zártírányzékú léggpuska, 40 lövés, junior és felnőtt.

Csonka Zsófia, léggisztoly, 40 lövés, junior és felnőtt.

Péter József, sportpisztoly, 20 lövés, szenior, +60.

Péter József, Dr. Török Zoltán, Dr. Varga József, sportpisztoly, 20 lövés, szenior +60, csapat.

Péter József, Dr. Török Zoltán, Dr. Varga József, központi gyújtású pisztoly, 20 lövés, szenior, +60, csapat.

Pretzl Éva, zárírányzékú léggpuska, 40 lövés, serdülő.

Pretzl Éva, Karmacsai Ildikó, Malyár Alexandra, zártírányzékú léggpuska, 40 lövés, serdülő, csapat.

sporttánc

A Quadro Sporttánc Egyesület három magyar bajnoki címet szerzett:

Varga Tamás, Kreiner Krisztina, swing-felnőtt, **Nimsz Gergő, Kolozs Szinitta**, swing, mixing blues, junior kategóriában.

tájékoztató futás

A PVSK tájékoztató futó szakosztályának versenyzői tizenkilenc bajnoki számban bizonyultak az ország legjobbjainak:

Péley Dorottya, öt egyéni és egy váltó (a továbbiakban: 5/1). **Viniczai Ferenc**, 2/2, **Nagy Lajos**, 2/1, **Dr. Kovács Ferenc**, 1/2, **Ifj. Dr. Kovács László**, 1/2, **Kelemen Bernadett**, 1/1, **Ijjász István**, 1/1, **Dr. Kovács László**, **Domján Zsuzsa**, **Sebők Éva**, **Szemák Zsuzsa**, **Taray Krisztina**, 0/1.

WTF-taek-wando

Gyermekbajnokságon győztes: **Takács Balázs**.

Formagyakorlatokban országos bajnok: **Antal Dávid**, **Ágoston Norbert**, **Koch Zsanett**, **Rücker Loránt**, **Takács Gergely**.

teke

A Pécsi Teke Sportegyesület versenyzője, **Rubinszki Rita**, az országos felnőtt páros- és egyéni tekebajnokságon egyéni első helyezett.

tenisz

A Pécs Városi Tenisz Klub a férfi első osztályú csapatbajnokság során bajnoki címet szerzett: **Füle Zsolt**, **Marsalkó Dávid**, **Petrovits Szilárd**, **Sáros Zoltán**, **Simon István**, **Szikszai Péter**, **Takács Tibor**, **Varga Krisztián**. A csapat kapitánya és edzője: **Borsitzky Dezső**.

triathlon

A Pécsi Triathlon Klub versenyzői közül **Nógrádi Tamás** duatlon országos bajnok.

A triathlon országos váltóbajnokságon a leányoknál: **Bodor Ágnes**, **Inhoff Anita**, **Mihályi Krisztina**. A fiúknál: **Gyuradinovics Zsolt**, **Mátrai Tamás**, **Molnár András** bizonyult a legjobbnak.

úszás

Az ANK Úszóklub versenyzői közül a rövidpályás országos bajnokságon **Jakabos Zsuzsa**: 100 m gyors 0:57,43

Makány Balázs a 100 m gyorson 0:51,01; a 100 m hátton 0:56,43

Az országos ifjúsági bajnokságon: **Jakabos Zsuzsa**: bajnok 50 m gyors 0:27,22;

a 200 m vegyesúszás 2:20,02

Makány Balázs: bajnok 50 m hát 0:27,68; a 200 m hát 2:04,09

paraúszás

A parasportolók országos úszóbajnokságán az ANK Úszóklub versenyzői:

Pásztory Dóra: bajnok 200 m vegyes 3:06,83; 100 m hát 1:33,36, a 100 m mell 1:42,01, a 100 m pillangó 1:29,00

Sors Tamás: bajnok 400 m gyors 6:37,99

A Mozgássérültek Lendület SE versenyzői:

Tarjányi Judit: ifjúsági bajnok 50 m gyors, 100 méter gyors, 400 méter gyors, 100 m hát, 100 m mell, 200 m vegyes.

Poprócsi Tímea: felnőtt bajnok 50 m gyors, 400 m gyors, 100 m hát, 100 m mell, 200 m vegyes.

Kovács Ervin: a felnőtt bajnok 50 m gyors, 50 m pillangó, 200 m vegyes.

Sági Jenő: felnőtt bajnok 50 m hát, 100 m mell.

Baka Dorottya: ifjúsági bajnok 100 m hát, 100 m mell.

vívás

A párbajtőr fegyvernemben a PEAC hat országos bajnokságot szerzett.

Egyéni számok: **Peterdi András** serdülő országos bajnok; **Bogdán Gábor** Diákolimpia.

Csapatverseny: **Bogdán Gábor**, **Csobó Dávid**, **Hoffbauer Márk**, **Pálffy Balázs**, **Peterdi András**

junior OB; **Bogdán Gábor**, **Csobó Dávid**, **Danka Sándor**, **Hoffbauer Márk**, **Peterdy András**

kadett OB; **Benkő Dávid**, **Diskai Szabolcs**, **Peterdi András**, **Vidákovics Nándor** serdülő OB;

Bogdán Gábor, **Csobó Dávid**, **Danka Sándor** Diákolimpia

A sportági szakszövetségek döntése alapján 2003-ban az ÉV LEGJOBBJA:

Ábrahám Attila, labdarúgó játékvezető

Csonka Zsófia, sportlövő

Iványi Dalma, kosárlabdázó

Knoch Balázs, rövidpályás gyorskorcsolyázó

Kovács Mária, ökölvívó

Márton Gábor, labdarúgó

Tyeklár Ramon, aerobik versenyző

A 2003. év legjobb parasportolója: **Kovács Ervin**, Lendület SE. A felkészülését irányító: **Tari Imrét** pedig az ÉV EDZŐJE kitüntető címmel jutalmazták.

A sportlövő **Csonka Zsófia** részvételi kvótát szerzett az Athénban sorra kerülő Olimpiai Játékokra.

EGYÉNI ELŐFIZETŐK

Ács László (Rábagyarmat) • dr. Ács Zoltán • dr. Ádám Antal • Angster József • dr. Antal Borbála • Arató Csaba (Budapest) • dr. Balatonyi Gábor • dr. Balatonyi Zoltán • Balázs Gábor • Bánfai Antal • dr. Bánhegyi Mihály & Komoróczy Ildikó • dr. Barcza Tiborné (Budapest) • dr. Barri Istvánné (2) • Baronek Jenő • Baum Attila • Begovác Rózsa • Békés Sándor • dr. Bellei Árpád • dr. Benke József • dr. Benyovszky Imre • Bercsényi Gábor • Betlehem László • dr. Bihariné Bauer Zsuzsa • Birinyi Zoltán • dr. Bíró József • Boda Miklós • Bóday Barna • Bóday Miklós • Bóday Zoltán • Bogrené dr. Tóth Mária • Bókay Endre • Borbáth Sándor (Győr) • Boros László • Borsy Eszter • dr. Bödő László • Buchert Adám • dr. Buda József • dr. Buzády Tibor (Budapest) • dr. Búzás Tibor • Czeiningger Tamás (Orfű) • Czerpán István • dr. Csaba Tamásné • dr. Dankó Imre (Debrecen) • dr. Deli József & Szegvári Csilla • Dénesi Ödön • Derényi László (Vác) • Dévényi Sándor • dr. Dobay Péter • Dobó Rudolf • dr. Ernyes Mihály • Fedeles Tamás • Ferenci József & Ivicz Ilona • Filákovity István • Fitos Gábor • dr. Flerkóné dr. Bárdos Vera • dr. Freppán György • dr. Fulmer Gábor • Gábor Olivér • Gál Éva & Márfi Attila • Gálhidy Éva • Gálos Éva • Gállos Orsolya (Pécsvárad) • dr. Gáspár Gabriella • dr. Gáspár László (Budapest) • Gasz Zoltán • Gergely Tibor • Gesztesy Zsuzsanna • Golob Ferenc • Gonda Tibor • Guld József • dr. Győrey Ferencné • Hágen József • dr. Hajnal László • dr. Hajzer Lajos • Halász Károly (Paks) • dr. Halda Judit (Mosonmagyaróvár) • dr. Halda Tamás • Háromy László • Harasztí Ágnes • Harasztí Gábor (Pécsudvar) • dr. Hartai István • Hartstein Jenő • dr. Havasi János • Hencze Tamás & dr. Király Magdolna (Budapest) • Hering Gyula • Hevesy András • Hormay Mihály • dr. Horn János (Budapest) • Horváth Béla (Budapest) • Horváth József • Horváth József • Horváth Józsefné • Horváthné Buchert Eszter (Abaliget) • Huba József • dr. Hudvágner Sándor • Ijjász István • Ilcsik János (Mohács) • Illa Gyula • dr. Illei György & dr. Donhoffer Ágnes • Ivasivka Mátyas • dr. Jandó Péter • Járányi László (Bocodföldre) • dr. Jéki László (Budapest) • Jeszták Lajos • Jevtuhov Boglárka (Komló) • Joó Anna & Fekete László • dr. Jobst Kázmér • dr. Jobst Pál • dr. Kádár Géza • dr. Kádár Géza (Szombathely) • Kamarás Júlia • Kanizsai István • Karancsi Ilus • Kele Zsolt • dr. Kelemen László • dr. Keller Mayer Miklósné • Kerekes Imre • Kerényi János • Kecszenyós Imre (Keszű) • Kilár Győző • Kilár Zsolt • Kis Jánosné • dr. Kocsis Béla • Kollár Levente • Koltai Erika • dr. Korinek László • Kovács Attila • Kovács Gyula • Kovács Imre • Kovács Orsolya • Kovács Szabó János • Kraft János • dr. Krassó Sándor • dr. Krommer Károly • Kukai András • Kungl János • Laczayné dr. Dombay Sarolta (Kecskemét) • Laczhegyi Béla • Lafferton Győző • Lakatosné Novotny Sarolta • László Károly (Basel) • Légrádi Szabina (Baja) • dr. Lehmann Antal • Lénárd József • dr. Lénárd László • Lenkovics László • Lischka Györgyné • dr. Lovász György • dr. Lovász Istvánné • Lovász Lázár • dr. Madas Éva (Székesfehérvár) • Madas Katalin • Magay Miklós • Magyarlaci Józsefné dr. • Majoros György • dr. Makoviczky Gyula • Makkné Takács Katalin • Mánfai Ildikó • Markó Imre • Marsai Ágnes (Hosszúhetény) • dr. Mátrai Béla • dr. Meláth Ferenc • Mendly Lajos • T. Mérey Klára • dr. Mestyán Gyuláné • dr. Mestyán Ildikó • dr. Mezey Béla • Millei Ilona • Mischl Róbert • Molnár G. Judit • Molnárné Garai Edit • Móró Mária Anna • dr. Móza Szabolcs (Budapest) • dr. Nagy Éva (Budapest) • dr. Nagy Gábor • dr. Nemes János • Németh Miklós (Pákozd) • Németh Norbert (Csányoszór) • Norgauer Mária • Nürnbergi Géza • dr. Nyers József • Nyögéri Lajos • dr. Ormos Mária • Orovcica Mátyas • Paksi Sándor • id. Pálffy Attila • ifj. Pálffy Attila • dr. Pandúr József • dr. Páva István • dr. Páva Zsolt • dr. Pesti János • Peták Péter • Pete József • Péter Ágnes • Péter Pál • dr. Péteri Zoltán (Majosháza) • Petrovits Béla • Platthy István • Pusztafalvi Gábor • dr. Rácz Gábor (Keszthely) • dr. Rácz-Kotilla Erzsébet • Radóné Figler Csilla • dr. Rákóczy István • dr. Rákócsyné dr. Vass Klára • Ravasz Gyöngyvér • Raýman János • Rétfalvi Sándor • dr. Roisz Andrásné • Róma Enrico (Budapest) • dr. Román Lászlóné • Rónaky Edit • Rozvány György • Rozs András • Rusznyákné Gaszt Felícia • Salamon Nándor (Szombathely) • Sallay Árpád • Sándorné Gacsályi Irma • Schnell Mihály • Sebők Ferenc • dr. Schmidt József • Selmecci László • Sey Gábor • dr. Simon Higin (Kozármisleny) • dr. Sóllyom László (Budapest) • dr. Somosi Konrád (Komló) • Soó László • Staub Ernő • Stenczer Béla • dr. Süle Tamás • dr. Schweitzer Gábor (Budapest) • Szabados György • Szabó Klára Gabriella (Budapest) • Szabó Józsefné • dr. Szabó László Gy (2) • dr. Szabó László (Miskolc) • Szabóné König Éva • Szalai József • dr. Szalai Sándor • Szalay Lajos • dr. Szebényi Imre (Budapest) • Szeifert Judit • Szelestey Judit • Szeléné Beck Irma • Szentivánszki Jeromos • Szentkutiné Szirtes Mónika (Gárdony) • Szieberth Istvánné • Szieberth József (Balatonföldvár) • Szieberth Judit • Szirtes Béla • Szirtes Zoltán (Kővágótötös) • Szluka Balázs • dr. Szolcsányi János • Tamási Balázs • dr. Tamási Károlyné • Temesi Endre Miklós • dr. Ternák Gábor • dr. Tigyi József • Tirkala Ferenc • dr. Tóth József • dr. Tóth Gyula • G. Tóth Károly • Tóth Mihályné • Traj Ferenc • Trebbin Ágost • Treszné Baronek Éva (Bátaszék) • Tűskés Tibor • dr. Ujvári Jenő • Ursprung János • dr. Vadon Gábor (Budapest) • Vándori András • dr. Varga Csaba (Budapest) • dr. Varga Gyula • Varga Koppány & Merhán Orsolya (Budapest) • dr. Varga Levente • Varga Mihály • Vargáné Apagyi Erzsébet • Várnagy Attila • dr. Varró Zoltán • Végh Tibor • dr. Visegrády Lajosné • Visy Zoltán (Budapest) • Weller János • Wenczel Csilla • Werner Imre • Wladimir Andrea • Wolosz Vera • Zalay Buda • dr. Zemplényi Vera • Zengővári Mária (Budapest) • Zolotnoky Ferencné • dr. Zoltai Ákosné • dr. Zsigmond Endréné (Szombathely) • Zsolnay Antal József

INTÉZMÉNYEK

Andabi Bt. • BAR-ZAV Lapkiadó Kft. • Baranya Megyei Bíróság • Baranya Megyei Levéltár (2) • Belvárosi Általános Iskola • Ciszterci Rendház • A Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma és Kollégiuma • Csorba Győző Megyei Könyvtár (2) • Egészséges Városért Alapítvány • FVM Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet • Hajnóczy József Kollégium (2) • Hétfő Kft. • HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Kht. • Hidasi Bt. • Janus Pannonius Gimnázium (3) • Jókai Iskola Alapítvány • Jurdik és Jurdik Bt. (Kozármisleny) • Központi Bányászati Múzeum (Sopron) • Lauber Dezső Városi Sportcsarnok • Pécs-Baranyai Kereskedelmi- és Iparkamara • Pécs-Baranyai TIT • Pécs/Sopiane Örökség Kht. • Pécsi Tűfűtő Kft. • Pécsi Városi Könyvtár • Pécsi Vízmű Rt. • PTE Egyleti Könyvtár • PTE BTK Filozófia-Politológia Szakkönyvtár • PTE BTK-TTK Könyvtár • PTE Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára • PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár • PTE Művészeti Kari Könyvtár • Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola • SZIGSZ Pécsi Gyermekotthon • Teleki Blanka Kollégium